

N Á R O D O P I S N Á

revue

1/2009



OBSAH

Studie a články

Pomníky v slovensko-maďarských vzťahoch: etnické zápasy a ich regulácia na južnom Slovensku (<i>Michaela Ferencová</i>)	3
Inštitúcie a vzťahy Slovákov a Čechov v Londýne (<i>Irena Jenčová</i>)	14
Ortodoxní kněží v řecké emigraci na severní Moravě (<i>Ivan Hlavatý</i>)	23
Život dětí v obcích bývalého jazykového ostrůvku na Vyškovsku (<i>Jarmila Pechová</i>)	32

Fotozastavení

„Na střeše hotelu Times Squer 14 fotos – já v peří!“ (<i>Hana Dvořáková</i>)	46
--	----

Proměny tradice

Z dějin romského divadla na Strážnicku (<i>Ľubor Nečas</i>)	48
Flamenco a jeho cesta z Andalusie (nejen) na Moravu (<i>Tereza Vrbová</i>)	50
My a ti staří. Bydlení starších generací na moravské vesnici na začátku třetího tisíciletí (<i>Helena Beránková</i>)	54

Společenská kronika

K životnímu jubileu Jana Pargače (<i>Miroslav Tomandl</i>)	56
Za Antonínem Satkem (<i>Jan Balhar</i>)	57
Dodatek k bibliografii Antonína Satka (<i>Andrea Zobačová</i>)	58

Konference

Konference Paměť města. Město a jeho obyvatelé ve 20. století (<i>Helena Beránková</i>)	59
Etnologicko-sociologická konference v Bad Wiessee (<i>Jaroslav Otčenášek</i>)	59

Výstavy

Ohlédnutí za výstavou „Neznámí Evropané“ (<i>Hana Dvořáková</i>)	60
Výstava Tance a slavnosti 16.–18. století (<i>Kateřina Černíčková</i>)	60

Festivaly, koncerty

2. soutěžní festival folklorních souborů Dambořice 2008 (<i>Jarmila Vrtalová</i>)	61
15. ročník MFF Klatovy (<i>Marta Ulrychová</i>)	61
Jubilejní koncert brněnského Javorníčku (<i>Jaromír Nečas</i>)	62
Jiskra slavila padesátiny (<i>Marta Ulrychová</i>)	63

Recenze

D. Hemme – M. Tauschek – R. Bendix (eds.): Prädikat „Heritage“ (<i>Jana Nosková</i>)	63
M. Pavlicová: Lidová kultura a její historicko-společenské reflexe (mikrosociální sondy) (<i>Daniela Stavělová</i>)	64
H. Dvořáková (ed.): Hanák na Pacifiku (<i>Jan Blahůšek</i>)	66
J. Jančář a kol.: U nás v Lipově (<i>Karel Pavlišťík</i>)	66
M. Plačková: Hlucké besedy aneb Jak bývalo prvéj (<i>Karel Pavlišťík</i>)	67
F. Šalé: Zahrajte ně, Majstre... (<i>Petr Horehled</i>)	68
V. Bělíková (ed.): Písňe z Rusavy (<i>Marta Toncrová</i>)	68
Studia ethnologica XIV (<i>Miroslav Tomandl</i>)	69

Zprávy

Výstava Homo faber v Paříži (<i>Martin Šimša</i>)	70
---	----

Resumé

72

POMNÍKY V SLOVENSKO-MAĎARSKÝCH VZŤAHOCH: ETNICKÉ ZÁPASY A ICH REGULÁCIA NA JUŽNOM SLOVENSKU

Michaela Ferencová

Rozpad socialistického režimu priniesol nové príležitosti na vymedzovanie vzťahov medzi Maďarmi a Slovákmi na Slovensku. Maďari žijúci na území dnešnej Slovenskej republiky sú v pozícii národnostnej menšiny už od roku 1918, s výnimkou obdobia 1938–1945, keď bolo dnešné južné Slovensko na základe Viedenskej arbitráže pripojené k Maďarsku. Demokratická spoločnosť po roku 1989 však umožnila predstaviteľom maďarskej menšiny otvorene vyjednávať o svojom postavení v štáte. Nová situácia nastala aj v dôsledku rozpadu Československa. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 sa Slováci stali štátnym národom, tento raz skutočne vo „svojom vlastnom“ štáte, bez nutnosti deliť sa o túto pozíciu s inou etnickou skupinou. Maďari na Slovensku sú teda od roku 1993 vystavení nacionalizujúcim snahám svojho dlhodobého súpera ešte z čias habsburskej monarchie. Hoci konfrontácie medzi štátnym národom Slovákov a maďarskou menšinou neprerástli do násilného etnického konfliktu, v politike, či už na štátnej, regionálnej alebo lokálnej úrovni, ako aj v médiách sú prítomné do dnešných čias.

Vo svojom príspevku sa venujem problému vymedzovania statusu štátneho národa a národnostnej menšiny v rámci národného štátu prostredníctvom predstáv o minulosti a stavania pomníkov. Ako konkrétny prípad analyzujem etnické zápasy medzi Slovákmi a Maďarmi a ich reguláciu v meste Nové Zámky na juhozápadnom Slovensku. Podľa posledného sčítania obyvateľov (2001) žije v Nových Zámkoch 42 262 obyvateľov, z tohto celkového počtu sa 69,7 % deklarovalo ako Slováci a 27,5 % ako Maďari.¹ Mojim cieľom je popísať využívanie pomníkov na lokálnej úrovni ako prostriedkov etnického súperenia medzi štátnym národom Slovákov a maďarskou menšinou a zároveň ako nástrojov regulácie interetnických vzťahov v meste zo strany miestnych politických autorít. Podrobne rozoberiem dva prípady, ktoré sa odohrali v nedávnej minulosti – snahy obnoviť pomník československých legionárov (2005–2006) a odhalenie sochy katolíckeho kňaza a autora prvej verzie spisovnej slovenčiny Antona Bernoláka spolu so sochou niekdajšieho ostrihomského arcibiskupa Györgya Széchényiho

v centre mesta (2005). Kým pri prvom prípade vychádzam z materiálu, ktorý pochádza z miestnej tlače a zo zápisníc zo zasadnutí Mestského zastupiteľstva v Nových Zámkoch, v druhom prípade sa opieram predovšetkým o etnografické dáta z vlastného výskumu.

Interetnické vzťahy a ich hlavní protagonisti

Rogers Brubaker konceptualizuje nacionalizmus v strednej a východnej Európe v období „krátkeho 20. storočia“² pomocou triadického vzťahu medzi nacionalizmami troch skupín – štátneho národa, národnostných menšín a štátov, ktoré tieto menšiny považujú za svoju „externú vlasť“.³ Zdôrazňuje pritom, že v prípadoch, o ktorých hovorí, sa štátny národ nedefinuje na základe občianskeho princípu ako skupina všetkých občanov štátu, ale na základe etnického princípu⁴ (Brubaker 1999, s. 4–5). Tento teoretický model je možné uplatniť v prípade, keď sú splnené nasledujúce podmienky:

1. medzi príslušníkmi národnostnej menšiny žijúcej v určitom štáte je rozšírená predstava o inom štáte ako ich „externej vlasti“,
2. deklarácie alebo aktivity politických predstaviteľov „externej vlasti“ potvrdzujú, že túto menšinu považujú za súčasť svojho národa,
3. predstavitelia národnostnej menšiny aktívne presadzujú svoje požiadavky voči štátnemu národu v štáte, ktorého občanmi sú, a výrazne sa tak voči štátnemu národu vydeľujú.

Na území dnešného Slovenska môžeme hovoriť o maďarskej menšine od roku 1918 (s výnimkou rokov 1938–1945) v dôsledku rozpadu multietnického rakúsko-uhorského impéria a následného vzniku Československa ako národného štátu československého národa. Podľa Jána Botíka sú Maďari „nielen najpočetnejšou, ale aj etnicky najvitálnejšou minoritou“ na Slovensku (Botík 2007, s. 76). Ako prejavy a ukazovatele etnickej vitality autor uvádza napríklad zachovanie jazyka a silný citový vzťah k nemu, inštitucionálnu podporu zo strany štátu, vybudovaný systém vzdelávacích inštitúcií atď. (Botík 2007, s. 76–78). Vyššie uvedené podmienky aplikácie Brubakerovho modelu nacionalizmu v prípade maďar-

skej menšiny na Slovensku sú splnené azda aj preto, že v čase rozpadu habsburskej monarchie bolo Uhorsko v štádiu úspešného budovania národného štátu s dominantným maďarským národom a maďarskou jazykovou politikou. Vo svojej štúdii preto používam Brubakerov model, zaoberám sa však iba vzťahom medzi dvoma prvkami spomínanej triády – štátnym národom Slovákov a maďarskou národnostnou menšinou – pričom sa nevenujem vzťahom medzi Maďarmi žijúcimi na Slovensku a Maďarskom, ktoré je považované za ich „externú vlasť“.⁵

Štátny národ a národnostné menšiny v národnom štáte sú etnickými skupinami, ktoré sú v hierarchickom vzťahu. Táto hierarchia vyplýva z predstavy o národnom štáte ako štáte etnicky chápaného väčšinového národa. V prípadoch, ktoré vyhovujú Brubakerovmu triadickému modelu nacionalizmu, vyjadrujú predstavitelia menšín svoju etnokultúrnu spätosť so štátnym národom v štáte, ktorý



Busta a pamätná tabuľa Antona Bernoláka na múre budovy Rímskokatolíckeho farského úradu. Foto M. Ferencová 2004.

považujú za svoju „externú vlasť“ (napr. Maďari na Slovensku s Maďarmi v Maďarsku). Zároveň sú však občanmi štátu, v ktorom žijú, bez toho, aby sa cítili byť súčasťou štátneho národa, ktorý ich takisto nevníma ako svoju súčasť. Štátne občianstvo zabezpečuje rovnaké individuálne práva každému svojmu občanovi bez ohľadu na jeho etnickú príslušnosť. Z toho vyplýva, že na individuálnej úrovni sú príslušníci národnostných menšín rovnoprávni s príslušníkmi štátneho národa. Ako skupina má však národnostná menšina nižší status než štátny národ.

Keď hovoríme o aktivitách etnických skupín alebo o ich vzájomných vzťahoch, musíme si uvedomiť, že výrazne zjednodušujeme skutočnosť. Ide totiž o komplikovanú sieť akcií a reakcií, ktoré sa skladajú z rôznych sociálnych i kognitívnych procesov. Protagonistami týchto vzťahov či aktivít nie sú nadindividuálne entity (skupiny), ale jednotlivci.⁶ Na tomto mieste sa vrátim opäť k prácam Rogersa Brubakera, ktorý navrhuje skúmať nacionalizmus bez národov (Brubaker 1999, s. 21) a etnicitu bez skupín (Brubaker 2002). Súhlasím s jeho tvrdením, že pri výskume etnickej problematiky je potrebné zbaviť sa analytického „grupizmu“, čiže „tendencie považovať samostatné, výrazne rozlíšiteľné, vnútorne homogénne a navonok ohraničené skupiny za základné stavebné prvky sociálneho života, za hlavných protagonistov sociálnych konfliktov a za základné jednotky sociálnej analýzy (Brubaker 2002, s. 164). To však neznamená, že máme ignorovať bežný ľudový primordializmus⁷ (Brubaker 2002, s. 166), čiže sklony samotných sociálnych aktérov považovať skupiny za protagonistov sociálneho života. Naopak, tento jav si vyžaduje pozornosť bádateľov, mal by sa však stať predmetom vedeckých výskumov, nie zdrojom vedeckej terminológie. Pri vedeckej práci je potrebné rozlišovať medzi praktickými kategóriami, ktoré používajú sociálni aktéri, a analytickými kategóriami, ktoré používame pri vedeckej analýze (Brubaker 2002, s. 166).

Spolu s autormi jednej zo svojich štúdií Brubaker navrhuje skúmať etnicitu ako „náhľad na svet“ (Brubaker – Loveman – Stamatov 2004, s. 32). Autori štúdie o nej hovoria ako o interpretačnom rámci, pomocou ktorého si ľudia usporadúvajú poznatky o svete, a ako o mentálnej schéme, ktorá môže riadiť konanie v určitých situáciách. Brubaker ďalej tvrdí, že v dôsledku grupistického myslenia sa etnické konflikty často chápu ako konflikty medzi skupinami. Podľa neho je však efektívnejšie hovoriť o etnicky interpretovaných konfliktoch (Brubaker 2002,

s. 165). Podobne môžeme pristupovať k etnickým interakciám vo všeobecnosti a hovoriť o nich ako o etnicky interpretovaných interakciách, alebo ako o interakciách riadených etnickou schémou. Schopnosť konať totiž môžeme pripisovať iba jednotlivcom a nie celým komunitám, aj keď toto konanie môže byť, a v určitých prípadoch aj je, ovplyvnené ich etnickým pohľadom na svet.

Pri interpretácii etnických konfliktov sa za ich protagonistov často mylne považujú etnické skupiny namiesto organizácií a ich predstaviteľov (Brubaker 2002, s. 171–172), ktorí vyhlasujú, že hovoria a konajú v mene celých etnických skupín. Nie je to inak ani s interetnickými vzťahmi všeobecne. V skutočnosti v mene etnickej skupiny konajú jednotlivci, tí sú zväčša členmi nejakej organizácie, ktorá deklaruje, že zastupuje etnickú skupinu. Platí to aj o Maďaroch a Slovákoch v Nových Zámkoch. Obe etnické skupiny majú svoje kultúrne inštitúcie, Slováci Maticu slovenskú a Maďari Csemadok.⁸ Na veci nič nemení ani skutočnosť, že ich členská základňa pokrýva len malú časť obyvateľov mesta. Dôležité sú deklarácie predstaviteľov týchto inštitúcií, ich aktivity v mene príslušných etnických skupín a fakt, že predstavitelia mestskej samosprávy k nim pristupujú ako k zástupcom miestnych Slovákov a Maďarov a zároveň ako k významným predstaviteľom verejného života v meste.

Pri budovaní pomníkov v meste hrá niekedy úlohu iniciatíva vyššie uvedených kultúrnych inštitúcií. Zasaňovať do usporiadania verejných priestranstiev je však možné len so súhlasom mestskej samosprávy. Inštaláciu pomníkov môžu ostatné inštitúcie navrhnúť, ale ich prípadné schválenie je už záležitosťou samosprávnych orgánov. Rozhodnutia o pomníkoch a diskusie, ktoré k nim vedú, prebiehajú preto na pôde Mestského zastupiteľstva. Isteže reakcie poslancov môžu byť – a často aj sú – ovplyvnené podnetmi, ktoré prichádzajú zvonka od verejnosti a iných inštitúcií.

Keď hovoríme o vzťahoch medzi Maďarmi a Slovákami v Nových Zámkoch a o ich predstaviteľoch, treba spomenúť, že o novozámockom Mestskom zastupiteľstve sa niekedy hovorí ako o inštitúcii rozdelenej podľa etnickej línie na slovenských a maďarských poslancov. Prijatť toto rozdelenie ako analytický nástroj by však znamenalo prikloniť sa ku grupistickému pohľadu a popisovať dianie v Mestskom zastupiteľstve ako strety dvoch skupín. Predstavu o etnickom rozdelení zastupiteľstva treba brať do úvahy ako reprezentáciu, ktorá môže vplývať na

konanie aktérov. Tak ako v prípade etnických konfliktov alebo interakcií, aj v prípade rozhodovania na pôde zastupiteľstva považujem za produktívnejšie pripisovať schopnosť konať jednotlivcom a nie skupinám.

Hovoriť o rokovaníach v Mestskom zastupiteľstve ako o interakciách medzi Slovákami a Maďarmi je o to problematickejšie, že potenciálni poslanci nekandidujú vo voľbách primárne ako zástupcovia etnických skupín, ale ako členovia politických strán, koalícií, prípadne ako nezávislí kandidáti. Samozrejme niektorí poslanci môžu deklarovať, že zastávajú záujmy jednej alebo druhej etnickej skupiny, alebo tak aj skutočne konať. V niektorých prípadoch sa celé politické strany vyhlasujú za zástupcov etnických skupín, a sú tak aj vnímané voličmi i členmi iných politických strán. Platí to napríklad pre Stranu maďarskej koalície (SMK), ktorá má od svojho vzniku v roku 1998 stále zastúpenie v Mestskom zastupiteľstve v Nových Zámkoch.⁹ Problematickejšie je považovať ostatné politické strany automaticky za zástupcov Slovákov.¹⁰ Tvrdenie, že ak nejaká politická strana nereprezentuje národnostnú menšinu, tak reprezentuje štátny národ, by bolo príliš odvážne a zároveň zjednodušené. Znamenalo by to interpretovať politickú scénu Slovenskej republiky výhradne v etnickom rámci. Hoci na slovenskej politickej scéne figurujú strany, ktoré presadzujú viac alebo menej nacionalisticky zameraný program v prospech štátneho národa (napr. Slovenská národná strana, Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko, ale v súčasnosti aj SMER – sociálna demokracia), nie všetky politické strany majú etnicky orientovaný program. Môže sa však stať, že v konkrétnych situáciách je konanie predstaviteľov niektorých z nich ovplyvnené etnickou schémou.

Obe udalosti, ktoré sú predmetom tejto štúdie sa odohrali počas volebného obdobia 2002–2006, keď SMK kandidovala v koalícii so Slovenskou demokratickou a kresťanskou úniou (SDKÚ) a Demokratickou stranou a získali spolu jedenásť poslaneckých kresiel. Rok 2006, keď sa diskutovalo o pomníku československých legionárov, bol však posledným rokom tohto volebného obdobia. Už rok pred voľbami 2006 sa pri voľbách do zastupiteľstva Nitrianskeho samosprávneho kraja, kam Nové Zámky administratívne patria, sformovala tzv. Veľká slovenská koalícia ako protiváha SMK. Pridali sa k nej aj strany, ktoré v komunálnych voľbách 2002 kandidovali v koalícii s SMK.¹¹ O rok neskôr v komunálnych voľbách kandidovali všetky strany tejto koalície spoločne, hoci sa už

nenazývali slovenskou koalíciou. V súčasnosti pozostáva Mestské zastupiteľstvo v Nových Zámkoch z jedenástich poslancov tejto koalície, z rovnakého počtu poslancov SMK a z troch nezávislých kandidátov. Kategorizácia založená na etnickom princípe teda v súčasnosti hrá v novozámockom Mestskom zastupiteľstve svoju úlohu, čo sa prejavilo už koncom volebného obdobia 2002–2006 napríklad aj pri hlasovaní o pomníku čs. legionárov.

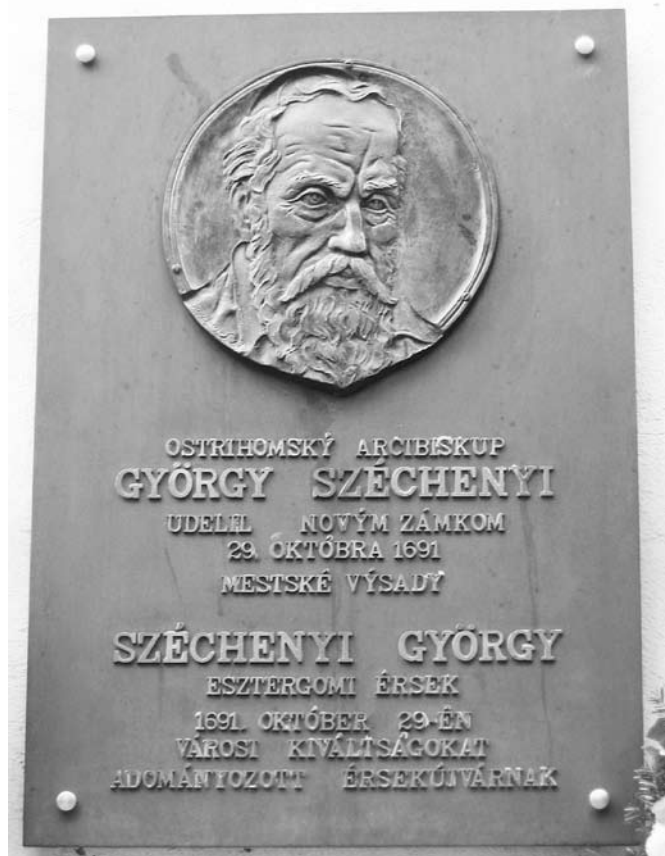
Politické zápasy o pomník československých legionárov

Zmeny hraníc a režimov v priebehu 20. storočia zasiahli Nové Zámky okrem iného aj prostredníctvom symbolických konfrontácií medzi odchádzajúcimi a nastupujúcimi režimami, ktoré sa uskutočnili v podobe ničenia

starých a stavania nových pomníkov. Po vzniku Československa v roku 1918 sa o územie dnešného Slovenska bojovalo medzi československým a maďarským vojskom (Hronský 1998, s. 126–147).¹² Po jeho obsadení nový štát zlikvidoval symboly predchádzajúceho režimu a na verejnosti prezentoval svoje symboly. Aktivity tohto druhu môžeme interpretovať ako snahy potvrdiť nadvládu nového štátu nad týmto teritóriom a dominantnú pozíciu duálneho československého národa v štáte. Medzi symboly nového režimu patril aj pomník československých legionárov, ktorý bol postavený v Nových Zámkoch v medzivojnovom období. V súčasnosti už pomník v meste nenájdeme, pretože po pripojení južného teritória dnešného Slovenska k Maďarsku v dôsledku Viedenskej arbitráže v roku 1938 bol zničený.¹³

V roku 2005 podalo občianske združenie Slovenské hnutie obrody¹⁴ návrh na Mestský úrad v Nových Zámkoch na obnovu pomníka. Návrh bol prijatý väčšinou poslancov Mestského zastupiteľstva.¹⁵ Poslanci SMK však hlasovali proti návrhu a po jeho prijatí miestni predstavitelia tejto strany zorganizovali petičnú akciu proti obnoveniu pomníka. Ako argument uviedli, že pomník by „urazil národnú hrdosť maďarských obyvateľov“ a narušil „pokojné spolunažívanie slovenských a maďarských obyvateľov“. Primátor uznesenie Mestského zastupiteľstva o obnovení pomníka nepodpísal a tento svoj krok odôvodnil nasledujúcimi slovami: „Nemôžem pripustiť, aby niektorí jednotlivci vystupňovali etnickú neznášanlivosť pod zámienkou blížiacej sa predvolebnej kampane“ (Száz 2006).

Po petícii predstaviteľov maďarskej menšiny a primátorovom negatívnom stanovisku nasledovala reakcia zo strany Klubu vojenskej histórie – 7. streleckého pluku Tatranského, ktorý zorganizoval petíciu za obnovenie pomníka (Bilský 2006). Táto organizácia nepôsobí v Nových Zámkoch, takže aféra okolo pomníka nadobudla nadlokálny rozmer. Vývoj udalostí vyústil do zmeny návrhu. Namiesto pôvodného úmyslu obnoviť pomník bolo predmetom nového hlasovania v Mestskom zastupiteľstve vyhotovenie pamätnej tabule. Nový návrh predstavila poslankyňa za stranu SMER-SD, ktorá patrí zároveň medzi úspešne zvolených kandidátov za „Veľkú slovenskú koalíciu“ vo voľbách do regionálnych štruktúr v roku 2005. Po prezentácii návrhu nasledovala diskusia na pôde Mestského zastupiteľstva.¹⁶ Poslanci za SMK sa postavili proti návrhu. Jeden z nich argumentoval, že



Pamätná tabuľa Györgya Széchényiho na múre Františkánskeho kláštora. Foto M. Ferencová 2005.

pamätná tabuľa by pripomínala udalosti plné násilia, čo by mohlo vyvolať nové napätie v meste. Namiesto súhlasu s návrhom vyslovil podporu propagácii symbolov, ktoré by obyvateľstvo mesta zjednocovali a napomáhali šíreniu tolerance, priateľstva a vzájomnej úcty medzi Slováckmi a Maďarmi. Ďalší poslanec za SMK vyjadril tiež svoj nesúhlas s pripomínaním si „vojnovnej udalosti, ktorá rozdeľuje ľudí“. ¹⁷ Namiesto legionárov, ktorí bojovali o územie, by sa mal podľa neho pripomínať samotný vznik Československa. Pri tejto príležitosti pripomenul, že deň vzniku ČSR nie je na zozname štátnych sviatkov Slovenskej republiky.

Návrh vyhotoviť a umiestniť pamätnú tabuľu na verejnom priestranstve mesta bol nakoniec napriek všetkým protestom prijatý väčšinou poslancov. Za návrh vyčleniť na tabuľu financie z rozpočtu mesta hlasovalo pätnásť poslancov, všetci prítomní poslanci za SMK však hlasovali proti. ¹⁸ Nakoniec tabuľa predsa len nebola odhalená. Oficiálne vysvetlenie predstaviteľov Mestského úradu znelo, že firma zodpovedná za vyhotovenie tabule dodala produkt nízkej kvality v podobe sadrovej tabule namiesto objednanej mramorovej (/ma/ 2008).

Význam veľkých historických udalostí (ako aj osobností a umeleckých diel) nie je pevne určený, ale „sa vytvára a pretvára v rôznych časových obdobiach, na rôznych miestach a v rôznych podmienkach“ (Brubaker – Feischmidt 2002, s. 700). ¹⁹ Odkazujúc na práce Wendy Griswoldovej (1987a, 1987b) Brubaker a Feischmidt tvrdia, že nejednoznačnosť historických momentov „je kľúčovým komponentom, ktorý konštituuje ich moc“. Inými slovami, nie je dôležité to, čo sa v minulosti skutočne stalo, ale to, ako si ľudia minulosť reprezentujú, a aký význam jednotlivým historickým momentom pripisujú. Aféra okolo pomníka československých legionárov v Nových Zámkoch je príkladom vyjednávania medzi dvoma stranami, ktoré odlišným spôsobom hodnotia tú istú sériu historických udalostí. Na jednej strane stoja predstavitelia štátneho národa Slovákov, ktorí mali v pláne obnoviť zničený pomník, a oslavovať tak udalosti spojené s obsadzovaním územia dnešného Slovenska československým vojskom a s jeho začleňovaním do novovzniknutého Československa. Na druhej strane sú protivníci idey obnovenia pomníka z radov zástupcov maďarskej menšiny, ktorí zastávajú názor, že na spomínané udalosti treba radšej zabudnúť. Tento stret môžeme interpretovať ako zápas medzi účastníkmi minulej konfrontácie, alebo

presnejšie medzi skupinami, ktoré považujú túto minulú konfrontáciu za súčasť svojich dejín a jej účastníkov za svojich predkov. V dôsledku tejto konfrontácie sa Slováci stali súčasťou československého štátneho národa a Maďarom sa rozpadli plány prebudovať Uhorské kráľovstvo na národný štát ako aj nádeje, že by aspoň územie Slovenska mohlo ostať súčasťou Maďarska. Slováci z nej teda vyšli ako víťazi a Maďari ako porazení.

Viera Bačová (1996, s. 17) vo svojej štúdii píše: „Máme tendenciu vysvetľovať prítomnosť ako dôsledok cieľavedomého projektu v minulosti. To nám pomáha legitimizovať prítomný stav vecí.“ Pre Slovákov je obsadenie územia Slovenska československými vojskami historickým momentom, ktorý viedol k ich súčasnému dominantnému statusu vo „vlastnom“ národnom štáte. Pripomenutím si tejto udalosti sa predstavitelia Slovákov v Nových Zámkoch ako víťazi konfrontácie snažia zdôrazniť svoje historické víťazstvo a týmto spôsobom legitimizovať svoj status privilegovanej skupiny. Treba si pritom všimnúť kontextuálnu interpretáciu minulosti. Ako jeden z predstaviteľov SMK pri diskusii o pomníku v Mestskom zastupiteľstve povedal, vznik ČSR sa v Slovenskej republike neoslavuje ako štátny sviatok. Silní slovenskí patrioti či nacionalisti zvyčajne nepovažujú Československo za skutočný národný štát Slovákov, ten sa podľa nich vytvoril až v roku 1993. Udalosti spojené so vznikom Československa a československí legionári nepatria k významným symbolom slovenskosti a národnej suverenity Slovákov. Preto je zaujímavé, že v kontexte slovensko-maďarského súperenia je udalosť považovaná ako dôležitý moment v dejinách Slovákov, ktorý by sa mal pripomínať.

Pre predstaviteľov maďarskej menšiny je dehonestujúce pripomínať si vojenskú konfrontáciu, z ktorej vyšli ako porazení. Z tohto dôvodu odmietli demonštráciu nadradenosti štátneho národa Slovákov prostredníctvom pripomínania ich vlastnej pokory. Zvláštnu pozíciu v tejto konfrontácii zaujal primátor mesta. Postavenie najvyššieho zástupcu mestskej samosprávy mu zabezpečuje posledné slovo v procedúre prijímania uznesení a on sa rozhodol nepripustiť pripomínanie minulej konfrontácie v snahe zabrániť súčasným konfrontáciám. Takýto postoj k problému je v súlade s jeho ďalšími snahami udržať etnickú rovnováhu v meste (Ferencová 2005, s. 31–32; Ferencová 2008, s. 81–84). Jeho vyhlásenie mohlo byť zároveň aj dobrou volebnou stratégiou pred nadchádzajúcimi komunálnymi voľbami, ktorá smerova-

la k širokému spektru obyvateľov mesta bez ohľadu na etnickú príslušnosť.

Odhalenie sochy Antona Bernoláka a Györgya Széchényiho²⁰

Príkladom šírenia etnickej rovnováhy a tolerance zo strany predstaviteľov mestskej samosprávy (pod vedením primátora) je aj umiestnenie sôch Antona Bernoláka a Györgya Széchényiho v centre mesta. Autor prvej verzie spisovnej slovenčiny Anton Bernolák prežil posledných pätnásť rokov svojho života v Nových Zámkoch ako farár a okresný dekan (Horváth 1998, s. 145) a bol tam aj pochovaný. Ostrihomský arcibiskup György Széchényi (v rokoch 1685-1695) sa zapísal do dejín Nových Zám-

kov ako donátor mestských privilégií. V nasledujúcej časti ukážem, akým spôsobom lokálne politické authority využili pomníky týchto osobností pri regulácii interetnických vzťahov v meste.

Obe sochy boli odhalené na Hlavnom námestí v roku 2005. Socha Antona Bernoláka bola však v Nových Zámkoch prvýkrát odhalená už v roku 1937,²¹ kým socha Györgya Széchényiho bola vytvorená na objednávku v roku 2005. Osobnosti, ktoré sochy zobrazujú, sú interpretované ako lokálne a zároveň aj ako etnické symboly. Bernolák aj Széchényi boli na slávnosti odhalenia sôch v novembri 2005 predstavení ako významné postavy v dejinách mesta. Ich lokálny význam dokladajú aj ďalšie im venované pamätníky. V blízkosti Hlavného námestia, kde sú v súčasnosti obe sochy umiestnené, sa nachádzajú aj pamätne tabule, ktoré pripomínajú ich pamiatku. Na stene františkánskeho kláštora v rohu námestia je umiestnená pamätná tabuľa Györgya Széchényiho, na stene budovy rímskokatolíckeho farského úradu v ulici vychádzajúcej z protiláhlej strany námestia sa zase nachádza pamätná tabuľa a busta Antona Bernoláka. Oba pamätníky boli odhalené v krátkom časovom rozpätí niekoľkých dní v októbri 1991 v rámci osláv 300. výročia udelenia mestských privilégií (Prónay 1991). Táto skutočnosť je dôkazom toho, že miestne authority, ktoré boli v tom čase pri moci, vnímali obe osobnosti ako významné postavy v dejinách mesta – Bernoláka ako slávneho obyvateľa mesta a Széchényiho ako donátora mestských privilégií.

Na slávnosti odhalenia sôch v novembri 2005 boli obe spomínané osobnosti interpretované aj v etnickom rámci, Bernolák ako slávny Slovák a Széchényi ako významný Maďar, hoci obaja žili v časoch, keď etnické kategórie nefungovali ako dominantné rámce myslenia. O etnizácii týchto osobností svedčí aj využívanie pomníkov predstaviteľmi miestnych organizácií. Bernoláková úloha v procese kodifikácie spisovnej slovenčiny prispela k tomu, že je považovaný širokou verejnosťou za dôležitú osobnosť v dejinách slovenského národa. Miestny odbor Matice slovenskej pri jeho soche každoročne organizuje spomienku pri príležitosti výročia jeho narodenia i úmrtia ako aj ďalšie spomienkové podujatia. Hoci György Széchényi nepatrí k najvýznamnejším osobnostiam dejín maďarského národa, jeho socha slúži ako miesto oslavy sviatku Sv. Štefana, ktorú organizujú predstavitelia maďarskej menšiny.



Socha A. Bernoláka v parku neďaleko miesta jeho posledného odpočinku ešte pred premiestnením na Hlavné nám. Foto M. Ferencová 2005.

Etnický aspekt Bernolákovej osobnosti dokladá aj umiestnenie slovenského národného symbolu – dvojkríža na troch kopcoch – na stenu budovy Rímskokatolíckeho farského úradu spolu s jeho bustou a pamätnou tabuľou. Text na pamätnej tabuli predstavuje Bernoláka okrem iného ako národného buditeľa, prvého kodifikátora spisovného slovenského jazyka a slovenského vzdelanca. Etnický význam jeho osobnosti naznačuje aj prítomnosť predsedu Matice slovenskej Jozefa Markuša na slávnosti odhalenia pamätnej tabule v roku 1991 (Laurincová 1991). Pri odhalení pamätnej tabule Györgya Széchényiho bol zase prítomný zástupca konzulátu Maďarskej republiky ako oficiálny hosť,²² čo môžeme považovať za doklad spájania osobnosti niekdajšieho ostrihomského arcibiskupa s Maďarskom. Po umiestnení tabule na stenu budovy františkánskeho kláštora začali pri nej organizovať verejné slávnosti inštitúcie, ktoré sú úzko spojené s maďarskou menšinou. Slávnosti, ktoré sa konali v súvislosti s odhalením tabule (v roku 1991) dokonca podľa miestneho týždenníka Naše novosti vystupňovali etnické napätie v meste.²³ Na programe slávností mala byť ekumenická bohoslužba vo farskom kostole, ktorá sa mala konať večer v nedeľu 27. októbra. Podľa správy uverejnenej v novinách sa žiada bohoslužba tohto druhu nekonala. Namiesto toho sa uskutočnila slávnostná bohoslužba v maďarskom jazyku v nedeľu ráno. Autor článku obvinil organizátorov ako aj kňaza z vylúčenia „slovenských veriacich i ostatných občanov mesta z možnosti prežiť oslavy vo farskom spoločenstve“. Podľa neho celé podujatie pripomínalo akúsi maďarskú slávnosť, keďže na konci omše odznela pápežská hymna spolu s maďarskou štátnou hymnou. Udalosť bola teda interpretovaná v etnickom rámci ako maďarské podujatie.

Na slávnosti odhalenia sôch v novembri 2005 nezostalo len pri zdôraznení etnického významu osobností Bernoláka a Széchényiho, ale aktéri, ktorí na podujatí vystupovali, využili príležitosť na prezentáciu interetnickej tolerance a rovnosti Slovákov a Maďarov ako dominantných etnických skupín v meste. Použili pritom rôzne verbálne i neverbálne prostriedky.

Na slávnosti bol prítomný podpredseda vlády SR pre európske záležitosti, ľudské práva a menšiny Pál Csáky a predniesol príhovor, v rámci ktorého vyslovil aj nasledujúce slová o Bernolákovi a Széchényim: „Vnímam ich ako dvoch bratov, ktorí síce nežili v jednej dobe, ale mali

vlastné idey, sú naším príkladom v tom, že pre tieto idey boli schopní aj aktívne pracovať, a z tohto hľadiska ich spoločná prítomnosť na tomto námestí je naším spoločným záväzkom. Nech teda symbolizujú aj vzájomnú úctu. Nech teda symbolizujú aj potrebu nášho spoločného spolunažívania, spoločnej podpory Slovákov a Maďarov.“

O rovnocennom prístupe k oboj etnickým skupinám svedčí samotné rozmiestnenie sôch. Na význam Hlavného námestia ako ústredného verejného priestranstva poukazujú početné zmeny vo forme výmeny pomníkov a zmien názvu námestia v priebehu 20. storočia. Umiestnenie symbolov etnických skupín v tomto priestore potvrdzuje, že tieto skupiny sú považované za dôležité zložky populácie mesta a jeho verejného života. Katherine Verderyová tvrdí, že politické režimy spôsobujú



Socha Györgya Széchényiho na Hlavnom nám.
Foto M. Ferencová 2005.

rekonfigurácie času a priestoru a to tak, že označujú určité časové momenty a body v priestore. Za jeden z najbežnejších spôsobov označovania priestoru politickými režimami autorka považuje umiestňovanie sôch na určité miesta a premenovávanie ulíc, verejných priestranstiev a budov. Politické authority takýmto spôsobom priestor socializujú, naplňajú ho určitými politickými hodnotami. Každé odhalenie alebo odstránenie sôch dáva priestoru nové hodnoty a nový význam. (Verdery 1999, s. 39-40)

Umiestnením sôch A. Bernoláka a G. Széchényiho na Hlavnom námestí lokálne politické autority okolo nich vytvorili etnizovaný mikropriestor v centre mesta. Svedčí o tom vyššie spomínané využívanie okolitého priestoru na usporadúvanie verejných podujatí predstaviteľmi oboch etnických skupín. Symetrické rozmiestnenie sôch



Socha A. Bernoláka pred odhalením na Hlavnom nám.
Foto M. Ferencová 2005.

pritom naznačuje snahu o vyjadrenie rovnocennosti významu oboch osobností i etnických skupín, ktoré sa s nimi asociujú. Počas revitalizácie námestia v roku 2005 bolo odiaľto odstránené súsošie *Vítazstvo*, ktoré stálo pred budovou Mestského úradu v strede jednej zo strán námestia. Po jeho odstránení ostalo toto miesto prázdne. Sochy Bernoláka a Széchényiho boli umiestnené naľavo a napravo od tohto miesta, ani jednej sa nedostalo privilégiu zaujať centrálnu pozíciu.

O úmysle prezentovať Slovákov a Maďarov ako rovnocenné etnické skupiny svedčia aj ďalšie symetrické konštelácie, ktoré boli súčasťou slávnosti odhalenia sôch. V prvom rade treba spomenúť, že podujatie bolo bilingválne. Moderátori podujatia ohlasovali jednotlivé body programu v slovenčine aj v maďarčine, Bernoláka a Széchényiho predstavili tiež v oboch jazykoch. V rámci programu odzneli dve básne, jedna v slovenskom a druhá v maďarskom jazyku. Primátor predniesol svoj príhovor najprv v slovenčine, potom v maďarčine, podpredseda vlády povedal vždy niekoľko viet v jednom jazyku a potom ich preložil do druhého. Organizátori sa postarali aj o paritné zastúpenie predstaviteľov oboch etnických skupín.²⁴

Organizátori podujatia využili na prezentáciu etnickej rovnosti aj časové momenty. Skutočnosť, na ktorom mieste v poradí sa určitý akt udial, môže byť vnímaná ako významná. Často to, čo sa vysloví alebo udeje ako prvé (prípadne naopak ako posledné), je vnímané ako dôležitejšie. Akt odhalenia oboch sôch sa však udial v tom istom momente. Tak isto to bolo aj s položením vencov k oboj sôchám a s ich posvätením. Pri verbálnych prejavoch nie je možné prezentovať viac textov naraz tak, aby boli zrozumiteľné. Je teda logické, že niečo musí odznieť skôr a niečo neskôr. Na podujatí odzneli vo veľkej väčšine prípadov ako prvé informácie v slovenskom jazyku,²⁵ čo vyplýva aj zo skutočnosti, že slovenčina je štátnym jazykom. Avšak aktéri, ktorí prehovorili v slovenskom a v maďarskom jazyku, prichádzali a odchádzali na pódium naraz (moderátori, recitátorky).

Kým organizátori slávnosti prezentovali na tomto podujatí etnickú rovnováhu, pre niektorých predstaviteľov štátneho národa bolo umiestnenie sochy Széchényiho na tom istom priestranstve spolu s Bernolákom výrazom maďarskej nadradenosti nad Slovákami v ich vlastnom štáte. V Slovenských národných novinách, ktoré vydáva Matica slovenská v Martine, vyšiel článok, ktorý reflektoval zmeny na verejných priestranstvách v Nových

Zámkoch. Podľa autora článku je umiestnenie sochy Széchényiho na verejnom priestranstve spolu so sochou Bernoláka „krokom k maďarizácii Nových Zámkov“. O bývalom arcibiskupovi píše, že „bol a navždy ostane príslušníkom cudzieho štátu“ (Bartošek 2006). Tieto výrocky sú príkladom vnímania Széchényiho ako etnického Maďara autorom, ktorý sa považuje za Slováka. Zároveň ide o príklad odmietnutia udalostí z minulosti Uhorského kráľovstva ako súčasti dejín slovenského národa, hoci akt udelenia privilégií mestu je spojený s teritóriom súčasného Slovenska. Autor článku pripisuje dedičstvo Uhorského kráľovstva výhradne súčasnej Maďarskej republike. Osobnosť arcibiskupa nacionalizuje, interpretuje ho ako etnického Maďara alebo dokonca ako príslušníka iného štátu, hoci v čase jeho života neexistovali v tomto priestore žiadne moderné národné štáty.

Popri dôraze na rovnosť etnických skupín treba spomenúť aj snahu propagovať lokálnu príslušnosť. V prípade oboch sôch a osobností, ktoré zobrazujú, nejde totiž o etnické symboly nadlokálneho charakteru, akými sú napríklad Lajos Kossuth pre Maďarov a Ľudovít Štúr pre Slovákov. Obe osobnosti sú úzko spojené s dejinami mesta a predstavujú tak aj lokálne symboly. Práve ich význam v dejinách mesta zdôraznil na slávnosti primátor bez toho, aby spomenul ich etnický aspekt. Nemôžeme však hovoriť o prezentácii lokálnej príslušnosti úplne zbavenej etnickej schémy. Aktéri vystupujúci na slávnosti šírili o Nových Zámkoch predstavu, že je to mesto, v ktorom žijú vedľa seba v harmónii dve etnické skupiny, Slováci a Maďari, ktoré sú významnými zložkami lokálnej populácie i verejného života v meste. Organizátori slávnosti teda na jednej strane použili lokálny rámec na šírenie predstavy o rovnocennosti a rovnoprávnosti Slovákov a Maďarov, na druhej strane reprodukovali etnický pohľad na svet prostredníctvom obrazu o lokalite ako meste Slovákov a Maďarov.

Záver

Obe prípadové štúdie prezentované v tomto príspevku ukazujú, že pomníky môžu slúžiť k dvom na prvý pohľad protichodným účelom. Videli sme, ako ich predsta-

vitelia etnických skupín využili pri vzájomných zápasoch o status v rámci národného štátu a ako ich lokálne authority použili pri svojej snahe získať kontrolu nad týmito zápasmi a neutralizovať etnické konfrontácie pomocou myšlienky etnickej rovnosti.

Slováci ako štátny národ majú záujem na reprodukcii hierarchie medzi etnickými skupinami, keďže v rámci Slovenska ako „svojho vlastného“ národného štátu zaujímajú dominantnú pozíciu. V našom prípade sa o to ich predstavitelia pokúsili prostredníctvom pripomenutia si svojho minulého víťazstva, ktoré ich pozíciu v hierarchii legitimizuje. Pripomínanie vzájomných konfrontácií z minulosti môže však viesť ku konfrontáciám v súčasnosti, keďže súčasné statusy skupín sa odvodzujú z výsledkov minulých konfrontácií. Je preto logické, že príslušníci skupín, ktoré stoja na nižších pozíciách hierarchie, nemajú záujem túto hierarchiu reprodukovat'. Hoci predstavitelia maďarskej menšiny iste nepočítajú s tým, že by sa mohli dostať na dominantnú pozíciu v rámci Slovenska, alebo sa spomínanej hierarchie zbaviť úplne, bránia sa aspoň zdôrazňovaniu svojej nižšej pozície a snažia sa čo najviac eliminovať jej praktické dôsledky. Z tohto dôvodu im vyhovujú viac snahy predstaviteľov mestskej samosprávy podporovať ideu rovnocennosti etnických skupín. Súčasťou politiky lokálnych autorít (predovšetkým primátora) je totiž aj mlčanie o víťazstvách a prehrách Slovákov a Maďarov v ich vzájomných konfrontáciách s úmyslom nevyprovokovať nové konfrontácie.

Hoci v spomínaných dvoch prípadoch mali pomníky slúžiť na distribúciu rôznych, ba dokonca protichodných ideí a navzájom si protirečiacich princípov, v oboch prípadoch máme do činenia s problematikou šírenia reprezentácií. Predmetom sporov, diskusií, či útokov totiž nie je samotný pomník ale to, čo tento objekt reprezentuje. Pomníky sa budujú na to, aby pripomínali významné historické udalosti a osobnosti, ktoré sa často spájajú s rôznymi ideami a hodnotami. Reprezentujú teda aj tieto idey a hodnoty a vďaka svojej trvalej alebo aspoň dlhodobej prítomnosti na verejných priestranstvách ich pomáhajú udržiavať v pamäti jednotlivcov.

POZNÁMKY:

1. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Základné údaje. Národnostné zloženie obyvateľstva*. Bratislava: Štatistický úrad SR, s. 54.
2. Ide o obdobie 1914–1991 (Hobsbawm 1994).
3. V hovorovej reči sme zvyknutí na termín „materská krajina“. Keďže odkazujem na Brubakerovu prácu, používam jeho termín „external national homeland“, ktorý prekladám ako „externá vlasť“.
4. Tento princíp je ukotvený aj v Preambule Ústavy Slovenskej republiky, v ktorej sa spomínajú „národ slovenský“, „národnostné menšiny“ a „etnický skupiny“ žijúca na území Slovenska ako oddelené skupiny obyvateľov.
5. Netvrdím, že všetci Maďari žijúci na Slovensku vnímajú Maďarsko rovnakým spôsobom. Mnohé aktivity predstaviteľov maďarskej menšiny však svedčia o ich blízkom vzťahu k Maďarsku.
6. Toto tvrdenie vychádza z programu metodologického individualizmu. V prácach Maxa Webera (1978) a Dana Sperbera (1997) nájdeme dve rôzne verzie metodologického individualizmu. Weber zastával voluntaristický variant a tvrdil, že základom konania sú vedomé mentálne stavy. Podľa Sperbera je ľudské konanie ovplyvnené nevedomými kognitívnymi procesmi, ktoré prebiehajú na intraindividuálnej úrovni, teda v mysli jednotlivcov. Ja sa prikláňam k Sperberovmu variantu.
7. Brubaker používa termín *common sense primordialism* alebo termín Anthonyho D. Smitha *participants' primordialism* (Brubaker 2002, s. 166).
8. V oboch prípadoch ide o lokálne organizácie inštitúcií pôsobiace na celoštátnej úrovni.
9. Strana maďarskej koalície (Magyar Koalíció Pártja) vznikla pred parlamentnými voľbami 1998 zlúčením troch politických strán – Maďarské kresťanskodemokratické hnutie (Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom), Spoluzítie (Együttélés Politikai Mozgalom) a Maďarská občianska strana (Magyar Polgári Párt).
10. Mám na mysli Slovákov ako etnickú kategóriu a nie ako označenie všetkých občanov či obyvateľov Slovenska.
11. DS sa medzitým zlúčila s SDKÚ.
12. Marián Hronský vo svojej knihe hovorí o „česko-slovenskom“ vojsku. O opodstatnenosti použitia spojovníka by sme mohli diskutovať. Ja som sa rozhodla pre verziu bez spojovníka, keďže išlo o vojsko štátu, ktorý sa nazýval Československo, a nie Česko-Slovensko.
13. Informácia pochádza z retrospektívnej *Kroniky mesta do roku 1945, ktorú napísal Andrej Vajzer*. Kronika je uložená na Mestskom úrade v Nových Zámkoch.
14. Cieľom občianskeho združenia je podporovať národné vedomie Slovákov a slovenský patriotizmus – pozri webovskú stránku hnutia <<http://www.sho.sk/poslanie.html>>.
15. Poslanci schválili 500 000,- Sk na pamätník padlých legionárov. Uznesenia z XXIV. riadneho zasadania Mestského zastupiteľstva Nové Zámky zo dňa 7. 2. 2006 – uznesenie č. 538/070206.
16. Zápisnica z XXV. rokovania Mestského zastupiteľstva Nové Zámky, 4. 4. 2006. Dostupné z <<http://www.novezamky.sk/Samos/msz/zapisnice/2006/0404.rtf>>.
17. Takáto formulácia je uvedená v Zápisnici z XXV. Rokovania Mestského zastupiteľstva (4. 4. 2006), nemusí to byť nutne citát výrokov poslancov.
18. Hlasov proti návrhu bolo 8. K siedmim poslancom za SMK sa pridali poslanci zvolení za koalíciu, ktorá získala len jedno poslanecké kreslo (tvorili ju strany Hnutie za demokraciu, Komunistická strana Slovenska, Ľavicový blok, Robotnícka strana ROSA, Strana demokratickej ľavice a Strana zelených na Slovensku). Uznesenia z XXV. riadneho zasadania Mestského zastupiteľstva Nové Zámky zo dňa 4.4.2006 – uznesenie č. 611/040406. Dostupné z <<http://www.novezamky.sk/Samos/msz/uznes-msz/2006/U25-06.html>>.
19. Autori odkazujú na nasledujúce práce: Hall 1980; Griswold 1987a, 1987b; Liebes – Katz 1996.
20. Slávnosť som podrobnejšie analyzovala v štúdiu *Enthüllungsfest und Identitätspolitik. Zur Förderung ethnischer Toleranz und lokaler Zugehörigkeit in der Südslowakei*. In: Roth, K. (ed.) 2008: Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europa. Berlin – Zürich: LIT Verlag, s. 273–287.
21. Reč je stále o tej istej soche. V roku 1937 bola odhalená v parku neďaleko miesta bývalého cintorína, na ktorom bol Bernolák pochovaný. V čase pripojenia juhu dnešného Slovenska k Maďarsku (1938–1945) sochu presťahovali do Žiliny, kde prečkala vojnu. V roku 1947 ju priviezli naspäť do Nových Zámkov a do šesťdesiatych rokov 20. storočia stála na dnešnom Hlavnom námestí pred novou budovou radnice, odkiaľ ju opäť presunuli do parku, v ktorom stála pôvodne. Od deväťdesiatych rokov 20. storočia sa začalo uvažovať o jej opätovnom presune na Hlavné námestie, čo sa v roku 2005 aj zrealizovalo (informácie Vajzer, A: *Kronika mesta do roku 1945*, Šimo-Svrčeková 1990).
22. Podľa správy *300-ročné jubileum Nových Zámkov*. Naše novosti 31, č. 45 z 12. 11. 1991, s. 2, prevzaté zo SKATES – Slovenská katolícka tlačová služba, Bratislava, 3, 1991.
23. Tamže.
24. Nešlo o oficiálnych zástupcov kultúrnych inštitúcií etnických skupín alebo politických strán. Medzi aktérmi neboli predstavitelia Matice slovenskej ani Csemadoku. Objavili sa tam iba katolícki duchovní, z ktorých jeden zvyčajne celebruje bohoslužby v slovenskom a druhý v maďarskom jazyku, recitátorky – jedna z nich bola žiačkou slovenskej a druhá maďarskej školy, moderátor hovoriaci po slovensky a moderátorka hovoriaca po maďarsky.
25. Výnimkou bol príhovor podpredsedu vlády Pála Csákyho, ktorý počas prejavu poradie jazykov striedal.

LITERATÚRA:

- Bačová, V. 1996: *Historická pamäť ako zdroj konštruovania identity*. In: V. Bačová (ed.): *Historická pamäť a identita*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 9–28.
- Bartošek, F. 2006: „*Kultúrna autonómia*.“ Slovenské národné noviny [online], (1-2) 24. 1. [cit. 25. 7. 2007]. Dostupné z: <http://www.matica.sk/snn/2006/01_06.htm>.

- Bilský, M. 2006: „Kronika klubu – rok 2006.“ 7. 4. [cit. 20. 11. 2008]. Dostupné z: <<http://www.tatranci.sk/sk/index.php?clanok=26>>.
- Botík, J. 2007: *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava: Lúč.
- Brubaker, R. 1999 (1996): *Nationalism Reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: University Press.
- Brubaker, R. 2002: *Ethnicity without Groups*. Archives européennes de sociologie 43, č. 2, (november), s. 163–189.
- Brubaker, R. – Feischmidt, M. 2002: 1848 in 1998: *The Politics of Commemoration in Hungary, Romania, and Slovakia*. Comparative Studies in Society and History 44, č. 4 (october), s. 700–744.
- Brubaker, R. – Loveman, M. – Stamatov, P. 2004: *Ethnicity as Cognition*. Theory and Society 33, č. 1, s. 31–64.
- Ferencová, M. 2005: *Spomienkové slávnosti: Ako inštitúcie ovplyvňujú identifikačné procesy?* Slovenský národopis 51, 1, s. 19–36.
- Ferencová, M. 2008: *Interetnické vzťahy a verejné spomínanie: Inštitucionálne šírenie klasifikačných schém v meste Nové Zámky/ Interethnic relations and public commemoration: Institutional distribution of classificatory schemes in the town of Nové Zámky*. Nepublikovaná dizertačná práca. Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- Griswold, W. 1987a: *The Fabrication of Meaning: Literary Interpretation in the United States, Great Britain, and West Indies*. American Journal of Sociology 92, s. 1077–1117.
- Griswold, W. 1987b: *A Methodological Framework for the Sociology of Culture*. Sociological Methodology 14, s. 1–35.
- Hall, S. 1980 (1973): *Encoding/decoding*. In: Hall, S. – Hobson, D. – Lowe, A. – Willis, P. (eds.): *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies 1972–79*. London: Hutchinson, s. 128–138.
- Hobsbawm, E. 1994: *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991*. New York: Vintage.
- Horváth, P. 1998: *Anton Bernolák*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej.
- Hronský, M. 1998: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry.
- Laurincová, E. 1991: *Z osláv 300. výročia*. Castrum Novum 1, č. 5, s. 1.
- Liebes, T. – Katz, E. 1996: *The Export of Meaning: Cross Cultural Readings of Dallas*. Cambridge: Polity Press.
- (ma) 2006: „Tabuľu legionárom v Nových Zámkoch neodhalili.“ Pravda [online] 30. 10. [cit. 20. 11. 2008]. Dostupné z: <http://spravy.pravda.sk/sk_regiony.asp?r=sk_regiony&c=A061030_144412_sk_regiony_p04>.
- Prónay, Š. 1991: „*Historia Magistra Vitae*“. Naše novosti 31, č. 42, 22. 11., s. 1.
- Sperber, D. 1997: „*Methodological Individualism and Cognitivism in the Social Sciences*.“ [online] Nepublikovaná anglická verzia štúdie *Individualisme méthodologique et cognitivism*. In: Boudon, R. – Chazel, F. – Bouvier, A. (eds.): *Cognition et sciences sociales*. Paris: Presse Universitaires de France, s. 123–136, [cit. 20.11. 2008]. Dostupné z: <<http://www.dan.sperber.com/individ.htm>>.
- Száz, I. 2006: „*Acseh légiósoknak állítanak emlékművet Érsekújvárott*.“ Új szó [online], 10. 2. [cit. 22. 7. 2007]. Dostupné z: <<http://www.ujszo.com/clanok.asp?vyd=20060210&cl=149695>>.
- Šimo-Svrčeková, M. 1990: *Zmeny áno, ale na správnom mieste*. Naše novosti 30, č. 11, 13. 3., s. 2.
- Verdery, K. 1999: *The Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Postsocialist Change*. New York: Columbia University Press.
- Weber, M. 1978 (1922): *Economy and Society*. Roth, G. – Wittich, C. (eds.). San Diego (CA): University of California Press.

Summary

Memorials within the Slovak-Hungarian Relations: Ethnic Struggles and Their Regulation in South Slovakia

The paper focuses on the issue of interethnic relations within a nation-state in connection with the issue of public commemoration. On the example of two case studies concerning the memorial-building activities in the town of Nové Zámky in South Slovakia, the author demonstrates how the local authorities use memorials for the present political purposes: 1. as means of the ethnic struggles between the core nation of Slovaks and the Hungarian minority, 2. as tool for the regulation of interethnic relations. The first case study describes the efforts of the representatives of Slovaks to restore the monument to the Czechoslovak legionaries from the interwar period, and the counter-efforts of the representatives of Hungarians to hinder the restoration. At the same time, the case documents the struggle of the mentioned ethnic groups for their status within the state as well as the efforts of the Mayor to forestall the ethnic confrontations. The other case study describes the unveiling ceremony of the statues to commemorate Anton Bernolák, a catholic priest and the author of the first version of Slovak literary language, and György Széchényi, a former archbishop of Esztergom, in the city centre. Here the author points out the endeavour of the municipal representatives to foster the interethnic tolerance and ethnic balance in the town.

Key words: Ethnicity, Public Commemoration, Monument-building, Local Policy, Slovaks, Hungarians.

INŠTITÚCIE A VZŤAHY SLOVÁKOV A ČECHOV V LONDÝNE

Irena Jenčová

Úvod

Vstup Slovenska do EÚ v máji roku 2004 spôsobil zmeny v intenzite a charaktere pracovnej migrácie zo Slovenska. Pracovné trhy pre občanov prístupujúcich štátov otvorili v prvej fáze tri krajiny – Veľká Británia, Írsko a Švédsko, hlavnou cieľovou krajinou slovenských migrantov sa stala Veľká Británia. V súčasnosti sa počet Slovákov pracujúcich vo Veľkej Británii odhaduje od 30 až 36 tisíc¹ (Home Office 2008). Hlavné mesto Londýn vďaka svojmu globálnemu charakteru ponúka množstvo pracovných príležitostí v oblasti stavebníctva a služieb (Sassen 1991).² Londýn sa z toho dôvodu stal destináciou, kam smeruje až 30 % všetkých Slovákov, ktorí sa vo Veľkej Británii rozhodli pracovať. Od roku 2004 tu vznikli inštitúcie a organizácie, ktoré poskytujú „novým“ migrantom služby najmä v oblasti ubytovania a sprostredkovania zamestnania.

Cieľom tejto štúdie je ukázať, akým spôsobom vybrané inštitúcie vytvárajú podmienky pre podobný život Čechov a Slovákov v Londýne, a tým vplývajú na vzájomné vzťahy medzi migrantmi z týchto dvoch krajín. V súlade s Rogersom Brubakerom vnímam etnicitu skôr ako scenár, ktorý sa v určitých situáciách aktivizuje, v iných ostáva irelevantný. České a slovenské ubytovacie agentúry, ktorých služby využíva po príchode väčšina migrantov, nerozlišujú vo svojej marketingovej stratégii medzi českými a slovenskými klientmi. Spôsob bývania českých a slovenských migrantov v Londýne a aktívna podpora vedomia spoločnej komunity zo strany webovskej stránky prispieva k tomu, že rozdielna etnicita v ich spoložití nevystupuje ako dôležitý faktor. Tento text je zároveň príspevkom do diskusie o relevancii konceptu skupiny ako jednotky analýzy v sociálnych vedách. Teoretickou odpoveďou na tento problém môžu byť teórie transnárodnej migrácie, ktoré boli pre mňa inšpiratívne pri interpretácii materiálu.

Výskum „slovenských migrantov“

Hlavným cieľom môjho pôsobenia v Londýne bolo preskúmať spôsoby nadväzovania ľúbostných vzťahov medzi migrantmi zo Slovenska a ich prežívanie v kontexte migrácie. Pri koncipovaní projektu výskumu migrácie sa odo mňa očakávalo, že výskumný problém definujem

v rámci viac – menej ostro ohraničenej „komunity“ alebo „skupiny“. V projekte nebolo možné obmedziť sa na tvrdenie, že idem do Londýna skúmať migráciu, lásku a partnerské vzťahy vo vzájomnej interakcii. Keďže definovať si skupinu ako „pracovní migranti z nových krajín EÚ“ by bolo príliš obširne, zúžila som predpokladanú skupinu na „slovenských migrantov“.³

Sklon vnímať skupinu ako jednotku analýzy v antropológii, sociológii, politických vedách, demografii a sociálnej psychológii pretrváva. Rogers Brubaker vidí v tejto tendencii zdroj metodologického problému, ktorý nazýva „prekrývanie praktických a analytických kategórií“. Podľa neho by sme nemali „prijímať kategórie etnopolitickej praxe za naše kategórie sociálnej analýzy“ (Brubaker 2002, s. 166). Tendencia rozdeľovať sociálny svet na pevne konštituované, kvázi naturalizované celky, má byť **objektom** nášho výskumu a nie **konceptom**, pomocou ktorého chceme veci vysvetliť; má byť súčasťou našich empirických dát a nie nástrojom analýzy (Hirschfeld 1996, Brubaker 2002).

Brubaker ponúka viacero alternatívnych riešení pre výskum skupín a etnicity. Navrhuje napríklad neuvažovať o etnicite, národe a rase ako o niečom esenciálnom a nemennom, ale ako o „procesoch, scenároch a rámcoch, ktoré sa v určitých situáciách aktivizujú, kým v iných sú irelevantné (Brubaker – Loveman – Stamatov 2004, s. 42).⁴

Premýšľať o etnicite ako o scenári, ktorý sa v niektorých situáciách naplňa v iných sa neaktivizuje, sa ukázalo byť v prípade vzťahov Čechov a Slovákov v Londýne ako veľmi inšpiratívne. Existuje tu totiž povedomie spoločnej československej komunity, vďaka ktorému sa etnické scenáre vo vzájomných vzťahoch Slovákov a Čechov aktivizujú zriedka. Integrujúcim stimulom spájajúcim tieto dve skupiny sú podmienky každodenného života, ktoré vytvárajú české a slovenské ubytovacie agentúry, a toto porozumenie upevňuje spoločná webová stránka organizujúca spoločenský život. Ubytovacie agentúry nerobia rozdiel medzi slovenskými a českými klientmi. V spoločných domoch tak Slováci a Česi často zdieľajú nielen spoločné priestory, kúpeľňu či toaletu, ale v mnohých prípadoch aj jednu izbu. Spôsob bývania a rezi-

denčná blízkosť je vo väčšine prípadov a každodenných situácií dôležitejším faktorom vo vzájomných vzťahoch migrantov než príslušnosť k národnému štátu.

Webovská stránka zas funguje ako organizátor spoločenského života českých a slovenských migrantov a aktívne podporuje vedomie spoločnej komunity. Vytvára virtuálny priestor, kde sa môžu slovenskí a českí migranti stretávať prostredníctvom inzerátov alebo online rozhovorov.

V Londýne žije a pracuje približne 15 000 Slovákov a 7000 Čechov. V priebehu výskumu som si položila otázku, nakoľko je pri mojom úsilí spoznať život migrantov v Londýne efektívne uvažovať o nich ako o dvoch rozdielnych (výskumných) skupinách. Navonok nie je možné pozorovať medzi nimi žiadne rozdiely v spôsobe bývania ani v profesnom zaradení. Vyššia koncentrácia Čechov a Slovákov v niektorých štvrtiach Londýna (severný a východný Londýn) súvisí okrem iného aj s nižšími cenami za prenájom v týchto lokalitách ako aj s tým, že v daných štvrtiach majú české a slovenské ubytovacie agentúry prenajaté nehnuteľnosti. Vzájomné jazykové porozumenie (ktoré však už pomaly v prípade mladých ľudí prestáva byť samozrejmosťou) a kultúrna podobnosť vytvárajú základ pre spoločnú komunikáciu. Vedomie spoločnej minulosti však nie je kľúčovým mechanizmom v procese upevňovania povedomia o spoločnej komunite, ako by sa dalo veľmi zjednodušene predpokladať. Hovoriť o pokračovaní spolužitia či akejsi „prirodzenej“ náklonnosti dvoch „bratských národov“ by bolo veľmi zjednodušeným i naivným vysvetlením, keďže väčšina Slovákov a Čechov, ktorí boli účastníkmi môjho výskumu, si na spoločný štát kvôli svojmu mladému veku ani nepamätá. Vedomie spoločnej česko-slovenskej komunity má pragmatickejšie príčiny než nostalgiu za spoločným štátom.

Brubaker tvrdí, že protagonistami etnických alebo skupinových konfliktov, a teda aj ich vzájomných vzťahov, nie sú etnické skupiny ako také, ale rôzne druhy organizácií, ktoré sú považované za reprezentantov etnických skupín (Brubaker 2002). Môj výskum potvrdil, že organizácie môžu vplývať na vzťahy medzi skupinami, aj keď sa jednoznačne neprehlasujú za reprezentantov určitej etnickej skupiny. V konkrétnom prípade českých a slovenských migrantov v Londýne ide o pracovno-ubytovacie agentúry, ktoré vytvárajú podmienky na každodenný kontakt, a tým (pozitívne) vplývajú na vzájomné vzťahy týchto dvoch skupín.

Transnárodná migrácia a národný štát

Teórie transnacionálnej migrácie vychádzajúce z kritickej antropológie sa pridŕžajú interpretačných stratégií kritickej antropológie a umožňujú citlivejší pohľad na globalizované identity odporujúce oficiálnym klasifikáciám. Mnoho vedcov bolo presvedčených, že zvýšený pohyb cez hranice národných štátov signalizuje oslabovanie národného štátu ako centra moci a zdroj politik identity (Kearney 1991, Ong 1993). Podľa ich názoru identity jednotlivcov unikajú pôsobeniu národných štátov, keďže boli vytvorené v rámci neoficiálnych priestorov, ako sú transnárodné komunity, neformálne ekonomiky alebo hraničné oblasti obývané z pohľadu inštitúcií „nelegálnymi“ jednotlivcami. Transnárodná migrácia pomáha odhaliť sociálne konštruovanú povahu priestoru, teritoriálnych a symbolických hraníc. Transmigranti pohybujúci sa mimo hraníc národných štátov, v tzv. transnárodnom priestore, majú potenciál oslobodiť sa od totalizujúcej nadvlády, ktorú môže nad nimi mať národný štát. Tým, že je jednotlivec schopný sa pohybovať a žiť v rámci rôznych národných identít, vymaní sa z nadvlády nacionalistických diskurzov krajiny odkiaľ prišiel (Gupta – Ferguson 1992, Kearney 1995, Ong 1993, Szaló 2007).

Antropologické výskumy procesov transmigrácie však ukázali, že oslobodenie sa spod nadvlády všadeprítomných nacionalistických diskurzov a postupne rozpadávanie inštitúcie národného štátu je viac želaním prívržencov kritickej antropológie, než realitou, keďže národný štát si udržuje vplyv a moc aj nad svojimi občanmi, ktorí žijú mimo národných hraníc.

Na súvislosť medzi nacionalistickými diskurzami a inštitúciou národného štátu v svetovom systéme kapitalizmu upozorňuje aj Saskia Sassenová. Tvrdí, že tie isté historické podmienky generujú medzinárodnú pracovnú migráciu ako aj globálne rozširovanie inštitúcie národných štátov. Z perspektívy svetového systému je pracovná migrácia dekodovaná ako zásobáreň pracovnej sily, na druhej strane globálne šírenie inštitúcie národného štátu sa poníma ako infiltrácia periférie kapitalizmom z centra. Národný štát je v tomto kontexte považovaný za základnú jednotku kapitalizmu (Sassen 1991).

Opustenie prostredia národného štátu a život v inej krajine, než je krajina pôvodu, zákonite neprináša tolerantný postoj jednotlivca k príslušníkom iných etník. Csaba Szaló v svojej knihe *Transnacionální migrace* upozorňuje, že transnárodné identity neznamenajú nut-

ne oslabovanie iných identít, alebo sklon ku kozmopolitizmu. Transnacionálne identity nemusia presahovať národné, etnické a náboženské identity ani sa vzdávať lojality k miestu pôvodu, k etnickej či národnej príslušnosti. „Oproti modernej predstave o teritoriálnej zakotvenosti človeka v jedinom národnom domove transnacionálne identity odhaľujú možnosť *súbežnosti* dvoch či viacerých domovov a dvoch či viacerých identít“ (Szaló 2007, s. 114). Samotní migranti si však neuvedomujú svoju transnárodnú inakosť, keďže ich identita je zakotvená v diskurze nacionalizmu a ich príslušnosti sa kryštalizujú okolo lojality k národnému štátu a imaginárnej komunite národa. Nastáva nesúlad medzi transnárodným charakterom každodenného života a ich nacionalistickým diskurzívnym formovaním identity (Basch – Glick-Schiller – Szanton-Blanc 1994, Szaló 2007).

Migranti z Čiech a Slovenska nie sú oslobodení od nacionalistických diskurzov krajín odkiaľ prišli. Životom v etnicky pestrom Londýne a konfrontáciou s rôznymi formami inakosti sa tiež automaticky nestávajú tolerantnými kozmopolitmi.

Prostredníctvom materiálu o spôsobe bývania a nadväzovania vzťahov chcem ilustrovať fakt, že v prípade slovenských a českých migrantov nie je možné ich etnicitu považovať za odlišovací znak v rámci ich každodenného života v Londýne. Nadväzovanie a udržiavanie priateľských a ľúbostných vzťahov je okrem iných faktorov viac ovplyvnené napríklad rezidenčnou vzdialenosťou potenciálnych partnerov než ich štátnou príslušnosťou.

Netvrdím však, etnicita nie je v určitých momentoch života slovenských a českých migrantov v Londýne problematizovaná. Existujú určité situácie – scenáre, v ktorých sú vzťahy, emócie alebo udalosti interpretované v etnickom rámci. Ako príklad uvediem prípad účastníka môjho výskumu – Jozefa (Slovák, 30 rokov), ktorý pracoval v stavebnej firme spolu s ostatnými „Východoeurópanmi“ (okrem Slovákov s Čechmi, Litovcami a Poliakmi) pod dozorom českého stavbyvedúceho. Jozef po roku pôsobenia vo firme zistil, že dostáva menšiu dennú mzdu než niektorí jeho kolegovia. Keďže o plate rozhodoval jeho český šéf, Jozef svoju nižšiu mzdu pripisoval negatívne mu vzťahu svojho šéfa k Slovákom. Napriek tomu, že dovtedy medzi nimi neboli žiadne osobné rozpory, a dokonca sa kamarátili a navštevovali, Jozef mi podal ako jediné možné vysvetlenie situácie nevraživosť

Čechov k Slovákom. Vo firme pracovalo tiež veľa českých zamestnancov, ktorí mali rovnaký alebo nižší plat ako Jozef. Ten sa však na základe svojho zistenia, ktoré interpretoval ako problém medzi Čechmi a Slovákmí, rozhodol firmu opustiť a nájsť si novú prácu.

Iným spôsobom sa etnická interpretácia vzťahov prejavovala v názore Ľubky (Slovenska, 27 rokov), ktorá pri výbere spolubývajúcich a priateľov uprednostňovala Čechov: „*Ja som naprv spoznala Šárku, z tej jazykovky, tam sme sa dosť taká veľká skupina ľudí. My sme už taká boli vtedy veľká skupina, ako sme teraz – ja, Šárka, Jarmila, Linda a oni sa všetky vydali. Tu. Za Írov všetky a tu majú aj rodiny. A postupne ako sa nám povydávali, tak Šárka našla nejakých známych, ja som našla nejakých známych... Ja som sa potom sťahovala na sever Londýna, tam som s nimi bývala. Ale tam som potom bola nejakو sklamaná, to boli totiž Slováci. A to je proste iná mentalita, ja som si nejak zvykla na Čechov, tí mi nejak viac vyhovujú, sú mi bližší.*“

Na otázku, v čom bol problém, odpovedala: „*Si myslím, že Slovákom sa dá akoby menej veriť. Keď ich potrebuješ, tak ti nepomôžu. Proste tie baby, čo som tam s nimi bývala, to bolo inak super bývanie na severe v krásnej štvrti a všetko, ale proste mi dĺžila aj dlho prachy jedna... Ale hlavne, keď som potom mala takú krízu, že som si nevedela nájsť prácu dlhšie, tak sa na mňa totálne vykašľali. Som skoro ani nemala čo jesť vtedy, ani mi nepomohli, aj keď sme sa normálne kamarátili a chodili spolu von. Tak mi nakoniec rodičia museli požičať. A som sa rozhodla, že nieže nechcem mať nič spoločné so Slovákmí, ale že radšej budem s Čechmi, lebo sa nich dá viacej spoľahnúť.*“

Ľubka bývala dlhodobo s českými spolubývajúcimi, ktoré boli zároveň jej najbližšími priateľkami. Konzultovala s nimi svoje vzťahy, chodila sa s nimi baviť, pomáhala im, keď to potrebovali, a oni pomáhali jej. Aj keď bolo ich vzájomné porozumenie zrejmé, považovala za dôležité mi v interview zdôvodniť, prečo ako priateľky uprednostňuje Češky, a nie Slovenky.

Sharehousy a agentúry

Sharehouse je spôsob ubytovania, keď v jednotlivých izbách rodinného domu bývajú jeden až traja ľudia v jednej izbe a zdieľajú spoločné priestory. Tento spôsob bývania je v Londýne obvyklý najmä v prípade párov

a jednotlivcov, ktorí nemajú stáleho partnera, alebo ho majú a nebývajú s ním. Migranti po príchode do Londýna najčastejšie využívajú nasledujúce spôsoby ubytovania:

1. prenájatie si celého domu od anglickej agentúry spolu so skupinou kamarátov,
2. prenájatie izby v dome Slováka alebo Čecha, ktorí to majú ako zdroj príjmov,
3. prenájom izby od českej alebo slovenskej ubytovacej agentúry.

Aj keď sa tieto tri spôsoby od seba odlišujú v úrovni bývania, vo vzťahu k prenajímateľovi, v miere formalizácie podmienok bývania apod., všetky tri spôsoby vplyvajú na to, že sa český a slovenský migranti ocitajú v spoločných domoch a zdieľajú každodenný život.

1. Prenájom domu od anglickej agentúry

Prenájom samostatného bytu alebo domu je finančne náročné nielen pre Slovákov, ale aj pre rodených Angličanov. Okrem vysokej ceny býva ďalšou prekážkou prenájatia samostatného domu alebo bytu nedôvera realitných agentúr voči migrantom.⁵ Znevýhodnenosť migrantov pri prenajímaní si bytu alebo domu od anglickej realitnej agentúry vyplýva z toho, že kvôli neistému zamestnaniu a častému striedaniu ubytovania, nie sú schopní naplniť prísne podmienky pre budúcich nájomníkov.

Ak si chce ktokoľvek v Londýne prenajať na svoje meno byt alebo dom, musí mať aspoň dve referencie od predchádzajúcich prenajímateľov. Zmluva o prenájme sa uzatvára minimálne na dvanásť mesiacov, čo predstavuje pre mnohých migrantov pri ich nestálej práci príliš dlhodobý záväzok. Uchádzač o prenájom nehnuteľnosti potrebuje potvrdenie od zamestnávateľa, že v súčasnej dobe pracuje, a nakoniec výpis z banky za posledné tri mesiace ako doklad o pravidelnom príjme. Záloha, ktorú realitné agentúry vyžadujú pri podpise zmluvy, predstavuje sumu nájomného za tri mesiace.

Migranti, ktorí prichádzajú do Londýna, majú obmedzené financie a nie hneď od začiatku pobytu sa im podarí nájsť si stálu prácu. Tí, ktorí sa rozhodnú prenajať si dom na svoje meno, sú v Londýne dlhšie a majú stabilné zamestnanie a odloženú finančnú rezervu. Výhody samostatného prenájmu však pre väčšinu migrantov nevyrovnávajú rizika s tým spojené, a preto pri hľadaní ubytovania radšej uprednostnia prostredníkov, ako sú české a slovenské ubytovacie agentúry, alebo spomínaní „podnikatelia“.

Prenájom domu alebo bytu na svoje meno je potenciálne veľký finančný záväzok. Osoba, ktorá figuruje na zmluve o prenájme, je zodpovedná za pravidelnosť platenia nájomného a energií, ale je povinná platiť aj penále, ktoré vzniknú z omeškania platieb. Poruchy v dome alebo odchod niektorého z nájomníkov je spojený s veľkými výdavkami, za ktoré je priamo zodpovedný človek, ktorého meno je na zmluve uvedené.

Ak sa teda nejaká skupina ľudí rozhodne prenajať si dom, je potrebné, aby boli dostatočne súdržní a v prípade problémov sa mohli na seba navzájom spoľahnúť a na platby sa poskladať. Je teda nutné, aby si všetci nájomníci uvedomovali, že sú v platbách za dom zainteresovaní spolu s osobou, ktorá je na zmluve o prenájme uvedená. To predpokladá dostatočne silné vzájomné vzťahy všetkých obyvateľov domu a ich lojalitu k prenajímateľovi. Rovnováha sa naruší, ak jeden z nájomníkov začne považovať svoj vzťah k prenajímateľovi za formálny a dištancuje sa od prípadných problémov. Vysokú rizikovosť tohto spôsobu riešenia ubytovania dokladá i fakt, že v priebehu výskumu som sa stretla s len s tromi prípadmi, keď si skupina priateľov prenajala dom na niekoho z členov skupiny. V prvom prípade išlo o brata a sestru s partnermi, v druhom prípade sa všetci obyvatelia poznali už od detstva a na základe toho si dôverovali.

Tretí prípad sa týka Janky (Slovenka, 26 rokov), ktorá zastávala strednú manažérsku pozíciu v reštaurácii so zdravým rýchlym občerstvením. Bývala dva roky so svojimi tromi priateľkami Češkami v štvrti na východe Londýna. Majiteľ ich doterajšieho domu im ho prenajímal priamo bez sprostredkovateľa a zmluvu im z dôvodu generálnej rekonštrukcie neobnovil. Dom bol dovtedy prenajatý na Eriku, ktorá však v zmluve na nový dom figurovať odmietla, keďže v tom čase pomýšľala na definitívny návrat do Českej republiky. Ak chceli ostať spolu ako spolubývatelky, ktoré si navzájom vyhovujú a dôverujú si, predpokladalo to prenájom si podobne veľkého domu. Jedna z nich však v tom čase stratila prácu a z Anglicka odišla. Na jej miesto museli prijať kamaráta Jana z Prahy, ktorý bol v Londýne len tri mesiace. Ten mal síce stálu dobre platenú prácu ako kuchár v prestížnej reštaurácii v centre Londýna, no ani jedna ho dlhšie nepoznala. Dovtedy sa s ním stretávali na párty, vedeli o ňom, že je spoločenský a má veľa priateľov. Realitná kancelária si dala podmienku, že v dome nebudú bývať viac než štyri osoby, čo by sa Janke neoplatilo. Jana te-

da prijala „načierno“ do malej izby a stanovila mu veľmi nízke nájomné. Okrem mesačného nájomného musia nájomníci domu platiť štvrťročne za spotrebovanú elektrinu a plyn. Janka predpokladala, že keď príde každé tri mesiace šek, jednoducho sa naň všetci poskladajú. Problém však nastal, keď Jan považoval po zaplatení mesačného nájomného svoju spoluúčasť na dome za vybavenú a odmietal sa podieľať na štvrťročných nákladoch za energiu. Janke argumentoval tým, že podľa jeho názoru sa na ňom snaží zarobiť. Nakoniec bola Janka nútená zaplatiť jeho diel z vlastného. Následne chcela Jana z domu vyhodiť, no to sa ukázalo byť problém, keďže tam bol načierno a nemohla použiť žiadne legálne prostriedky, aby ho z domu vykázala. Nakoniec Jan býval v dome mesiac zadarmo, kým si našiel nové bývanie a odsťahoval sa. Janka sa mi potom sťažovala, že jej to v istej spoločnosti pokazilo meno, keďže niektorí Janovi i jej známi uverili jeho verzii o okradnutí. Janka bola z celej situácie veľmi frustrovaná: „*Tak to je super, nielenže som úplne bez peňazí, ale totálne na suchu, ale ešte ma aj všetci obviňujú, že chcem Jana obrať. Okrem Andy a Jany (spolubývajúce) nie je nikto na mojej strane, a keď mali barbecue party minulu sobotu u Karola na dome v Ilforde, tak ma nepozvali, chápeš? Ja som bola dobre hlúpa, že som ten dom vzala na seba, mohla som v klude s Janou prenajať luxusný byt dvojizbový, ale nie jak sprostá som chcela, aby sa netrhala parta.*“

2. a 3. Bývanie prostredníctvom českého alebo slovenského prenajímateľa, alebo českej a slovenskej agentúry

Pre prísne podmienky anglických realitných agentúr si migranti najčastejšie prenajmú izbu od slovenských a českých agentúr, ktoré sú zamerané predovšetkým na ubytovanie Slovákov a Čechov. Niektorí Slováci a Česi podnikajú tým spôsobom, že si dom prenajmú od anglickej agentúry a sami prenajímajú jednotlivé izby. Snažia sa tak pri čo najmenšej cene prenájmu za dom stanoviť čo najvyššie ceny za jednotlivé izby. Migranti však v týchto prípadoch nie sú chránení žiadnou zmluvou a musia sa spoliehať na česť ľudí, od ktorých si izbu prenajmú.

V *sharehouse* sa môžu stretnúť spolubývajúci rôznych národností, čo pre určitú skupinu Slovákov predstavuje výhodu, lebo im to umožňuje zlepšovať si úroveň angličtiny. Najčastejšie si hľadajú ubytovanie s kamarátom alebo kamarátkou, ale stáva sa, že musia prijať do izby aj

človeka, ktorého predtým nevideli. V mnohých prípadoch však majú spolubývajúci iných etnických príslušností do veľkej miery odlišný štýl života a bývania, iné požiadavky na hygienu a na nočný klud. Preto mnohí Slováci uprednostnia menej problematickú komunikáciu a predvídateľné kultúrne návyky a vyberú si dom prostredníctvom slovenských a českých agentúr.

Výber slovenského alebo českého prenajímateľa domu má pre migrantov aj ďalšie výhody. Slovenské agentúry nepožadujú od nájomcu záruku minimálneho pobytu na šesť mesiacov, čo je podmienkou anglických agentúr. Mnohí Slováci sa ubytujú prostredníctvom slovenskej agentúry, alebo u Slováka ponúkajúceho izby aj z iných dôvodov. Pre Slovákov a Čechov, ktorý prídu do Londýna s minimálnou znalosťou jazyka, je to často jediná možnosť, ako si nájsť ubytovanie. Agentúry, tak ako aj súkromné osoby, totiž inzerujú prostredníctvom internetu na slovenskej a českej webovskej stránke. Migrantovi, ktorý sa snaží nájsť si ubytovanie, stačí zavolať na telefónne číslo a dohodnúť si obhliadku izby. Celá komunikácia a nastolenie podmienok prebieha v slovenčine alebo češtine. Istota, že bude bývať so Slovákami a Čechmi, je pre jednotlivca výhodou v získavaní ďalších informácií a nadväzovaní vzťahov v novom prostredí.

Pracovné a ubytovacie agentúry vytvárajú inštitucionálne podmienky nielen pre intenzívne kontakty Slovákov a Čechov tým, že medzi nimi vo svojej administratíve nerozlišujú, ale vytvárajú podklad pre podobný štýl každenného života českých a slovenských migrantov.

S ubytovaním v Londýne podnikajú Slováci a Česi, ktorí sú v Londýne dlhšie. Dom si prenajmú od anglickej agentúry na svoje meno a ubytujú v ňom českých a slovenských záujemcov nasledujúcim spôsobom. Prenajímateľ ceny nájmu za jednotlivé izby nadhodnotí – je tak schopný platiť mesačné nájomné agentúre a zároveň mať určitý zisk, hoci často len v podobe pokrytia vlastného nájomného. Prepojenie práce a ubytovania v kompetencii agentúr a využívanie českej a slovenskej webovskej stránky (<http://www.pohyby.sk>) pri hľadaní práce i ubytovania má za následok, že Slováci a Česi sa často ocitajú v tom istom dome.

Práve priestory *sharehousov* boli hlavnými miestami môjho výskumu. Počas pôsobenia v Londýne som žila v štyroch, v každom maximálne štyri mesiace. Mala som teda možnosť poznať charakter vzťahov a spôsob komunikácie obyvateľov týchto domov.⁶

Dom, do ktorého som sa presťahovala začiatkom leta 2007, som si našla na spomínanej internetovej stránke. Z pôvodného domu som sa musela vysťahovať narychlo kvôli tomu, že prenajímateľ – Slovák, neplatil anglickej realitnej agentúre načas nájomné. Nový dom bol vo východnej oblasti Londýna, čo mi na vyhovovalo pre vysokú koncentráciu Slovákov v štvrti. Keďže bol začiatok prázdninovej sezóny, kedy do Londýna začínajú prichádzať študenti za prácou, nemala som na výber z mnohých ponúk. Nasťahovala som sa do domu, ktorý bol ešte v rekonštrukcii, takže trvalo dva dni, kým bola moja izba vhodná na bývanie. *Landlordom*⁷ bol tridsaťročný Čech, ktorý ľudí nielen ubytovával v prenajatých domoch, ale im zároveň sprostredkúval zamestnanie v reštauráciách rýchleho občerstvenia v západnom Londýne. Práca bola pre ľudí prvoradá a pre získanie zamestnania ochotne pristúpili na jeho podmienku prenajať si izbu. Ja som bola výnimkou – prenátie izby sa v mojom prípade nespájalo so sprostredkovaním zamestnania. V tom čase nemal môj *landlord* dosť ľudí na zaplnenie prenajatého domu, čo je základom rentability podnikania s ubytovaním. Vzhľadom na to, že ponúkal prácu, na ktorú nebola potrebná znalosť angličtiny, nemal o záujemcov núdzu. V dome, kam som sa nasťahovala, sa v priebehu jedného týždňa ubytovalo aj ďalších jedenásť ľudí, ktorí prácu potrebovali a začali pracovať vo fastfoodovej reštaurácii.

Napriek tomu, že sprostredkovateľom zamestnania a poskytovateľom ubytovania bol Čech, prvými nájomníkmi a zamestnancami boli Slováci. Inzeroval na spomínanej internetovej stránke a ohlásili sa mu najmä Slováci, ktorí boli v tom čase už v Anglicku. Do týždňa sa dom plne obsadil deviatimi Slovákami a dvoma Čechmi. Všetci noví obyvatelia mali od 20 do 26 rokov a až na tri výnimky neovládali angličtinu. Takmer hneď po nasťahovaní začali pracovať v dvoch rôznych pobočkách tejto reštaurácie v západnom Londýne.

V dome sa postupne začali vytvárať vzťahy a priateľstvá. Nájomníci zdieľali podobné pracovné problémy ako aj problémy súvisiace s bývaním a nedostatkom financií. Podľa pobočky, kde pracovali, sa delili o problémy s nadriadenými alebo zákazníkmi. Kamarátstva sa vytvárali na základe toho, v ktorej pobočke kto robil, pretože im to umožňovalo debatovať o spoločných témach. Práca v tomto type fastfoodovej reštaurácie je charakteristická tým, že každý zamestnanec sa postupne naučí pracovať na všetkých pozíciách v rámci reštaurácie.

Podľa úrovne komunikácie a osobnosti je následne stabilne zaradený na určité miesto – napr. jednotlivci s nižšou úrovňou angličtiny, alebo (podľa názoru nadriadených) menej atraktívneho zovňajšku a vystupovania sú priradení na prácu v kuchyni. Tí, čo lepšie komunikujú, väčšinou pracujú za pokladňou, kde sú v styku so zákazníkmi. Problémy a zážitky charakteristické pre dve rozdielne funkcie (kuchyňa a pokladňa) v rámci jednej reštaurácie tak spájali tých, čo pracovali na podobných pracovných pozíciách. Rozdielne okruhy problémov pracujúcich „vpredu“ a „vzadu“ naopak podnecovali aj určitú rivalitu medzi týmito dvoma skupinami.

Podobne určujúcim faktorom pri rozvíjaní vzťahov v rámci tejto komunity bola napríklad aj pracovná doba a s ňou súvisiace dochádzanie za prácou. Väčšiu možnosť dobre sa spoznať mali ľudia, ktorí pracovali v rovnakých zmenách, keďže boli spolu nielen v priebehu pracovnej doby, ale trávili spolu cestu do práce a z práce, čo v ich prípade predstavovalo podľa dennej doby dve až tri hodiny. Odchod na rannú ako aj poobedňajšiu smenu bol koordinovaný – ľudia sa v predstihu dohodli, o ktorej vyrazia z domu.

V tomto dome bývali aj pár Marek (Slovák, 22 rokov) a Katka (Slovenka, 20 rokov). Vo fastfoode im prvé týždne prideliť rozdielne smeny - Marek chodieval na nočnú v čase 17.00 – 02.00, Janka mala rannú v čase 8.00 – 15.30, takže sa doma takmer nestretávali. Po určitom čase začali riešiť nedostatok spoločne stráveného času tak, že Marek sa zobudil skôr a odpreval ráno Janku do práce, čo mu trvalo hodinu tam a hodinu späť. Po návrať domov si pospal a o pár hodín podnikol tú istú cestu do práce ešte raz. Spolubývajúcí v dome to veľmi oceňovali, lebo to chápali z jeho strany ako obetavé gesto a obeť pre udržanie vzťahu.

Dôležitými faktormi pre nadväzovanie dôvernejších vzťahov bolo najmä spoločné bývanie a zamestnanie, keďže z toho sa odvíjalo množstvo spoločne stráveného času. Fakt, či je niekto Čech alebo Slovák, nehralo vo vzťahoch medzi spolubývajúcimi v dome žiadnu významnejšiu úlohu.

Všetci sú na „Pohyboch“

Hlavný internetový portál Čechov a Slovákov www.pohyby.co.uk má síce českého zriaďovateľa, ale využívajú ho v rovnakej miere Slováci i Česi. Je zdrojom informácií v rôznych oblastiach života migrantov vo Veľkej

Británii (právne záležitosti ubytovania a zamestnania, vybavovanie dokladov a pod.), ponúka priestor na inzerciu bývania, zamestnania, poskytovania služieb a zoznámenia. Existujú tu diskusné fóra, kde človek môže požiadať o radu (kde kúpiť bicykel, ako najlacnejšie telefonovať domov, kam ísť na výlet a pod.). Webová stránka je istým spôsobom organizátorom spoločenského a kultúrneho života, keďže sa tu dajú nájsť informácie o pripravovaných „československých“ koncertoch a diskotékach. Funguje to tým spôsobom, že ak sa chcú kamaráti cez víkend stretnúť a niekam si vyraziť, pozrú sa na danú webovskú stránku, či sa ten víkend koná nejaká párty alebo koncert a podľa toho si stretnutie naplánujú. Webová stránka predstavuje zachytňový bod, ktorý umožňuje zorientovať sa a nájsť si priateľov v obrovskom a neprehľadnom meste aj ľuďom, ktorí po anglicky veľmi nevedia.

V zoznamovacích inzerátoch (ľudí hľadajúcich partnerov, kamarátov) sa štátna príslušnosť nespomína takmer nikdy, za dôležitejšiu podmienku bola považovaná (z dôvodu rozľahlosti Londýna) napríklad rezidenčná blízkosť.

Počas výskumu som služby stránky využívala najmä na zoznámenie sa s respondentmi, ktorí tu hľadali priateľstvo a spoločnosť. No bola to skôr potreba zašportovať si, ktorá ma priviedla k nápadu prostredníctvom stránky zorganizovať volejbalové družstvo. Po zverejnení mojej výzvy na diskusnom fóre na spomínanej webovej stránke sa mi v priebehu týždňa ozvalo asi dvadsať ľudí. Z toho bolo dve tretiny žien, jedna tretina mužov, a približne ten istý pomer Čechov a Slovákov. Na prvé stretnutie, ktoré som zorganizovala v pohostinstve v centre mesta, prišlo desať žien, z toho osem bolo z Čiech a dve zo Slovenska. Keď som im povedala, že hrať by sme chodili každú sobotu do parku v centre mesta, jedna Slovenka a dve Češky mi hneď oznámili, že bohužiaľ sa nebudú môcť zúčastniť. Dve bývali na južnom konci Londýna, jedna na severnom. Miesto v centre, kde som plánovala hrať, bolo veľmi vzdialené od miesta ich bydliska a dochádzaním by stratili príliš veľa času z víkendu.

Dôležitosť, ktorú hrá blízkosť obydľí potenciálnych partnerov a priateľov medzi migrantmi v Londýne, dokresľujú aj nasledujúce inzeráty:

„Caute, byvam v Londýne v takej lokalite kde nie su ziadny Cesi A SLOVACI. Kedze ma opustila priatelka hladam si nejaku kamosku na pokec a mozno aj viac. Takze ked je nejaka baba,ozvy sa lebo teraz mi je smutno. Auto mam.“ (<http://www.pohyby.co.uk>)

„Jsem nanny na Tufnell Park, staram se o 2 deti 3 roky a 11 mesicu. Vsechny moje kamosky pracuji docela daleko ode me, takže musime dost cestovat. Chtela bych potkat mistni nanny, se kt.se muzu potkat v parku/playgroup nebo na kafe.“ (<http://www.pohyby.co.uk>)

Dostupná vzdialenosť bydliska potenciálneho partnera bola dôležitá aj pre Betku z východného Londýna, ktorá robila v centre mesta chyžnú v hoteli. Pre Betku (Slovenka, 22 rokov) bola podmienka rezidenčnej blízkosti rozhodujúca do tej miery, že väčšiu vzdialenosť považovala za jednoznačnú prekážku pre nadviazanie vzťahu. V rozhovore mi povedala: *„Vieš, úplne ma odradí, ak sa zoznámim s niekým, kto býva na druhej strane Londýne – viem, že by som nemala energiu na taký vzťah. Lebo keď robím v centre, poobede sa vrátim domov, osprchujem sa, prezlečiem a je šesť hodín. Nevieť si predstaviť, že by som sa mala trepať niekam na sever akože na rande. Aj preto mi vyhovuje, že môj frajer býva o dve ulice ďalej. Môžeme tak neplánovane skončiť u neho a nemusím sa stresovať, či stíham dôjsť ráno do práce, pretože sa len zastavím doma a zoberiem si uniformu.“*

Nie tak jednoznačným, ale predsa charakteristickým spôsobom, akými sa nadväzovali on-line rozhovory na diskusnom fóre: jednoduché napísanie štvrte v Londýne s otáznikom, na čo sa začali ozývať ľudia bývajúci v bezprostrednom okolí. Určujúcim faktorom pri nadväzovaní známosti cez inzerát na internete bola jednoznačne povahová blízkosť a atraktivita pri prvom kontakte, a nie fakt, či je partner Čech alebo Slovák.

Tým, že internetová stránka <http://www.pohyby.co.uk> pokrýva a pomáha organizovať rôzne stránky života slovenských a českých migrantov, predstavuje významný integrujúci prvok v ich vzájomných vzťahoch.

Podobne ako Rogers Brubaker sa domnievam, že inštitúcie môžu vystupovať nielen ako aktéri konfliktov, ale aj ako iniciátori vzájomného zbližovania skupín. Pracovné a ubytovacie agentúry, ktoré sú zamerané rovnakou mierou na českých i slovenských klientov, ako aj ich hlavná webová stránka, ktorá vytvára priestor pre spoločenský život Čechov a Slovákov v Londýne, pôsobia pozitívne pri vytváraní vedomia spoločnej komunity Čechov a Slovákov v Londýne. Marketingová stratégia a administratíva agentúr medzi Slovákami a Čechmi nerozlišuje, čo spôsobuje, že etnické schémy sa v rámci týchto skupín aktivizujú zriedka.

Záver

V etnológii alebo antropológii sú často za „prirodzený“ objekt výskumu považované skupiny určené lokalitou, v prípade života migrantov krajinou, odkiaľ pochádzajú. Pri analýzach sa často skupinám prisudzujú esenciálne dané vlastnosti a charakteristiky. Odpoveďou na esencialistické prístupy k výskume skupín, etnicity a migrácie sú postoje R. Brubakera, ktoré sa ukázali byť ako relevantné aj pri mojom výskume slovenských migrantov v Londýne. V predloženej štúdii argumentujem, že esencialistický pohľad na vzťahy slovenských migrantov v Londýne by nekorešpondoval s ich každodennou skúsenosťou.

V dôsledku marketingovej stratégie ubytovacích agentúr, ktoré medzi Slovákmi a Čechmi nerozlišujú, ako aj spoločného virtuálneho priestoru sa Česi a Slováci v Londýne dostávajú do častého kontaktu. Vysoká koncentrácia Čechov a Slovákov v niektorých londýnskych štvrtiach a bývanie v spoločných domoch pozitívne ovplyvňuje možnosti ich vzájomného stretávania a nadväzovania vzťahov. Podobné pracovné zaradenie v oblasti stavebníctva a služieb a často aj práca na tom istom mieste poskytujú spoločné témy na diskusie a priestor na blízke priateľstvá. Dôsledkom týchto podmienok je vysoká frekvencia vzájomných kontaktov a podobný spôsob života.

Okrem spoločného bývania dôležitým aspektom pri rozvíjaní vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi môže byť aj spoločné pracovné zaradenie, alebo množstvo času, ktoré migranti strávia spolu na ceste do práce a domov – pre rozľahlosť Londýna je to mnohokrát viac času, ako strávia so svojimi partnermi. Integrujúcim činiteľom pri vytváraní vedomia komunity Slovákov a Čechov je aj virtuálny priestor spoločnej webovskej stránky, ktorá informuje o spoločenských akciách a poskytuje možnosť nadväzovania vzťahov prostredníctvom inzerátov. Z uvedených dôvodov nie je možné slovenských migrantov v Londýne chápať ako samostatnú a ohraničenú skupinu so špecifickými vlastnosťami a spôsobom života. Môžeme hovoriť o Slovákoch ako o etnickej kategórii, ktorá je v niektorých situáciách využívaná (ako to dokladá aj prípad Jozefa a Ľubky), ale vo väčšine sociálnych interakcií, najmä vo vzťahoch s migrantmi z Českej republiky, nehrá významnejšiu úlohu. Úlohu v absencii etnizujúceho videnia medzi Čechmi a Slovákmi však určite zohráva i neprítomnosť jazykovej bariéry, kultúrna blízkosť a do istej miery pravdepodobne aj vedomie spoločnej minulosti.

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0632/08, 2008–2010, Sociologická a antropológická analýza spotreby produktov a voľnočasových aktivít na Slovensku.

POZNÁMKY:

1. Oficiálne štatistiky Ústredia práce a sociálnych vecí a Štatistického úradu SR uvádzajú počet občanov SR pracujúcich vo Veľkej Británii od 30 do 36 tisíc (Central Statistics Office 2007). Podľa oficiálnych údajov (Home Office 2008) vo Veľkej Británii evidujú zhruba 80 tisíc pracovníkov zo SR v rokoch 2004–2007.
2. Sassen tvrdí, že ekonomická reštrukturalizácia spojená s vzostupom finančných služieb v hlavných globálnych mestách, ktorým je i Londýn, má za následok proces sociálnej polarizácie. Ten je na jednej strane charakteristický vysokým počtom prestížne platených zamestnaneckých pozícií vo finančnej sfére, ako aj dopytom po nízko platených zamestnancoch v sektore služieb. Londýn je globálny nielen v rámci svetovej ekonomiky ako finančné centrum, ale aj tým, že je cieľovým mestom migrantov, ktorí uspokojujú dopyt po pracovníkoch v službách a stavebníctve.
3. Napriek tomu, že som si bola vedomá nacionalizmu, ktorý je implicitne obsiahnutý v spojení konceptov **lokality** a **komunity** v sociálnych vedách a najmä v antropológii, pre potreby naplánovania výskumu ako aj pre jeho akademickú priechodnosť som kategóriu „slovenských migrantov“ v projekte použila.
4. „Príležitosti, kedy sa etnické schémy aktivizujú, majú často ustálený charakter, až môžeme hovoriť o scenári. Napr. suma vedenia, ktorú majú Afro-Američania o rase, môže byť obsiahnutá v schémach pre opakujúce sa situácie alebo stereotypné sekvencie situácií. Toto môže zahŕňať schému, keď je zastavenie auta políciou automaticky pripisované tmavšej farbe pleti, 'being-stopped-by-the-police-for-DWB – driving while black' schémou; alebo schému, keď je sledovanie zákazníka predajcom v obchode interpretované zákazníkom ako rasistická situácia 'being-watched-in-the-store-as-if-one-were-considered-a-potential-shoplifter schema'“ (Brubaker 2004, s. 43).

5. „Prichádzajúci migranti sa musia potýkať s diskriminačnou politickou realitných agentúr, ktorá predstavuje veľkú prekážku pri získaní ubytovania. Stratégiou na dosiahnutie finančnej stability je deliť sa o ubytovacie náklady s ďalšími pracujúcimi migrantmi. Dôsledkom sú často preplnené byty a domy, takže realitní agenti vnímajú migrantov ako nespohľadlivých nájomníkov, ktorí ohrozujú stav a kvalitu nehnuteľnosti.“ (Margolis 1998). Preložila autorka štúdie.
6. Viac o vzťahoch mužov a žien v Londýne pozri Jenčová, I. 2007: *Vzťahy v pohybe – priateľstvá v Londýne*. Etnologické rozpravy 14, s. 9–25.
7. *Landlord* je hovorovo používaný výraz pre prenajímateľa – človeka, s ktorým má nájomca izby zmluvu o poskytovaní ubytovania. *Landlord* vyberá nájomné a mal by byť zodpovedný za úroveň ubytovania.

LITERATÚRA:

- Basch, L. – Glick-Schiller, N. – Szanton-Blanc, Ch. 1994: *Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. London: Routledge.
- Brubaker, R. 2002: *Ethnicity without Groups*. Archives Européennes de Sociologie 43, č. 2, s. 163–189.
- Brubaker, R. – Loveman, M. – Stamatov, P. 2004: *Ethnicity as Cognition*. Theory and Society 33, č. 1, s. 31–64.
- Ferencová, M. 2005: *Konstruktivistické a esencialistické prístupy k etnickej identite. Prehľad teórií a problém konceptu identity*. In: Marušiak, J. – Ferencová, M. (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Bratislava: Ústav politických vied – Veda, s. 31–42.
- Gupta, A. – Ferguson, J. 1992: *Beyond “Culture”: Space, Identity and the Politics of Difference*. Cultural Anthropology 7, č. 1, s. 6–23.
- Hirschfeld, L. 1996: *Race in the Making: Cognition, culture and Child’s Construction of Human Kinds*. Cambridge (MA): MIT Press. Cit. podľa Brubaker, R. 2002: *Ethnicity without Groups*. Archives Européennes de Sociologie 43, č. 2, s. 163–189.
- Home Office, 2008: „Accession Monitoring Report May 2004 – December 2008.“ [online]. [cit. 15. 3. 2008]. Dostupné z <http://www.bia.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/aboutus/reports/accession_monitoring-report/report18/may04-dec08?view=Binary>.
- Kerney, M. 1995: *The Local and The Global: The Anthropology of Globalization and Transnationalism*. Annual Review Anthropology 24, s. 547–565.
- Malkki, L. 1995: *Refugees and Exile: From „Refugee Studies“ to the National Order of things*. Annual Review of Anthropology 24, s. 495–523.
- Margolis, M. 1995: *Transnationalism and Popular Culture: The Case of Brazilian Immigrants in United States*. The Journal of Popular Culture 29, s. 29–41.
- Ong, A. 1993: *On the edge of empires: flexible citizenship among Chinese in diaspora*. Ositions, č. 1, s. 745–778.
- Sassen, S. 1991: *The Global City, New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Szaló, C. 2007: *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Summary

The Institutions and the Relations of Slovaks and Czechs in London

The theories of transnational migration offer such a form of experience and identities, which is not anchored in the assumed unity of place, culture and identity, touched with ideology. In this sense, the identities of migrants are usually formed in the discourse of nationality; their nationality relations revolve around the loyalty to the nation-state and the imaginary nation-community. The essay points out in which way the institutions and the type of accommodation influence the creation of “Czechoslovak community” consciousness. The author concentrates on the influence of concrete institutions (accommodation and work agencies, job agencies, websites) because of which the ethnic schemes “I am Slovak”, I am Czech” are mobilized only seldom within the concrete environment. For entering into friendly and partner relations, the factors resulting from practical life in a metropolis are more important than the nationality.

Key words: Nation-state, Slovak and Czech Migrants, Ethnic Scheme, Everyday Life.

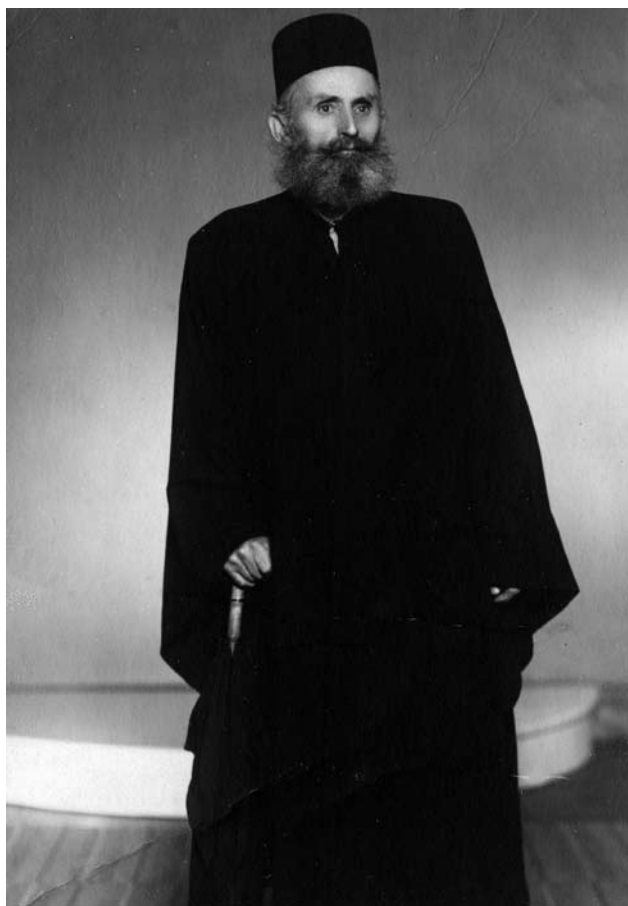
ORTODOXNÍ KNĚŽÍ V ŘECKÉ EMIGRACI NA SEVERNÍ MORAVĚ

Ivan Hlavatý

Otázka víry a náboženství u řecké levicové emigrace,¹ která nalezla útočiště v letech 1948 a 1949 v tzv. lidově demokratických a ateisticky orientovaných státech východního, sovětského bloku včetně tehdejšího Československa, se zdá být na první pohled nesmyslná, nebo aspoň přinejmenším zanedbatelná. Předpoklad, že levicovní, a tedy ateisticky orientovaní řečtí uprchlíci nebudou mít k náboženství žádný vztah, však v tomto případě neplatí. U řeckého etnika je totiž situace odlišná od našeho pojetí a vnímání náboženství a církve. Souvisí s významem a působením ortodoxní církve v řeckých národních dějinách a s ortodoxní vírou jako oporou národní existence ve staletém zápase s nepřátelským islámem za arabské a později osmanské expanze a okupace. Stejně tak tomu bylo za Byzance, turkocracie² a po vzniku svobodného národního státu opONENTSKY vnímaného politikou západního, katolického neboli „latinského“ vyznání.³ Pro Řeka je ortodoxní víra i církev součástí jeho národního cítění a národního vědomí, patří k národu stejně neoddelitelně jako řeč, lidová píseň nebo tanec. V období turkocracie církev „značně přispěla k uchování řeckého národa“ (Hradečný 1998, s. 237), měla zásadní roli při zachování existence národa a jeho kultury. Proto dodnes ve vlastním Řecku, ale také u Řeků žijících v zahraničí včetně řecké minority v České republice, je běžným jevem, že nejen věřící občan, ale rovněž levicově či ateisticky orientovaný člověk se účastní liturgií a všech dalších náboženských úkonů a akcí. Pro Řeka je totiž ortodoxní církev a víra stále součástí jeho etnicity a národního cítění a církevní prvek v rámci rodinné i výroční obřadnosti je její podstatnou a přirozenou součástí. Jak uvádí J. Otčenášek, „hledisko náboženské je na Balkáně jedním z hlavních způsobů rozlišování etnik. Tento přístup se uplatňuje i u nás“ (Otčenášek 2000, s. 11). Totéž tedy platí i pro početnou emigraci z Řecka zmítaného občanskou válkou v druhé polovině čtyřicátých let 20. století, a to nejen pro apolitické venkovany z hor, kde se odehrávala občanská válka, ale také pro levicové povstalce, partyzány a vojáky Demokratické armády Řecka (Dimokratikos Stratos tis Elladas, dále jen DSE).⁴

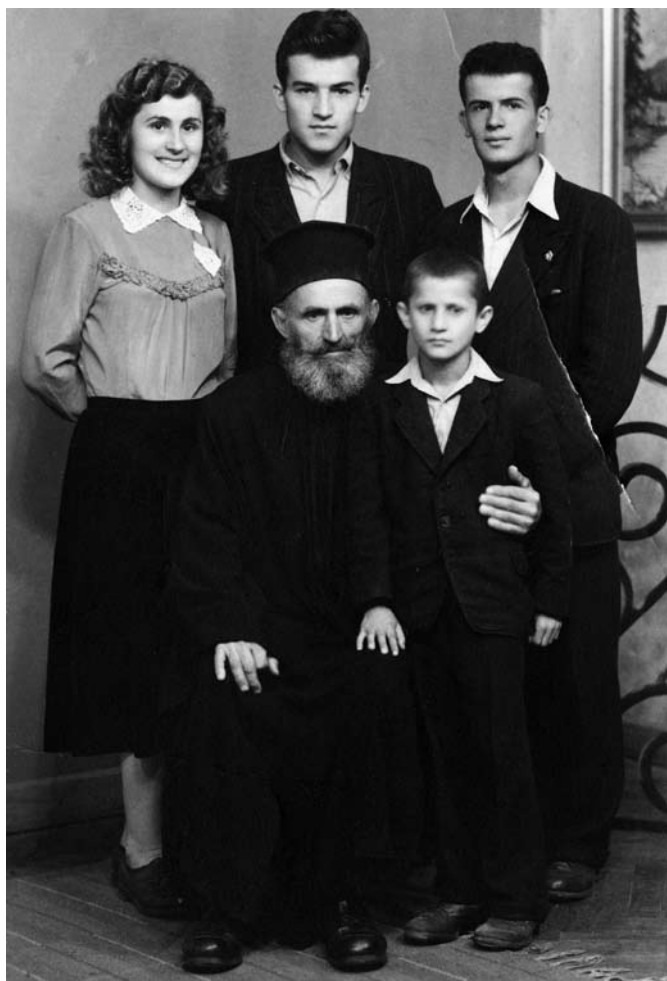
Dalším důležitým momentem je historické období, v němž se u nás řečtí uprchlíci ocitli. Atmosféra v tehdejší Československu se již klonila ostře proticírkevně

a o něco málo později po příchodu řeckých uprchlíků docházelo k pronásledování církve a náboženství vůbec. V přibližně dvanáctitisícové řecké minoritě padesátých let 20. století, která se skládala z dětské i dospělé populace (nejvíce z civilních obyvatel horských obcí zasazených občanskou válkou) a sestávala rovněž z menší části z vojáků a partyzánů s bojovou zkušeností (jejichž počet dosahoval téměř jeden a půl tisíce důstojníků a vojáků DSE), se kromě několika stovek zajatých příslušníků „monarchofašistů“⁵ ocitlo i několik málo kněží řecké ortodoxní církve. Jejich situace a osudy byly individuálně



„Iereas“ Ioannis Nikolau-Papadopoulos brzy po příjezdu do Československa. Foto z roku 1950. Archiv A. Vlachopulu.

odlišné, ale jedno měli všichni tito „papades“ (παπάδες), tj. otcové,⁶ společné: Jejich přítomnost a aktivity významně ovlivňovaly život každé lokální komunity, jíž byli součástí. Tuto situaci výstižně vykrešlují slova pamětníka ze Zlatých Hor: „*Měli jsme tu výhodu, že jsme měli vlastního faráře.*“⁷ Tito kněží emigrovali nikoliv kvůli levicovému přesvědčení, ale buďto následovali obyvatele jim svěřené vesnice, nebo odcházeli do zahraničí za členy rodiny, přestože určité sympatie k levici nezřídka také chovali. Ovšem nikoliv z důvodů filozofických, světonázorových či politických, ale pouze sociálních.⁸



„Papas“ Ioannis Nikolau-Papadopoulos s dcerou Aglaiou, budoucím zetěm Argirisem Vlachopulosem a vnukem Vasilisem, vpravo stojí bratraneč „Jorgos“ Papadopoulos. Náchod 1950. Archiv A. Vlachopulu.

V první etapě života emigrace v tehdejší Československu přibližně do šedesátých let 20. století (místa i délka) náboženský život, víru a tradice tedy lokálně posilovalo právě to, že mezi uprchlíky bylo i několik ortodoxních řeckých „papasů“ neboli popů, tj. pravoslavných kněží. Řecké ortodoxní kněze mělo více komunit, nešlo jen o jednu či dvě výjimky. Např. v Krnově to byli Georgios Gymnopoulos (často uváděný v archivních českých dokumentech podle výslovnosti jako Georgij Jemnopoulos) a Ikonomo Thanasis, rovněž dva kněží tvořili součást kompaktní řecké komunity z vesnice Ziaka umístěné do Piskořova nedaleko Města Albrechtic, v Koclířově u Moravské Třebové žil otec Ioannis Kotsopoulos (uváděný obvykle v písemných pramenech jako Pappioanis Kočopoulos), v Karvině v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století byl činný ortodoxní kněz Ioannis Dimitris, který byl vysvěcen v Polsku atd. V řecké komunitě na Zlatohorsku až do své smrti působil ortodoxní řecký papas, který je pohřben na místním hřbitově. Byl jím „Iereas“ (jerej) Ioannis Nikolau-Papadopoulos (10. listopadu 1879 – 16. května 1960) z obce Kotili u Kastorie v severním Řecku. Nedaleké početně silné řecké komunity v Jeseníku, na Javornicku nebo v Šumperku neměly vlastního kněze.

Osudy řeckých kněží byly mnohdy pohnuté už ve vlasti a emigrace byla jen jejich vyvrcholením. „Iereas“ Nikolau-Papadopoulos přes Albánii emigroval v roce 1950



Fotografie pořízená při řeckých křtinách v Osoblaze, „papas“ Ioannis uprostřed. Padesátá léta 20. století. Archiv I. Michopulose.

za dcerou Aglaiou do tehdejšího Československa jako jednadsmesátiletý. S manželkou Marií, rozenou Iliu, měli devět dětí, z nichž některé se zúčastnily odboje v horách, jako např. dcery Angeliki, Despina nebo Morfula, která v bojích padla, nebo syn Rizos, který byl raněn s doživotními následky a žil pak v Taškentu, nebo další syn Theodosios, který byl léta vězněn v koncentračním táboře na Makronisu za to, že měl sourozence v DSE. Nejmladší dcera Aglaia přišla jako dítě do Československa v první vlně emigrace v roce 1948. Otec sem za ní přicestoval po několika letech odloučení.

Většina dětí tohoto kněze, který statečně chránil vesnici také za italské a německé okupace za druhé světové války, se tedy aktivně zúčastnila bojů na straně povstalecké levice, přestože „papas“ Ioannis bránil obyvatelům, bratrovi a dětem, aby odešli k DSE nebo do armády. (Složitost doby ovšem vystihuje fakt, že kdyby nešel alespoň někdo, hrozila rodině a lidem v obci smrt od partyzánů; při odchodu do hor však totéž nebezpečí viselo jako Damoklův meč nad obyvateli od vládních vojáků.) Ze sběrného tábora v Mikulově odešel tento kněz na několik měsíců do Horního Údolí u Zlatých Hor, pak se přestěhoval do nedalekého Dolního Údolí, kde zůstal až do svatby dcery Aglaie s Argirisem Vlachopulosem, které sám oddal na Vánoce roku 1953; civilní svatbu měli až 1. ledna 1954 na Místním národním výboru ve Zlatých Horách. Tento přístup, kdy byly páry oddány nejprve církevně a teprve po nějaké době civilně a úředně, nebyl zdaleka ojedinělý, jak ukazuje mj. případ paní Vaii Kostasové z Horního Údolí, která měla s manželem Gavriilem rovněž svatbu dvakrát. Poprvé měli „svatbu s papasem po našem bez papírů“⁴⁹ v lednu 1950 a teprve po dvou letech, kdy už měli jednu dceru, absolvovali druhou, úřední svatbu na národním výboru ve Zlatých Horách.

Brzo po svatbě dcery odešel „papas“ Ioannis do Zlatých Hor, kde žil v domě čp. 6 a pak čp. 381, v němž později umřel, a kam se z Veselíčka za ním přistěhovali také dcera s manželem. Nepůsobil jen ve svém bydlišti, ale chodil konat ortodoxní liturgie, křtít, oddávat a pohřbívat také do jiných vsí a za řeckými rodinami až na vzdálené Osoblažsko a do Rudoltic. Pokřtil většinu dětí řeckých rodin v Horním a Dolním Údolí, na Rejvízu, křtil řecké děti narozené na Jesenicku, Zlatohorsku a Osoblažsku včetně dětí vedoucích funkcionářů řeckého komitétu. Působil tedy v českém pohraničí obdobně jako dříve ve vlasti, kde spravoval nejen rodné Kotili, ale také sused-

ní vesnice, nejvíce obec Peristera vzdálenou asi 7 km, kam „chodil pěšky v létě, v zimě“.¹⁰

Respondent S. Joanidis vyprávěl, že papas křtil většinou doma, tj. v místě bydliště konkrétní rodiny, často provozoval kněžskou činnost ve svém bytě a občas prý také oddával v katolickém kostele ve Zlatých Horách. Uvedl také humornou historku, která ilustruje potíže v církevních záležitostech u řecké komunity oné doby. Informátor a jeho manželka Rula (jde o zkratku, celé křestní jméno je Eleftheria) měli tu čest stát se kmotry. Oba byli sice v minulosti pokřtěni, Sotiris sám jako dítě už v Řecku před emigrací v rodné obci Glikoneri v pohorí Grammos, ale žádný z nich neměl o křtu doklad, proto pop, který chtěl mít jistotu, pokřtil deset minut před křtem kmotřence oba kmotry, Sotirise i Rulu, a oni sami sobě byli kmotry navzájem. Podle vzpomínek Vaii Kostasové, dokud žil kněz Ioannis, slavily se tradičně také Velikonoce i Vánoce, dokonce prý se držel sporadicky po krátký čas i „druhý pohřeb“.¹¹

„Iereas“ Ioannis Nikolau-Papadopoulos byl všeobecně oblíbeným člověkem a působil jako aktivní kněz přesto, že na křty, svatby a pohřby poskytoval listiny a potvrzení bez razítka, nebo nedával potvrzení žádná a nevedl si ani žádnou evidenci. Podle slov místního řeckého respondenta „pop přišel o posvěcení tím, že se přidal



Pohřeb kněze Ioannise ve Zlatých Horách, v pozadí dcera Aglaia a zeť Argiris (1960). Archiv I. Michopulose.

k levici, a jeho křty a obřady proto byly neprávoplatné.¹² Život v Československu nebyl pro něj vůbec jednoduchý, přes pokročilé stáří ani snadný ani důstojný, naopak podle slov jeho dcery Aglaie „*dostával facky zprava, zleva*“. Obdržel tak nízký důchod, že i přes vysoký věk musel těžce manuálně pracovat jako dělník v lese nebo na pile, kde loupal kůru klád pro papírny, při opravách cest apod., aby se vůbec uživil. Přitom za církevní, kněžské úkony nebral žádnou finanční odměnu. Nedočkal se plánovaného návratu do vlasti a rodné vsi a je pohřben spolu s četnými dalšími řeckými spoluobčany, kteří zemřeli v exilu, na místním zlatohorském hřbitově. Měl církevní pohřeb za účasti obou řeckých kněží z Krnova.

Jedním z nich byl protojerej Georgios Gymnopoulos (23. dubna 1883 – 1963), původem pontijský Řek¹³ z města Kars v Malé Asii. Vystudoval v Rusku a poté působil v Karsu jako obchodník do roku 1920, kdy jako většina místních Řeků, jejichž předkové zde sídlili již přes dva a půl tisíce let, musel po prohrané řecko-turecké válce odejít. V Řecku se usídlil v kraji Makedonie, v roce 1933 získal kněžské svěcení a vykonával kněžskou činnost v departmentu Florina v obci Seleni Gerchiki,¹⁴ do roku 1947. Jako mnozí Pontiové i on zažil dvojí emigraci: první z původní vlasti do Řecka, druhou po občanské vál-

ce z Řecka do zahraničí, do geograficky a kulturně zcela odlišné země. Jak uvádí ve svém stručném životopisu „... *moji příbuzní byli v demokratické armádě Řecka, proto jsem měl být popraven*“.¹⁵ Z toho důvodu uprchl nejdříve do Rumunska, kde působil jako kněz v Bukurešti, v roce 1948 odjel za dětmi do Bulharska a v roce 1950 za dalšími rodinnými příslušníky při scelování rodiny do Československa. Tam obdobně jako P. Kotsopoulos z Koclířova léta bojoval za možnost oficiálně a za mzdu být ustanoven duchovním správcem alespoň pro řecké krajany. Stejně jako I. Nikolau-Papadopoulos vystřídal několik bydlišť, než se usadil v Krnově. Toto město bylo původně v roce 1949 zamýšleno jen jako sídlo okresní řecké samosprávy, ale bylo nakonec živelně v krátké době osídleno řeckými rodinami, takže v roce 1955 zde bydlelo již dva tisíce řeckých emigrantů (Botu – Konečný 2005, s. 310).

Obdobný byl osud „papase“ Kotsopulose (nar. 12. června 1878), který počátkem roku 1951 podal žádost o „*přijetí do výpomocné služby v české pravoslavné církvi jako pomocný duchovní v Koclířově pro Řeky emigranty, kterých je v Koclířově asi 140*“.¹⁶ Přistěhoval se tedy do nevelké české obce se značným počtem řeckých emigrantů. Pocházel z obce Kalivrisi v prefektuře Kastoria v severním Řecku, po ukončení gymnázia a absolvování bohosloveckého kurzu byl v roce 1913 vysvěcen na pravoslavného kněze. Do Československa odešel z Řecka koncem roku 1950, jak uvádí sám „*na žádost... bývalých farníků*“, kteří „*jsou zde zaměstnání na státním statku jako dělníci*“.¹⁷ Žil společně s manželkou Elenicou a dvěma vnuky od syna a snachy, kteří jako členové DSE byli při emigraci přesunuti do tehdejšího SSSR. Zoufale žádal prostřednictvím duchovního správce pravoslavné církve v Moravské Třebové, kněze Lva Doseděla, o přijetí do služby, neboť jak uvedl: „*Od Nového roku nemám absolutně žádných prostředků pro život a při tom jsem stár a práce neschopen... starám se zatím bez odměny za duchovní život Řeků emigrantů*“.¹⁸ Do vlasti se vrátil již v první vlně reemigrace v roce 1954 i s rodinou.

Kromě toho, že řeckých kněží emigrovalo do Československa jen málo, přišli navíc v období náboženské nesnášenlivosti a perzekuce. Pravoslavná církev v českých zemích včetně Moravy byla na rozdíl od zemí jižní a východní Evropy v Československu mladou a zdaleka ne tolik rozšířenou církví, přesto tam, kde chyběl řecký kněz, částečně naplňovali potřeby řecké komunity domácí, tedy čeští pravoslavní kněží, ale ani těch nebyl nadbytek.



Svatba Ioannise Ioannou v Horním Údolí (1950).
Archiv S. Joanidise.

Tak tomu bylo např. v Albrechticích, kde oddával český pravoslavný pop, nebo v Šumperku, kde sice chyběl v tu dobu pravoslavný chrám, ale místní Řekové měli možnost provozovat ortodoxní liturgii v katolickém kostele sv. Barbory a pak v tzv. kostelíku „u průmyslovky“. Křtil a oddával je zde otec Václav Šimek, později další kněží české pravoslavné církve. Místy zastoupili pravoslavné kněze protestanti, nebo vzácně prý dokonce katoličtí kněží.

Přestože individuálně existovaly případy, kdy některý komunistický funkcionář ztrpčoval řeckým kněžím život a „házel jim klacky pod nohy“, většinou byla jejich přítomnost a působení právě s ohledem na řecké zvyklosti a tradici mlčky tolerována řeckým i českým politickým vedením. Není nezajímavé v této souvislosti připomenout, že v prvních letech emigrace bylo náboženství dokonce součástí osnov výuky řeckých dětí. Zrušeno bylo až po třech letech, zřejmě poté, když bylo evidentní, že pobyt řeckých uprchlíků v cizině se neočekávaně prodlouží. Vzpomínky pamětníků a dobové fotografie dokládají, že křtiny, církevní svatby i pohřby byly běžné v Československu padesátých a také z části šedesátých let 20. století, ba dokonce místy za účasti českých stranických a vládních funkcionářů. Bylo tomu tak např. v případě křtu dcery řeckého učitele Theodora Lioliose, narozené v dětském domově v Sobotíně, které byl v roce 1949 kmotrem tehdejší ministr průmyslu Gustav Kliment.¹⁹



Místo posledního odpočinku „jereá“ Ioannise Nikolau-Papadopulose ve Zlatých Horách. Foto I. Hlavatý 2007.

Dramatickými událostmi exodu, kdy emigranti prchali většinou rychle a bez majetku, a rovněž změnou přírodního i kulturního prostředí v zemi usídlení či dlouhodobými existenčními problémy došlo k narušení tradic a zvyků. V lokalitách větší kumulace řecké minority a pak tam, kde měli ortodoxního kněze, přetrvaly obyčeje a zvyky z domoviny delší dobu. V Řecku je hlavním svátkem roku pascha (πάσχα) neboli Velikonoce; u nás byla řeckými emigranty slavena méně okázale, ale křty a svatby probíhaly první léta téměř jako v Řecku. Obojí poskytovalo totiž mj. příležitost k setkání, kdy po vlasti tesknící lidé slavili způsobem, jak byli zvyklí v Řecku. Podle etnoložky Antuli Botu „*přítomnost na svatbě byla důležitější než na oslavách výročí EAM²⁰... Svatba Řeků v Československu není událostí ryze rodinnou, počtem svatebních hostů je událostí společenskou. Jsou zváni příbuzní všech pokolení a větvi, rodáci z původních řeckých vesnic...*“ (Botu – Konečný 2005, s. 344). Zpočátku se na svatbu ani nezvalo, stačilo rozšířit zprávu o svatbě a přišli hosté i z poměrně vzdálených míst; např. na Rejvízu se sešlo pět set i více lidí až z Javorníku i vzdálenějších obcí, na louce v létě, v hospodě v zimě hrály i tři hudby, peklo se třeba i deset ovcí, na slavnostní oběd se navařila typicky řecká jídla. Psaltes (ψάλτης) – církevní pěvecký sbor – zde nezpíval v kostele, ale právě při takových společenských a obřadních příležitostech, jako byly svatby, křty nebo Velikonoce.²¹



Místo posledního odpočinku řeckého kněze G. Gymnopulose v Krnově. Foto I. Hlavatý 2009.

První roky po příchodu byly obdobné akce a oslavy spíše příležitostné, a teprve po sloučení rodin a konsolidaci zhruba v polovině padesátých let kulminoval společensko-kulturní i náboženský život řecké komunity. Podle vzpomínek pamětníků při „*svatbách za faráře se ženy domluvily a vařily fasoladu, jachni, pites, saraglia, připravovaly turši elliniko, na nevěstu a ženicha se házela rýže, chodili kolem stolu místo oltáře, babičky zpívaly písně a farář křížoval věnce*“.²² Hlavní osobou při svatbě, stejně jako v Řecku, byl kumbaros (κουμπάρος) neboli svědek, který se obvykle stával také kmotrem prvního dítěte a jeho patronem na celý život. Dokonce byl řeckým dětem narozeným už v Československu vybírán kmotr, i když nebyly křtěny. Podobně se udržovala tradice nejen při křtech, kdy kněz křtil děti také řeckým komunistickým funkcionářům a aktivistům, ale také při pohřbech, které měly do poloviny šedesátých let 20. století mnohdy církevní podobu. Při pohřbech se v první dobu dodržovalo ještě sezení u nebožtíka, pohřbívalo se v celém oblečení včetně obuvi a byla zpívána mirolojia (μιρολόγια) – plačtivé pohřební písně, rozlévala se kořalka a přítomní dostávali praženou pšenici slazenou cukrem. Na takový pohřeb stoletého muže v Horním Údolí v roce 1956 vzpomíná např. respondent Ilias Michopoulos. Na Vánoce a na Nový rok se zpívala píseň *Ajios Vasílis érchete...* a další koledy,

pekla a společně se krájela vasilopita²³ atp. Podobně při oslavách jmenin – nejčastěji se slavil Jorgos (Georgios), Christos nebo Nikolaos – se za účasti místního kněze scházelo v bytech i padesát lidí. Z oslavy jedné osoby se tak stávala slavnost o rozměrech malé svatby.

Je tedy zřejmé, že po dobu, kdy měla místní komunita k dispozici pravoslavného kněze, ať českého nebo v lepším případě řeckého, vcelku běžně se církevně křtilo, oddávalo a pohřbívalo jako ve vlasti. Teprve delší pobyt v českém prostředí, chybějící kněžská pastorační práce v ateistickém prostředí a generační obměna řecké minoritní populace oslabovaly víru a tradici. Před návratem do vlasti nastalo však opět období dodatečných ortodoxních křtů a svateb, nejvíce u mladší, v Československu narozené generace. Bylo to období urychlených křtů a církevních sňatků, místy i pohřbů (potvrzení o církevním pohřbu bylo v řecké vlasti nezbytným dokladem pro vydání majetku po zesnulém). Zaznamenal jsem v této souvislosti vzpomínku z Karviné a ze Šumperku, kde při velkém návratu v osmdesátých letech doslova chodil kněz byt od bytu a ve velkém křtil a vydával potvrzení.²⁴

V posledních dvaceti letech, kdy vztahy a kontakty s Řeckem nabyly na intenzitě a kvalitativně se zlepšily, došlo k renesanci a posílení národního vědomí řecké menšiny u nás, vznikla řada nových kulturních a společenských akcí.



Řecký ortodoxní kostel Sv. Ducha v Šumperku – exteriér a interiér. Foto I. Hlavatý 2006.

českých organizací a spolků a ruku v ruce s tímto trendem jsou rovněž utužovány vazby a kontakty s ortodoxní církví v Řecku. Řecká i česká pravoslavná církev se podílejí na řadě aktivit řeckých obcí, kterých je v České republice momentálně patnáct. Pro potřeby a na žádost řecké komunity byl v Šumperku roku 1998 postaven pravoslavný kostel Sv. Ducha – Ieros Naos Agiu Pnevmatos (Ιερός Ναός Αγίου Πνεύματος) v řecko-byzantském architektonickém stylu, přičemž stavbu finančně téměř kompletně zaštilo arcibiskupství v Athénách. Další projekt stavby řeckého ortodoxního kostela se blíží realizaci v bývalé „Mekce“ českých Řeků, v Krnově. Čeští pravoslavní kněží navštěvují kláštery na Kypru, v Řecku a na Athosu, naopak delegace řecké ortodoxní církve se objevují na akcích řeckých obcí u nás. Oživení oficiálních vztahů podtrhla před několika roky návštěva konstantinopolského patriarchy ortodoxní církve v České republice, ale kupodivu měla v médiích slabou odezvu, přestože svým významem je patriarcha přinejmenším na úrovni římského biskupa a papeže katolické církve.

Místních akcí v řeckých komunitách se v současnosti běžně účastní pravoslavní duchovní, kteří na tanečních zábavách, při výstavách, koncertech, odhalování pomníků a dalších příležitostech žehnají počín a promlouvají k přítomným. Žáci a studenti novořečtiny při řeckých obcích mívají často kromě jazyka a reálií rovněž hodiny pravoslavného náboženství, sílí také snahy po slavení svátků stejně jako v Řecku (včetně v minulosti v České republice neveřejně slavené paschy). Tato ortodoxní aktivita se neprojevuje hromadnou, ale spíše individuální účastí na bohoslužebných liturgiích, přestože se třeba znovu konají např. vaftisia (βαφτίσια) – křtiny po řeckém způsobu za přítomnosti desítek účastníků z řad rodinných příslušníků, přátel a známých. Závěrem lze konstatovat, že přes značný odliv krajanů při velkém návratu do vlasti v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století a přes nepochybné a úspěšné začlenění do majoritní společnosti je současná řecká diaspora v České republice svébytnou a tradicemi žijící entitou, která čerpá vydatně také z ortodoxního pramene řecké kultury.



*Manželé Gavrilis a Vaia Kosteasovi z Horního Údolí.
Foto I. Hlavatý 2007.*



Ilias Michopoulos (uprostřed) s manželkou Uranii u Gavriila a Vaii Kosteasových, Horní Údolí. Foto I. Hlavatý 2006.

POZNÁMKY:

1. Ve své práci jsem vycházel především ze vzpomínek informátorů z řad starších příslušníků řecké emigrace, ale také starousedlíků nebo dosídlenců české, slovenské národnosti i německých občanů, získaných při opakovaném terénním výzkumu řecké komunity v Jeseníku, Zlatých Horách, Dolním a Horním Údolí, Rejvízu, na Javorníku a Vidnavsku, v Městě Albrechticích a Piskořově, v Karvině, Bohumíně a v Krnově v letech 2005–2008. Z množství respondentů bych rád vyzdvihl aspoň některé, pro něž anonymita nebyla podmínkou. Vynikající a nevyčerpatelný zdroj se spolehlivou a vyloženě encyklopedickou pamětí je Ilias Michopoulos, bývalý dirigent a vedoucí pěveckého a tanečního řeckého souboru ve Zlatých Horách a významný kulturní aktivista řecké komunity s bohatým soukromým archivem. Dále jsou to spisovatel a básník Sotiris Joanidis a jeho manželka Eleftheria, manželé Gavriil a Vaia Kosteasovi, Jorgos Lolas, Georgios Muratidis, Aglaia a Argiris Vlachopulovi a mnoho dalších. Dále jsem využil archiv Eparchie olomoucko-brněnské pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku v Olomouci, kroniky obcí, a konečně rostoucí literaturu k historii a etnografii řecké minority, jejíž výčet by přesáhl rozsah článku, proto uvádím pouze její úzký výběr, který obsahuje další odkazy.
2. Turkokratia nebo turkocracie – z řečtiny, termín pro období osmanské (turecké) nadvlády.
3. Latiny jsou v byzantské a z části také v novověké řecké historiografii nazývaní katolíci a západoevropské národy. Nedůvěra vůči Latinům přetrvávala dlouho do naší doby v řeckém naturelu živena v minulosti tlakem Říma na vznik unie pod hegemonií papeže (výsledkem je nepočtená tzv. řeckokatolická církev) a neblahými historickými zkušenostmi z dob Byzance a křížových výprav, za turkokratie i po vzniku novodobého řeckého státu až do 20. století (např. připojení Makedonie, Thrákie, Kréty, ztráta maloasijských území, krveprolití ve Smyrně, kyperská otázka).
4. DSE – zkratka Dimokratikos Stratos tis Elladas (Δημοκρατικός Στρατός της Ελλάδας), tj. Demokratické armády Řecka, nástupkyně ELAS – Řecké národní osvobozené armády z druhé světové války. Partyzánské levicové vojsko, které vedlo zejména v horách severního Řecka ozbrojený boj proti královskému režimu za občanské války v letech 1946–1949.
5. Monarchofašisty nazývala levice své protivníky na straně vlády, která proti vůli většiny řeckého národa zastávala návrat monarchie a do boje proti levici angažovala také bývalé fašisty a kolaboranty včetně příslušníků bývalých fašistických bezpečnostních praporů.
6. Nom. sg. παπάς (papas) s přízvukem na druhé slabice znamená pravoslavný kněz neboli pop.
7. Rozhovor s Iliasem Michopulosem (Zlaté Hory, 19. 1. 2006).
8. Viz např. postoj, který zastával „papas“ Ioannis: „...viděl všude chudobu a zaostalost a doufal ve změny k lepšímu. Na výtky, že potom není kněz, ale komunista, odpovídal, že potom také Kristus je komunista, poněvadž i On pomáhal chudobě“. Ze vzpomínek Iliase Michopulose (Zlaté Hory, 19. 1. 2006).
9. Výzkum u Vaii Kosteasové (Horní Údolí, 31. 5. 2006).
10. Výzkum u Aglai a Argirise Vlachopulových, rozhovor s Aglaiou Vlachopulou (Karviná, 22. 3. 2007).
11. Jde o řecký ortodoxní zvyk, při kterém jsou po letech ostatky mrtvého exhumovány, za modlitbe a předčítání kněze z Bible kosti doma omyty vínem a zabalené v bílé plachtě poté znovu pohřbeny při církevním obřadu. Potvrzeno více respondenty, a to jak řeckými, tak českými z řad dosídlenců, při opakovaném výzkumu.
12. Rozhovor s respondentem K. S. (Zlaté Hory, 24. 6. 2006).
13. Pontiové – lze se setkat v české literatuře také s výrazy Pontové nebo Pontané – neboli řecky „Pondí“ (οι Πόντιοι) – Řekové původem ze severního pobřeží Malé Asie, potomci antických řeckých kolonistů. Pontiové, stejně jako další maloasijské Řekové, byli nuceni opustit vlast svých předků na základě lausannské dohody velmocí z 30. ledna 1923, podle které si Řecko a Turecko vyměnili obyvatelstvo na základě víry. Do Řecka tak přišlo v krátké době asi jeden a půl milionu maloasijských Řeků, Řecko opustilo přibližně půl milionu muslimů, především turecké národnosti.
14. Název Seleni Gerchiki uvádí kněz Kotsopoulos ve své žádosti, zatím jsem neidentifikoval současný název obce, neboť se evidentně jedná o staré, pravděpodobně turecko-albánské pojmenování vesnice. V roce 1926, po balkánských válkách, výměně obyvatel a ustálení státních hranic, proběhla v Řecku první velká změna názvů vesnic na řecké; tak např. jen v oblasti Florina, odkud pocházel „papas“ Gymnopoulos, současná řecká ves Drosopigi (Δροσπιγή) se původně nazývala albánsky Belkamen i aromunsky Belkamen z původního slovanského Bel Kamen (tj. Bílý Kámen – Skála), nebo vesnice Proti (Πρώτη), dříve aromunsky Kibasnicu, či obec Kratero (Κρατερό) u jezera Prespa, původně Rakovo – Kratero se nazývá od roku 1928 atp. Přejmenování se týkalo velkého počtu obcí, ale u starousedlíků podle všeho dlouho přežívalo původní názvosloví, ba ještě dnes mnozí Řekové z generace uprchlíků znají soudobá a stará toponyma.
15. Archiv Eparchiální rady pravoslavné církve v Olomouci, G. Gymnopoulos – citát ze životopisu adresovaném vladykovi Čestmírovi, pravoslavnému biskupovi Olomoucko – brněnské eparchie ze dne 29. 5. 1951, bez čísla jednacího.
16. Archiv Eparchiální rady pravoslavné církve v Olomouci, žádost P. Kotsopolose podaná prostřednictvím církevního oddělení ONV Svitavy o přijetí místa pomocného duchovního adresovaná církevnímu referátu KNV v Brně z 10. 2. 1951, bez č. j.
17. Tamtéž.
18. Tamtéž.
19. Botu – Konečný 2005, s. 343 aj.
20. EAM – zkratka protifašistické levicové Národně osvobozené fronty (Εθνικό απελευθερωτικό μέτωπο) založené v září 1941.
21. Výzkum u Jorgose Lolase (Horní Údolí, 24. 6. 2007), Iliase a Ura-nie Michopulových (Zlaté Hory, 31. 5. 2006).
22. Tamtéž.
23. Vasilopita (βασίλοπιτα) – novoroční většinou sladký koláč krájený při společné oslavě. Do koláče byl zapečen peníz, který měl přinést štěstí po celý rok tomu, kdo jej našel ve svém kousku pečiva. Stále živý zvyk také u naší řecké menšiny.
24. Výzkum u Eleni N. (Litovel, 19.10.2008).

Poznámka k přepisu řeckých jmen:

Příjmení a jména Řeků v ČR mívají někdy podobu přizpůsobenou českému pravopisu, jako je tomu např. u jmen S. Joanidise (jinak v transliteraci Ioannidise) nebo u paní Z. Jordanidu a dalších. Stejně tak další jména a příjmením uvádí podle výslovnosti (např. Gymnopoulos, Michopoulos, Jorgos).

LITERATURA:

- Botu, A. – Konečný, M. 2005: *Řečtí uprchlíci: kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948–1989*. Praha: Řecká obec Praha.
- Hradečný, Pavel a kol. 1998: *Dějiny Řecka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hradečný, P. 2000: *Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj (1948–1954)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Otčenášek, J. 2000: „*Imigranti z vybraných zemí bývalé Jugoslávie (po roce 1991) – Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci*.“ Cizinci v České republice. Stránky Ministerstva práce a sociálních věcí o integraci cizinců [online] [cit. 10. 10. 2008]. Dostupné z: <http://www.cizinci.cz/files/clanky/128/imigranti_byvale_Jugoslavie.pdf>.
- Joanidis, S. 2004: *Zlaté Hory v Jeseníkách. Letopisy*. Zlaté Hory: Nakladatelství RULA.
- Joanidis, S. 2005: *Hřbitovy Zlatohorska*. Zlaté Hory: Nakladatelství RULA.
- Θεοδώρου, Μ. Ζ. 2004: *Φυγή και επιστροφή. Τα παιδικά μας χρόνια, στο χωριουδάκι μας, το Γλυκονέρι και η ζωή μας στα ξένα*. Αθήνα: Παραγωγή έκδοσης Golema.

Summary

Orthodox Priests in Greek Emigration in Northern Moravia

The issues of the Greek minority in the Czech Republic, its arrival and development, is a matter of the always increasing number of professional texts whereby the most of them present the results of historical research work. Just a small part thereof is ethologically oriented. The contribution concerning the Greek priests in emigration has lifted the veil, metaphorically speaking, on the theme that is rather historical; its protagonists, however, had an essential influence on the life and traditions of the Greek community at the end of the 1940s, in the course of the entire 1950s and occasionally in the early 1960s. The essay analyses the structure of Greek emigration between 1948 and 1949 from the point of view of religiosity, and the role of a low number of Greek priests in the life of refugees. Because of their predominantly unofficial clerical activities within the community, only few written sources have survived. Therefore, the most data are based on the memories and materials of surviving contemporaries and family members. Nevertheless, those data give a quite plastic picture of how not only the faith, Orthodox traditions and through them also the fatherland's folk traditions were living at the first generation of refugees thanks to the work of Greek priests; they also show how the connected folk and Orthodox traditions are again brought to life at the contemporary Greek minority. The theme has been less investigated and the research is still running but one can presume – despite the decreasing number of survivors and the poor archive sources – the next extension of knowledge on the history and life of the Greek minority in the Czech Republic.

Key words: Greeks in the Czech Republic, Emigration, Orthodox Priests, Traditions, Northern Moravia.

ŽIVOT DĚTÍ V OBCÍCH BÝVALÉHO JAZYKOVÉHO OSTRŮVKU NA VYŠKOVSKU

Jarmila Pechová

Po staletí žilo v několika obcích kolem Vyškova německé obyvatelstvo, které zřejmě osídlilo zdejší kraj poprvé již v době německé kolonizace ve 13. století a v dalších vlnách dosídlovalo toto území po válkách a morových epidemiích. V poslední čtvrtině 19. a v první polovině 20. století byla tato oblast známa jako vyškovský německý jazykový ostrůvek (*Wischauer Sprachinsel*,

dříve také *Schwabeninsel*) a tvořilo ji osm vesnic.¹ Dostupná, převážně německá literatura týkající se života dětí se zabývá zejména otázkou školství, které hrálo v oblastech osídlených minoritami vždy zásadní význam, a přináší statistické přehledy o počtu dětí v rodinách. Dobře je zdokumentován dětský kroj a dětmi provozované obchůzky v rámci tradičního zvykosloví. Další detaily ze života dětí lze ještě dnes zjistit od pamětníků, v řadě případů se dochovaly i formou psaných vzpomínek, z nichž některé byly publikovány nebo se objevily v krajském tisku, v poslední době i na internetu.

Děti byly v německých obcích Rostěnice, Zvonovice, Lysovice, Kučerov, Hlubočany, Terešov (= tzv. horní ostrůvek, *Obere Sprachinsel*), Čechyně a Komořany (= tzv. dolní ostrůvek, *Untere Sprachinsel*) radostí a požehnaním rodiny i vítanou pracovní silou. Rodiny měly dle sčítání lidu v roce 1930 průměrně 2,2 dětí (1401 dětí v 784 rodinách), čtyři a více dětí bylo v 93 rodinách.² V průměru se dle statistik rodilo méně dětí než v sousedních obcích českých, což bylo dáno obavami o zabezpečení potomků věnem a pozemky v dospělosti – katastry obcí nebylo možno rozšiřovat. Usedlost dědil dle zvyklosti nejmladší syn, ostatní děti si musely hledat jinou obživu, obvykle odcházely za prací do Brna, do Vídně, někdy se věno-



Dítě v peřince, asi tříměsíční, cca 1941.
Soukromý archiv.



Skupina matek s dětmi. Rostěnice, konec třicátých let 20. století.
Soukromý archiv.

valy řemeslu. Ještě počátkem dvacátých let 20. století byla v německém ostrůvku také vysoká dětská úmrtnost – celá čtvrtina dětí umírala před dosažením dvou let věku (Die Sprachinsel... 1930, s. 49).

Porody se uskutečňovaly za asistence porodní babičky, v Rostěnicích to byla proslulá *Basl Amml*, která tuto funkci vykonávala téměř padesát roků (v letech 1899–1946). Asi po šest týdnů byla nemluvněta pevně svazováno povijanem, aby získala rovné držení těla. Ukládána byla ještě počátkem čtyřicátých let 20. století nejprve



Hilde Fink, roz. Reichmann, Zvonovice 26, nar. 11. 3. 1941, fotografováno v roce 1943. Soukromý fotoarchiv.

do kolébky, později do postýlky. Kočárky byly v té době dřevěné, pro děti dosti nepohodlné, proto matky dávaly přednost nošení dětí v šátkových závěsech – chůvkách. Kojenci byli přikrmováni krupičnou nebo ovesnou kaší, chlebem či houskou nadrobenou v mléce a různými polévkami. Zelenina se v obcích jazykového ostrůvku pěstovala a jedla málo (Reim 2005, s. 41).

Batolata, chlapci i děvčátka, byla oblékána jednotně do šatiček. Teprve asi od tří let se oděv děvčat a chlapců začal od sebe lišit, děvčata dostala halenku, sukni, zástěru, ale také nezbytný krejzl (*Tatzl*) a šátek na hlavu. Chlapci byli vybaveni kalhotami, košilí a kloboukem. Krojové oblečení se nosilo v horním ostrůvku až do odsunu německého obyvatelstva v roce 1946. Kroj nosily především rodiny sedláků jako výraz reprezentace a německého původu. Oblékaly se do něj i ženy řemeslníků a drobných rolníků. Řemeslníci sami kroj nenosili a v mladším období jej neoblékaly ani děti z řemeslnických rodin. Také ve smíšených rodinách, především pokud matka byla Češka, se kroj před druhou světovou válkou už nenosil. Obecně platilo, že kdo se v ostrůvku nenarodil, neměl právo oblékat zdejší kroj.³

Malé děti vyrůstaly pod dozorem sourozenců, prarodičů, v bohatších rodinách někdy měli i chůvu (*Kuwa*), často děvče z české rodiny. V roce 1908 vznikla v Čechyni první německá mateřská škola. V roce 1929 už existovala školka také v Hlubočanech a Komořanech,



Lysovické děti se svými opatrovatelkami (*Kuwa*), kolem roku 1924. Soukromý fotoarchiv.

za druhé světové války pak i v Kučerově a v Rostěnicích. Jak dokazují ve vyškovském muzeu dochované fotografie nové hlubočanské mateřské školy z let 1940/41, mělo toto předškolní zařízení poměrně vysokou úroveň, bylo vybaveno hernou, jídelnou, kuchyní, pokojíkem pro učitelky, dvěma koupelnami, na stěnách visela vyobrazení německých krojů z Vyškovska od malířky Fritzi Mally. Součástí zařízení byly také dětské jesle pro děti od čtyř měsíců.

V šesti letech děti nastupovaly do školy. O existenci první školy v Kučerově, největší obci jazykového ostrůvku, je zpráva ve farní kronice již v roce 1608, za třicetileté války asi zanikla a znovu je zmiňována až kolem roku 1800. Do roku 1821 chodili do kučerovské školy i žáci z Lysovic a do roku 1869 byly do Kučerova „přiškoleny“ Hlubočany, pak vznikly i v těchto obcích německé jednotřídky. Také kučerovská škola byla původně jednotřídní,

od roku 1896 dvojtřídní. Škola v Rostěnicích byla postavena v roce 1840, v dnešní budově se vyučovalo od roku 1903 a počátkem čtyřicátých let 20. století měla tři třídy. V Čechyni stála škola nejpozději v roce 1846 (nová budova byla postavena v roce 1863, další v roce 1891), v Komořanech se poprvé zmiňuje v roce 1764 (nová školní budova v roce 1811). Zvonovice vlastní školu neměly. Německým dětem z osady Terešov bylo umožněno navštěvovat místní privátní jednotřídní *Volksschule*, financovanou německým kulturním spolkem (*Kulturverband*), aby nemusely docházet až do Hlubočan, tato škola se však udržela jen do roku 1920 (Plank 1981, s. 59; Heimatbuch... 1964, s. 25; Vyškovsko... 1965, s. 316, 331, 354, 364, 371, 414).

V roce 1864 se v Komořanech poprvé uplatnily národnostní požadavky pětínové české menšiny a na žá-



Děti z německé mateřské školy za protektorátu. Hlubočany. Fototypia Vyškov, 1943. Fotoarchiv Muzea Vyškovska.

dost faráře Jana Nováčka rozhodla konsistoř o zavedení českého jazyka do kostela i do školy. Vyučování českých školních dětí mělo nadále probíhat v jejich mateřštině. Také v obecné škole v Čechyni se až do roku 1898 vyučovalo zčásti i česky (Burian 1947, s. 22; Vyškovsko... 1965, s. 316). Čeští učitelé a čeští kněží, kteří v německých obcích na Vyškovsku působili, představovali významný čechizační faktor a na jejich vliv na oslabování německosti poukazovali v osmdesátých letech 19. století mnozí německí vzdělanci, kteří tyto obce navštívili a psali o nich (prof. Kirchmayr z Brna, dr. Lechner z Innsbrucku aj.).

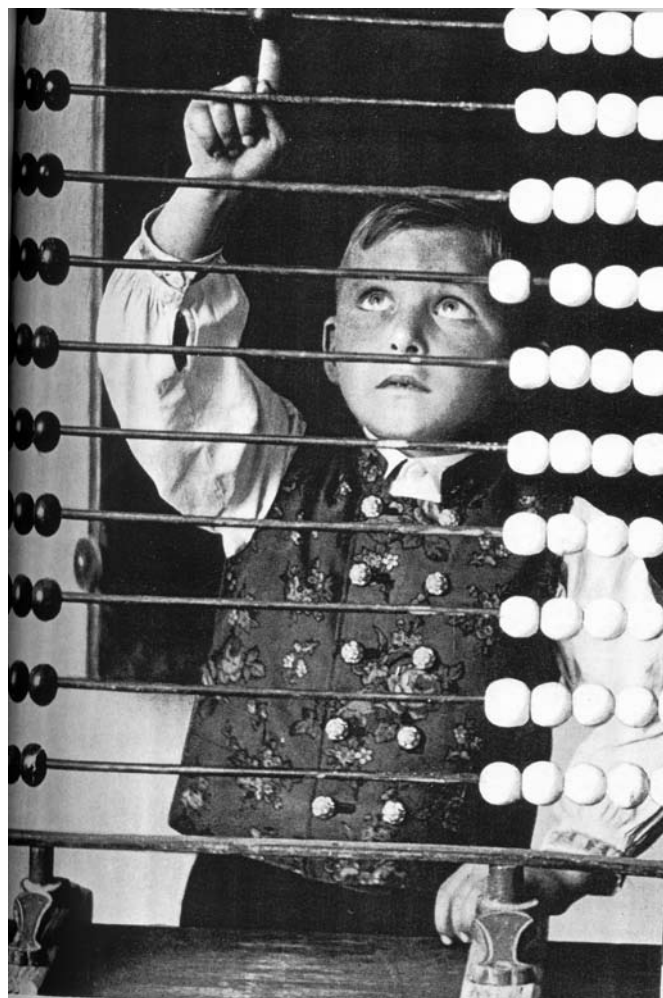
V Hlubočanech, Terešově, Kučerově, Komořanech a Čechyni vznikly po roce 1919 také české menšinové školy.⁴ V Kučerově to souviselo s utvořením české kolonie v části obce přilehlé k Bohdalicím (11 domů). Česká Národní jednotka usilovala už po roce 1918 o vykoupení tohoto bažinatého pozemku, což se jí nakonec v roce 1924 podařilo. Vznikly však nejen domky, ale také česká obecná (1922), měšťanská (1926) a mateřská (1931) škola a dokonce dětský domov (sirotčinec). Školy měly málo žáků, proto byly do kučerovské měšťanky – přes nesouhlas jejich rodičů – převedeny i české děti z deseti obcí v okolí (Bohdalice, Kozlany, Málkovice, Manerov, Hvězdlice, Letonice aj.), které do Kučerova svážel autobus. Na toto počínání bylo v německém prostředí pohlíženo s nelibostí. Přes interpelace kučerovského starosty



Žákyně obecné školy v Rostěnicích, cca 1930.
Soukromý fotoarchiv.

Mathiase Sperky na ministerstvu v Praze se české školy a česká kolonie v Kučerově udržely až do roku 1939.

Všechny německé děti i děti z několika smíšených rodin v Kučerově navštěvovaly výhradně německou obecnou školu. Do „cizí“ české školy v kolonii chodilo několik německých dětí ze sousedních Hlubočan, jejichž rodiče se dali přesvědčit Národní jednotou o výhodnosti tohoto počínu a měli z něj prospěch ve formě získání pozemků z rozděleného velkostatku. Ve venkovském společenství se ale kvůli tomu dostávali do izolace a jejich děti, jež se



Školák z Rostěnic, nedatováno. Převzato z publikace O. Stibora *Hier waren wir einst zu Hause*.

styděly veřejně jít přes vesnici do české školy, se plížily humny kolem stodol.

V Hlubočanech souvisel vznik české obecné školy (1919) s existencí velkostatku, který získal po první světové válce legionář Podivínský. Ten zaměstnával několik českých rodin, pro jejichž děti bylo zapotřebí vzdělávací instituce. Českou obecnou školu se podařilo zřídit ve staré školní budově a Národní jednoty získala 103 měřic půdy na stavbu domků. Rovněž v Čechyni měla česká škola původně sloužit především pro děti českých zaměstnanců tamějšího velkostatku. Vznik menšinových škol v Komořanech (1919) a Terešově (1920) byl dán poměrně velkým procentuálním zastoupením obyvatel české národnosti. V Terešově k tomuto účelu byla, opět

k velké nelibosti německých obyvatel, využita budova vystavěná německým školským spolkem (*Schulverein*) a dosavadní expozitura německé školy byla zrušena. Také v Komořanech českou školu vybudovali na místě plánovaném již dlouho předtím pro školu německou. V Čechyni musela být pro vyučování v češtině ve školní budově vyčleněna samostatná místnost, v roce 1930 pak byla postavena nová česká škola, kterou navštěvovaly i děti ze sousedního Rousínova. Zaslouhou Národní jednoty vznikly také české mateřské školy v Čechyni (1923), Hlubočanech (1925) a Komořanech (1931).

V Čechyni, Komořanech i Terešově byly některé děti, které dříve navštěvovaly německou školu, jednoduše přefazeny do české třídy, „vyreklamovány“. Jako důvod



Otevření české státní menšinové školy. Komořany, 2. 9. 1923. Fotoarchiv Muzea Vyškovska.

postačovalo, že jeden z rodičů nebo dokonce prarodiče byli české národnosti, nebo že otec pracoval ve státní službě. Dokonce i česky znějící příjmení mohlo rozhodnout o umístění dítěte do české třídy. Kdo se s tímto rozhodnutím úřadů nechtěl smířit, musel zaplatit svým dětem soukromé německé vyučování.⁵ To vše bylo německými obyvateli vnímáno negativně jako čechizace a radikálnější z nich vyjadřovali svůj nesouhlas zabílením českých nápisů, rozbíjením oken a jinými excesy (Hraničářská práce... 1935, s. 22.).

Měšťanskou školu (*Bürgerschule*) měl německý os-
trůvek od roku 1907 ve Vyškově. Za Rakouska-Uherska ji navštěvovaly pouze ty děti, které chtěly dále studovat, prakticky výhradně chlapci. Po roce 1918 byla tato německá měšťanská škola zrušena a stala se z ní škola česká. Německá měšťanka se přesunula do Lysovic, kde po určitou dobu fungovala v provizoriu. Po jednáních v Praze, zejména zásluhou kučerovského starosty Sperky, byla měšťanská škola v roce 1925 umístěna v přístavbě nové moderní lysovické školní budovy z roku



Německá škola. Hlubočany, nedatováno. Fotoarchiv Etnografického ústavu MZM.

1913.⁶ Docházely tam děti ze všech německých obcí. Jelikož byla stanovena podmínka, že školu musí navštěvovat sedmdesát až osmdesát žáků, rozhodly obce, že pro děti z ostrůvku bude měšťanská škola po skončení páté třídy obecné školy povinná. V roce 1938 tak měšťanskou školu navštěvovalo 188 žáků. Ředitel školy byl placen státem a odborné učitele financoval německý *Kulturverband*.⁷ Náklady na provoz budovy převzaly obce, školní pomůcky museli hradit rodiče. Nákladnější učebnice, jako velký atlas, či sadu kružidel, si v rodině sourozenci předávali.

Vyučování v tříleté měšťanské škole bylo rozloženo do celého dne a trvalo zhruba do 16 hodin, v sobotu jen

dopoledne. V hodinách hudební výchovy se děti učily základem tance, děvčata měla každou středu ruční práce a ve třetím ročníku každý čtvrtek vaření, odbývané v přístavbě, kde vznikla v roce 1927 tzv. *Kochschule*. Velký důraz byl kladen také na sport a na poznávání okolní přírody. Ve třetím ročníku doplňoval výuku těsnopis a obchodní počty. Jako cizímu jazyku se děti kromě angličtiny učily také češtině. Velký význam měla společná měšťanská škola pro vzájemné poznání a sblížování mládeže z jednotlivých obcí jazykového ostrůvku, včetně poněkud stranou ležících Komořan a Čechyně.

Od roku 1927 fungovala při měšťanské škole v Lysovicích rovněž dvouletá německá pokračovací zemědělská



U české školy v září 1931. Hlubocany. Foto F. Till. Fotoarchiv Muzea Vyškovska.

škola (*Landwirtschaftliche Volksbildungsschule*), kterou povinně navštěvovala čtrnácti- až šestnáctiletá rolnická mládež z Lysovic, Hlubočan, Kučerova, Rostěnic a Zvonovic po ukončení měšťanky v zimních měsících.⁸ Když na polích ležely závěje, byla cesta do několik kilometrů vzdálené školy pro přespolní obzvlášť náročná. Děti proto chodily do školy podél trati, vedoucí k vyškovskému cukrovaru, která bývala zbavená sněhu. Za obzvlášť nepříznivého počasí byli žáci přechodně ubytováni v lysovických rodinách.

Podle dochovaných dokladů mělo školství v ostrůvku dosti nacionalistický charakter. Například *Heimatsfreude. Schulblatt für die Jugend der Wischauer Sprachinsel*, leták, který sloužil jako metodická pomůcka při výuce, v každém příspěvku opěvoval germánské tradice, historii a kulturu a jejich výlučnost. Dlouholetý ředitel měšťanské školy v Lysovicích Ernst Eßler sám napsal několik příspěvků o obyčejích a kroji v německém ostrůvku do denního tisku i do časopisu *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde*.⁹

Po ukončení měšťanské školy, ve čtrnácti letech, měli chlapci i dívky již některá práva dospělé chasy, ale stále s omezením, neboť byli ještě „zelenáci“ (*Grünzeug*). Na kroji děvčat se změnil způsob zapínání živůtku (*Mieder*) – zatímco školačky živůtek zapínaly na knoflíky, dospívající děvčata jej šněrovala pomocí haklíků a červených mašlí.

Kromě školy patřila ke každodenním povinnostem dětí také pomoc v rodině a hospodářství. Selské děti, jejichž rodiče vlastnili rozsáhlejší polnosti a větší počet kusů dobytka, musely pracovat doma více než děti chalupníků, řemeslníků a nádeníků. Ty naopak pomáhaly své rodině prací u cizích, například při žních a výmlatu na velkostatku, kde podávaly a rovnaly snopy. V Čechyni si takto děti před první světovou válkou vydělaly týdně čtyři až pět korun. K nejčastějším pracím dětí patřilo dále pasení housat a koz, krmení drůbeže, práce v zahradě a na poli, drobné pochůzky, péče o mladší sourozence. Děvčata se brzy přiučovala vaření a šití, chlapci obsluhu hospodářských strojů, péči o koně atd. Ke svým rodičům měly děti uctivý vztah, který se projevoval vykáním. Ostatní dospělí v obci byli oslovováni jako „strýček“ (*Vetta*) či „tetička“ (*Basl*). Výjimku tvořil „pan“ farář a „pan“ učitel.

Velký důraz se kladl v obcích ostrůvku na možnost sportovního vyžití, o něž pečoval a finančně je podporoval *Kulturverband*. Pro děti a mládež se pořádaly různé tělovýchovné slavnosti, které byly pro obyvatele jazykové-

ho ostrůvku současně svátkem a společenskou událostí, pro cvičence pak také možností, jak se dostat i za hranice vlastní obce.¹⁰ Oblíbenou zábavou bylo koupání a plavání, zejména v Kučerově, kde byl k tomuto účelu využíván místní rybník. Děti se v něm koupaly společně s husami a kachnami. Ve třicátých letech tam došlo i k nešťastné události – utopení jednoho z koupajících se hochů. Rovněž v Čechyni byl malý rybník, využívaný ke koupání. Chlapci z německých obcí holdovali cyklistice a na svých velocipédech se vydávali nejen do sousedních obcí, ale i do širokého okolí. Někdy pořádali dokonce vícedenní dlouhé výlety, například na jižní Moravu k rakouským hranicím. Ke svým cestám využívali nedaleko vedoucí „císařskou silnici“. V zimě bylo oblíbenou zábavou sáňkování, bruslení na zamrzlých rybnících a mokřinách, stejně jako výjezdy na saních tažených kořmi. Lyžování si mládež zkoušela na nedalekém kopci Větrníku, zvaném německy *Wetterling* či *Windberg*. Ten byl současně oblíbeným výletním místem a cílem školních přírodopisných exkurzí.¹¹ V Hlubočanech zhotovoval lyže počátkem čtyřicátých let 20. století místní kolář Matthias Haschka.

V obcích německého ostrůvku působily od osmdesátých let 19. století německé tělovýchovné a pěvecké spolky, formovaly se i divadelní skupiny. Velkou zásluhu na vzdělávací a vlastivědné činnosti měli zejména místní němečtí učitelé. V Rostěnicích a Zvonovicích působila pověstná Reichmannova kapela, která do svých řad přibírala i odrostlejší chlapce s hudebním nadáním. Děvčata ráda a při každé příležitosti zpívala německé písně, většinou obecně známý německý zlidovělý repertoár, k němuž krátce před válkou a za války přibýly tehdy oblíbené šlágry. V obcích dolního jazykového ostrůvku, Komořanech a Čechyni, kde byl výraznější podíl českého obyvatelstva a děti vyrůstaly ve dvojjazyčném prostředí, se zpívala např. i tato česko-německá píseň:

*Děvčátko, kdes byla,
Mädel, wo bist gwejst?
V zahrádce jsem byla,
Im Garten bin ich gwejst.
Cos tam dělala,
Was hast du da gmacht?
Věneček jsem pletla
Für mein Schätzelein.*

Zápis z roku 2008
u čechyňské rodačky (*1935),
žijící dnes v Brně

Velký význam pro společenský život ve vyškovském jazykovém ostrůvku mělo postavení obecního domu v Rostenicích, tzv. *Volkshausu*, v roce 1925. Nacházela se v něm tělocvična, velký sál s jevištěm a prostory pro zasedání obecní rady a pro činnost tělovýchovného, hudebního a čtenářského spolku. Pořádaly se zde taneční zábavy, divadelní představení a různé akce pro děti.¹² Přínosem k rozvoji vzdělanosti bylo československým státem nařízené budování obecních knihoven.¹³ Rozšíření duševního obzoru starších dětí přineslo pořizování rozhlasových přijímačů v rodinách počátkem čtyřicátých let 20. století.

MLádež z jazykového ostrůvku se neformálně sdružovala do skupin podle ročníku narození, kterým se říkalo *Poať* či *Partie*. Tyto skupiny měly velký význam v běžném životě i při tradičních zvykoslovných příležitostech. Děti kamarádily takřka výhradně se svými vrstevníky, s mladšími nebo staršími dětmi si hrály ojedinelé. Toto přátelství začínalo už od mateřské školy, pokračovalo ve škole, utužovalo se při společných ročníkových občůzkách při chození s májkem, při vynášení smrtky, při štěpánské koledě a podobně. Děti trávily značnou část dne venku, kde také přicházely ke slovu kolektivní hry a dobrodružné výpravy do sadů na ovoce. Svůj význam mělo pozorování práce dospělých, rolníků, ale i venkovských řemeslníků. Starší chlapci doprovázeli své otce na hony nebo chodili hrát kuželky do hostince, děvčata se scházela ke společnému vyšívání. Oblíbené bylo také posezení v žudře – klenutém přístavku před vchodem do stavení, typickém pro lidové stavitelství Hané do konce 19. století a v horním ostrůvku dochovaném mnohde až do poloviny 20. století, ojedinelé až do současnosti.

Své hračky měly zejména malé děti. Dříve jim je většinou zhotovovali dospělí, později byly hračky nakupovány ve Vyškově, v Rousínově, v Brně nebo ve stáncích, které vždy u příležitosti hodů a jiných slavností stály u kostela. Pro děvčata to byly zejména nezbytné panenky, pro chlapce koníci, napodobeniny zbraní, káča apod. Větší chlapci si s oblibou kupovali zavírací nože. Hračkami byly děti obdarovány obvykle na Vánoce nebo o jarmarcích, při ostatních příležitostech, jako byla koleda či Mikuláš, dostávaly sladkosti, ovoce nebo peníze. Některé hračky si děti vyráběly i samy, klasickým případem byly jarní vrbové píšťalky.¹⁴

S obdarováním dětí byly spojeny také cesty dospělých za nákupy do Vyškova nebo na pouť do Křtin či do Němčan. Z Vyškova rodiče dětem nejčastěji vozívali housky, debrecínské párky a turecký med, z poutí svaté obrázky a předměty náboženského charakteru. Otcové, kteří přes týden pracovali v Brně, dovezli často v sobotu svým dětem koňský salám nebo jedlé kaštiny.

Obyvatelé německých obcí na Vyškovsku byli velmi zbožní a katolické náboženství zde mělo silnou pozici. I děti se odmalička podílely na církevních obřadech, byly pokřtěny, přijaly první svaté přijímání a biřmování, chlapci ministrovali při bohoslužbách, děvčata chodila jako družičky při procesích, o Božím Těle, při primicích i jiných akcích církevního charakteru. V německém ostrůvku působili často čeští kněží, proslulý byl zejména P. Vybíhal, dlouholetý farář v Kučerově (do roku 1945, kdy zemřel). Ti vyučovali také náboženství.

Německý jazykový ostrůvek představoval poměrně uzavřené společenství, vydělené oproti okolnímu českému prostředí jazykově a zejména národnostním povědomím a usilovnou snahou o udržení jeho „německého“ charakteru. Co bylo považováno za německé, bylo záměrně pěstováno, ať už to byl kroj či výroční a rodinné obyčeje. Obojí sice za léta vzájemné koexistence obou etnických skupin přijalo řadu českých prvků, přesto bylo vnímáno jako svébytné. O posilování německví v ostrůvku se snažily také spolky a později i politické strany.

Ještě na počátku 20. století se české rodiny, které se „zakoupily“ v obcích německého ostrůvku z důvodu levnější půdy v této okrajové části Hané, většinou poněmčily. Situaci výstižně líčí v roce 1905 český kučerovský farář a písmák Alois Hlavinka. S obavami pozoruje, jak se čeští rolníci odnárodňují a asimilují v německém prostředí, odmítají mluvit česky na veřejnosti a „*děti jejich, tedy v druhém pokolení, už jsou Němci i dle kroje*“ (Hlavinka 1905, s. 170–178).¹⁵ Kolem roku 1905 dle Hlavinky již další zakupování polností Čechy v německých obcích nebylo možné, neboť němečtí sedláci, majíce dost peněz, všechny pozemky skupili sami a naopak se snažili vykupovat i bližší pole českých osad.

Změněná situace nastala po roce 1918, kdy se opět do německých obcí dostali noví čeští obyvatelé v souvislosti se vznikem republiky a čechizací školství a státní správy, popřípadě na základě přidělení pozemků Národní jednotou. Ti již s německým obyvatelstvem nesplynuli a utvořili



Jižní část Vyškovska s bývalými německými obcemi Rostěnice, Zvonovice, Lysovice, Kučerov, Hlubočany, Terešov a Kornofany. Obec Čechyně je dnes součástí Rousínova.

samostatnou skupinu, která nebyla nikdy do venkovského kolektivu plně přijata a žila na jeho okraji. Jejich děti se s německými dětmi nestýkaly. České děti z okolních obcí, až na ty, které navštěvovaly českou měšťanskou školu v Kučerově, neměly žádný důvod přicházet do německých vesnic. Ostrůvek byl považován za „zněmčilý“, „odnárodnělý“, a tím pádem do jisté míry nepřátelský. Některé české rodiny v okolí se za první republiky nehlásily ani k příbuzným v německých obcích z obavy, že by to na ně vrhalo špatné světlo. Stejně tak německé děti se jen sporadicky dostaly do kolektivu dětí českých.

Komunikačním jazykem v obcích ostrůvku byl jiho-německo-rakouský dialekt, blízký dialektu v Bavorsku či Tyrolsku, odkud asi německé obyvatelstvo pocházelo. Muži, otcové rodin, kteří jezdili častěji do Vyškova nebo do jiných měst a museli jednat s českými obchodníky, řemeslníky a úředníky, obvykle ovládali češtinu. Dobře se uplatnila i při cestách spojených s nákupem dříví nebo selat. Děti někdy přicházely v doprovodu svých otců do sousedních českých vesnic, například do Bohdalic, Podbřežic či Manerova, s českými dětmi se však nesblížily. Svou roli zde hrála i jazyková bariéra, i když základy češtiny německé děti znaly ze školy.¹⁶ Ženy a děvčata měly poměrně málo možností vycestovat z německého prostředí. Pokud odcházely za prací do Vídně nebo do Brna, přicházely zpravidla opět do německých rodin nebo firem. Také pro chlapce byla, zvláště v minulosti, často první příležitostí dostat se dále „do světa“ až vojenská služba.

V Komořanech a Čechyni byly kontakty mezi českými a německými dětmi obvyklejší a dosti časté byly i smíšené sňatky. I když se německé a české děti občas navzájem škádliły pokřikováním a humornými průpovídkami, nebylo mezi nimi otevřené nepřátelství a vznikaly i pevné přátelské svazky. K vyostření vzájemných vztahů zde došlo až koncem třicátých let v souvislosti s politickým vývojem.

Kamenem úrazu v česko-německých vztazích se stala od dvacátých let česká měšťanská škola v Kučerově. Větší koncentrace českých dětí v domovské obci byla německým dětem (a mnohdy i jejich rodičům) trnem v oku a chovaly se k nim nepřátelsky, často je slovně i fyzicky napadaly a nezřídkada docházelo i ke rvačkám. Spory urovnávali ředitelé obou měšťanských škol, české i německé, kučerovský Kapička a lysovický Eßler,

a viníci z obou stran byli spravedlivě potrestáni. Také německé symboly, které mládež z ostrůvku při svých sportovních i kulturních akcích s oblibou používala (německé vlaječky na máji, německý prapor v čele průvodu cvičenců, přesunujících se z dolního jazykového ostrůvku přes české Podbřežice do Rostěnic, ale třeba i černo-červeno-zlatými mašlemi ozdobené vozy rekrutů) vzbuzovaly emoce a vyvolávaly rozmršky.¹⁷ Rvačkami někdy končily také občasně výpravy německých chlapců do katastru sousedních českých obcí, zvláště pokud se tam setkali se skupinou místních hochů.

Přes uvedené problémy je třeba zdůraznit, že se rozumní lidé na české i německé straně snažili o pokojné vzájemné spolužití a vedli k němu i své děti. I v tomto relativně uzavřeném a konzervativním prostředí muselo nutně docházet ke kulturní výměně. Zejména hudba spojovala obě etnika a německé děti znaly lidové i populární české písně a melodie. Dětské obchůzky *Todaustragen* a *Maisingen* byly nepochybně obdobou českého vynášení smrti a přinášení létečka. Také do dialektu německého ostrůvku pronikla řada českých výrazů z oblasti denního života, stravy, ale také nadávky typu „mamlas“, „dacan“, „mezek“, kterými se i německé děti s oblibou navzájem častovaly.

Za protektorátu se značná část českých rodin z německých obcí, zvláště horního ostrůvku, vystěhovala, ať už z vlastní vůle, nebo pod nátlakem. Pracovní síly českého původu byly nasazeny na práce v německých hospodářstvích a nahrazovaly tak sedláky, kteří museli z větší části narukovat do německé armády. I školním dětem přibýlo práce v hospodářství, navíc musely pomáhat při sklizni řepy na hlubočanském velkostatku, dělat nadháněče při honech a podobně.

Již na jaře 1939 byl zrušen český sirotčinec v Kučerově a tamní české menšinové školy byly zavřeny, česká kolonie se téměř vylidnila. Česká měšťanská škola se musela přestěhovat do Bohdalic. Nějakou dobu byly domy prázdné, později v nich vznikly byty a v jedné z budov se usídlila německá mateřská škola. Rovněž v Komořanech se ve starší německé škole zabydlela školka a německé vyučování se přesunulo do novější české školy, kterou české děti musely opustit. I v Čechyni se za protektorátu německá škola a školka přestěhovala do uprázdňené budovy české školy. Děti z českých rodin v dolním ostrůvku musely chodit do škol v sousedních

českých obcích (Tučapy), popřípadě navštěvovat školu německou. V Čechyni a Komořanech se přestalo vyučovat náboženství, protože český farář z Rousínova se jako vyučující stal nepřijatelným (srov. Tschechen... 1943, s. 24; Gundrum... 1943, s. 25). Poslední česká škola se udržela do roku 1940 v Hlubočanech, kde byla přestěhována do dvora statkáře Podivínského. Její zrušení a likvidace bylo spojeno s trestním tažením hlubočanských mužů na statek a s násilnostmi vůči Podivínskému a jeho rodině (Šustek 2004, s. 161).

Žáci německé měšťanky byli v roce 1940 rozděleni – děti z Hlubočan, Komořan a Čechyně jezdily autobusem do školy ve Vyškově, nyní už opět německé, ostatní zůstali v měšťanské škole v Lysovicích. K lysovické škole bylo v roce 1939 přistavěno poschodí, byla opravena a položeny parkety, takže se do ní smělo vstupovat jen v papučích. Problémem se stal nedostatek učitelů – muži byli vesměs na frontě. Vyučovaly mladé učitelky z Brna nebo i „z Říše“ a úroveň výuky poklesla.

Vliv propagandy o neporazitelnosti německé armády a konečném vítězství zanechal stopy i v myslích německých dětí na Vyškovsku. Ve školách jim bylo kladeno na srdce, aby používaly výhradně německé výrobky, např. tužky značky Faber Castell a Hartmann. Žáci chovali bource morušového, aby tak pomohli při výrobě hedvábí na německé padáky. Smíšené rodiny se ještě více přimkly k německví, jsou známy i případy poněmčení jmen.¹⁸ Při tažení německých vojenských oddílů byl vojákům v německých obcích poskytován nocleh a strava. Vojáci s sebou přinášeli z Afriky želvy, což bylo dosud pro děti na Vyškovsku něco nevidaného a samy se nadšeně pokoušely o jejich chov. Se zájmem sledovaly také cvičení místního *Volkssturmu*, které se odehrávalo v Kučerově vždy v neděli odpoledne. Byli to vesměs starší muži, jejichž výcvik ztroskotával na nedostatku munice. Odrostlejší děti byly členy *Hitlerjugend* a vlastnily uniformy této organizace, které byly před příchodem fronty urychleně ničeny (Wittek 2006, s. 15–19, 41).

S postupem války dolehly její hrůzy i na obyvatele německých obcí u Vyškova. Do mnoha rodin přišla hlášení o tom, že jejich otcové a synové padli v bojích. Začal být pociťován válečný nedostatek, v listopadu 1944 obcemi ostrůvku prošli zbědovaní němečtí váleční utečenci z Jugoslávie. V březnu 1945 poprvé nepřišli vápeníci z hor prodávat vápno, což bylo předzvěstí, že je válka blízko. V dubnu obyvatelé ostrůvku z povzdálí sledovali bombardování Brna. S postupem fronty se v německých obcích rozmáhala panika, které nezůstaly ušetřeny ani děti. Od dubna 1945 nechodily do školy a pomáhaly při zákopových pracích. Řadu otřesných zkušeností si odnesly při bombardování i při příchodu sovětských vojáků a byly nedobrovolnými svědky mnoha násilných činů.¹⁹

Po kapitulaci Německa začaly být německé rodiny v květnu 1945 vysídlovány ze svých domů, musely se uchýlit do výměnků, nouzových příbytků, nebo vůbec odejít ze své obce za prací do českých rodin v českých vesnicích. Mnoho rodin tak bylo rozděleno, když dospělejší děti pracovaly jinde než jejich rodiče a často se dlouhé týdny neviděli. Hodně ještě relativně malých dětí se v nouzové situaci muselo podílet na zabezpečení své rodiny základními potřebami, shánět jídlo či dříví na topení. Do německých obcí přišly české rodiny s dětmi, které začaly chodit do bývalých německých, nyní českých škol. České děti pocházely z různých vesnic, navzájem se neznaly a jen pozvolna navazovaly mezi sebou kamarádské vztahy. Kontaktům s dosud v obcích žijícími německými dětmi do značné míry bránila neznalost jazyka. Pamětníci popisují i bitky mezi českými a německými hochy.

První nesměle vznikající dětská přátelství byla přerušena odsunem německého obyvatelstva ve třech etapách v létě 1946. Při něm došlo v rámci možností k opětovnému spojení rodin. Přehled cílových míst odsunu Němců z Vyškova uvádí např. E. Plank (1981, s. 101) v publikaci *Bilder aus der Wischauer Sprachinsel*.²⁰ Jednalo se zejména o Bavorsko a Baden-Württembersko v Německu.

POZNÁMKY:

1. Německé názvy obcí byly Rosternitz, Swonowitz, Lissowitz, Kutscherau, Hobitschau, Tereschau, Tschechen a Gundrum. Původně zahrnovala oblast osídlená německou kolonizací na Vyškovsku kolem třiceti vesnic. Historické zprávy o této oblasti viz např. K. Jurende v časopisu Moravia (1815), G. Wolny v topografii *Markgrafschaft Mähren, Brünnner Kreis* (1836, 1837), *Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Mähren und Schlesien* (1897), *Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960* (zde též statistické údaje ze sčítání lidu v letech 1850–1950). Statistika rovněž v *Gemeindelexikon von Mähren* (1906). K národnostnímu vývoji viz např. článek A. Boháče v Národopisném věstníku československém (1907). K dalším německým jazykovým ostrovům na Moravě patřilo zejména Hřebečsko (Svitavsko + Moravskotřebovsko), Jihlavsko, menší jazykové ostrůvky byly také na Brněnsku, Olomoucku, Konicku a Kravaňsku.
2. H. Preibsch: *Die Bevölkerungspolitische Lage der Wischauer Sprachinsel*. In: *Die Sprachinsel ... 1930*, s. 47–48. Podle jeho údajů se v letech 1923–1929 v ostrůvku narodilo 373 dětí, což je 62 dětí ročně.
3. Kroj se nenosil ani v nověji založené osadě Terešov (1792). V obcích dolního ostrůvku, Komořany a Čechyně, zanikal kroj dříve a od dvacátých let 20. století jej nosila pouze děvčata o hodech a jiných slavnostních příležitostech. Tamější kroj se od kroje horního ostrůvku dosti podstatně lišil. M. Ludvíková v příspěvku *Materiály ke kroji německé menšiny na Moravě v 19. století ve sbírkách Moravského muzea* (Folia Ethnographica 22, 1988, s. 12) prokázala materiálovou a stříhovou příbuznost kroje horního ostrůvku ke kroji hanáckému.
4. Zákon o menšinových školách z roku 1919 umožňoval zřídit české školy všude, kde se našlo alespoň deset českých žáků. Tyto školy byly podporovány státem.
5. Chronik des Dorfes Tschechen, s. 9.
6. Přístavba stála 145 000 Kč a financovaly ji německé obce, stát na ni nepřispěl.
7. Respondentka E. Butschek, rodačka z Kučerova (*1927), si ještě dobře pamatuje na mnohé učitele z měšťanské školy na přelomu třicátých a čtyřicátých let 20. století: geometrii a rýsování vyučoval pan Reichmann, který chodil vždy v pumpkách a kravatě, zatímco učitel němčiny se dostavoval do vyučování v tmavém obleku. Matematikář Schmidt proslul jako největší křikloun, zatímco nejhodnější byl na děti učitel hudební výchovy Wittek z Lysovic. Rostěnický farář, který vyučoval náboženství, nebyl příliš oblíben, zato ředitel Eßler požíval všeobecné úcty a vážnosti.
8. V pokračovací škole se vyučovalo od listopadu do konce března dva dny v týdnu po čtyřech vyučovacích hodinách. V osnovách bylo pěstování obilí, chov dobytka, nauka o obchodu a družstevnictví, účetnictví, němčina, počty a zdravotvěda, pro dívky navíc vedení domácnosti, vaření a šití. Škola byla založena z obavy, aby německá mládež nemusela navštěvovat českou pokračovací zemědělskou školu, jejíž založení se plánovalo v Kučerově (viz *Heimatsbuch...* 1964, s. 62–63).
9. Viz např. *Hochzeitsbräuche in der Wischauer Sprachinsel*. Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde 4, 1931, s. 106–107; *Die weibliche Volkstracht in der Wischauer Sprachinsel*, tamtéž, 3, 1930, s. 220–221.
10. Respondentka uvádí příklad svého bratra Hannese, který se díky sportu dostal v sedmnácti letech na zimní zájezd do Jeseníků, kde měl možnost lyžovat spolu s českými dětmi.
11. Větrník byl jedním z míst, kde se mohly setkat děti z českých a německých vesnic. K bližším kontaktům mezi nimi však nedocházelo.
12. K tomuto svěmu původnímu poslání se nově zrekonstruovaný obecní dům vrátil i v současnosti (2004).
13. Lysovická obecní knihovna měla v roce 1938 kolem osmi set knižních svazků (*Heimatsbuch...* 1964, s. 64).
14. Říkanku při jejich zhotovování viz Bergmann 1939, s. 15.
15. Čeští rolníci se usazovali v obcích ostrůvku od počátku 19. století v souvislosti s uvolněním hospodářských poměrů po zrušení roboty, a zvláště pak po válce prusko-rakouské (1866).
16. Využily ji například při komunikaci s českým „poštímistrem“ (Kučerov), s lékaři v Bohdalicích a Rousínově, nebo s českými čeledíny a děvečkami. Starší děvčata z Kučerova chodila k cukráři do českých Kozlan, kde objednávala dorty ke Svátku matek. Na Velký pátek putovala do bohdalického kostela, neboť dle tradice bylo v tento den třeba navštívit tři kostely.
17. Podle autorů válečného hlášení o hospodářsko-politické situaci v obcích ostrůvku nastal první střet mezi Čechy a Němci v dolním jazykovém ostrůvku při svěcení německé mateřské školy v Čechyni v roce 1908. Viz *Tschechen...* 1943, s. 29–30.
18. M. Wittek, rodák z Kučerova (*1933), vzpomíná takto: „*Měli jsme ve třídě žáka, který se jmenoval Kříž. Jeho dědeček mluvil ještě lámanou němčinou. Rodiče toho žáka chtěli být dobrými Němci a nechali jméno přepsat na KREUZ. Ten malý chlapec to nechápal, a když se ho učitel ptal, jak se jmenuje, říkal Kříž. Za to dostal vždycky výprask, a to tak dlouho, než pochopil, že se teď jmenuje Kreuz. Když o tom dnes přemýšlím, nemůžu to pochopit*“ (Wittek 2006, s. 12–13).
19. Je znám také případ kolektivní sebevraždy celé rodiny upálením – jednalo se o rodinu Hrossovu z Kučerova se čtyřmi dětmi ve věku 16, 15, 12 a 7 let. Podobné případy se údajně staly i v Hlubočanech a v Terešově.
20. Jednalo se zejména o okolí měst Aalen (972 osob), Karlsruhe, Bretten, Dingolfing, Schrobenhausen aj.

PRAMENY A LITERATURA:

- Bergmann, L. 1939: *Brauchtum im Jahreslauf. Aus der deutschen Sprachinsel bei Wischau in Mähren*. Olmütz: Verlag L. Kullil
- Brázdilová, L. 2004: *Etnografie vyškovského jazykového ostrova / Ethnographie der Wischauer Sprachinsel*. München: Sudetendeutsche Verlagsgesellschaft.

- Burian, V. 1947: *Z minulosti Komořan*. Komořany: Místní národní výbor.
- Die Sprachinsel... 1930. *Die Sprachinsel bei Wischau*. Mähr.-schles. Heimathefte Nr. 3. Brünn: Verein „Deutschmährische Heimat“.
- Frank, F. 1992: *Jugendjahre in Tschechen. Erinnerungen eines Tschecheners Jahrgang 1901*. Wischauer Heimatbote 7, č. 5, s. 9.

- Gundrum... 1943: *Gundrum. Dorfuntersuchung*. Gaustudentenführung Niederdonau, Volkspolitisches Referat. Brünn. Rkp.
- Heimatbuch... 1964: *Heimatbuch über die Wischauer Sprachinsel in Mähren*. Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für die Wischauer Sprachinsel Sitz Aalen/Württ. Aalen: Schwabenverlag AG.
- Hlavinka, A. 1905: *Na kraji Hané. Jasně a temné obrázky*. Olomouc: Promberger.
- Hobitschau... 1943: *Hobitschau, Tereschau, Kutscherau, Lissowitz, Rosternitz, Swonowitz. Dorfuntersuchung*. Gaustudentenführung Niederdonau, Volkspolitisches Referat. Brünn. Rkp.
- Hraničářská práce... 1935: *Hraničářská práce Vyškovska 1910–1935*. Vyškov: Vyškovský okrsek Národní jednoty pro jihozápadní Moravu.
- Chronik des Dorfes Tschechen, Kreis Wischau, Mähren*. Schrobenhau- sen. Rkp., nedat.
- Ludvíková, M. 1988: *Materiály ke kroji německé menšiny na Moravě v 19. století ve sbírkách Moravského muzea*. Folia Ethnographica 22, 1988, s. 3 – 23.
- Nowak, A. 1871: *Schulkalender / Učitelský kalendář*. Jg. 1. Brünn: Verlag des Herausgebers.
- Pechová, J. 2007: *Zvyky spojené s narozením a úmrtím v bývalých německých obcích na Vyškovsku*. Vlastivědný věstník moravský 59, č. 3, s. 256–263.
- Plank, E. 1981: *Bilder aus der Wischauer Sprachinsel*. Aalen: Arbeits- gemeinschaft für die Wischauer Sprachinsel.
- Reim, R. 2005: *A slunce začalo přece znovu svítit. Rodinná historie Legnerů*. München: vlastním nákladem.
- Schurius, A. 1987: *Der Kindergarten in Hobitschau!* Wischauer Heimat- bote 2, č. 1, s. 14.
- Stibor, O.: *Hier waren wir einst zu Hause. Ein Bildband der Wischauer Sprachinsel. Text von Josef Hanika*. Wiesbaden – Wien: Rohrer Verlag.
- Šustek, V. 2004: *Soužití Čechů s Němci v českých zemích a na Vyškovsku*. Vyškov: vlastním nákladem.
- Tschechen... 1943: *Tschechen. Dorfuntersuchung*. Gaustudentenfüh- rung Niederdonau, Volkspolitisches Referat. Brünn. Rkp.
- Vyškovsko... 1965. *Vyškovsko. Vlastivěda moravská*. Musejní spolek v Brně, Okresní vlastivědné muzeum ve Vyškově.
- Wieder, H.: *Winterfreuden in Hobitschau*. Wischauer Heimatbote 13, 1998, č. 1, s. 4.
- Wittek, M. 2006: *Z Kučerova do Westhausenu 1939–1946. Osudy Němců z Vyškovska očima německého dítěte*. Olomouc: Votobia.
- Zemanová, R. 1973: *Etnografický výzkum a dokumentace proměny vesnice v bývalém německém ostrůvku na Vyškovsku. Závěrečná tematická práce resortního výzkumného úkolu*. Muzeum Vyškov- ska ve Vyškově. Rkp.

Summary

Children's Life in the Villages of a Former Language Island in the Vyškovsko Region

The paper deals with the life of children in eight former German villages in the Vyškovsko Region, since the end of the 19th century until the forced transfer in 1946. The children grew up within the environment that put great stress on traditions, catholic religion and definition and safeguarding of their German identity against the Czech surroundings, which was demonstrated by wearing the local folk costumes and surviving of the ancient dialect and many habits. The upbringing in families, at school or in clubs was aimed at the support of German national feeling. The contacts with the Czech children were minimal in the so-called upper language island; the Czech families became assimilated, or they were not integrated into the village collective. The Czech minority schools founded in the German villages after 1918, especially the lower secondary school in Kučerov (1926), incurred displeasure and became a source of quarrels. The more frequent contacts between the Czech and the German children can be seen in the ethnically mixed and bilingual environment of the so-called lower language island.

Key words: Children, Interethnic Contacts, Minorities, Germans, Language Island of Vyškov, Minority School.

„NA STŘEŠE HOTELU TIMES SQUER 14 FOTOS – JÁ V PEŘÍ!“

Těmito slovy začíná stručná zmínka o tom, co se událo v úterý 11. listopadu 1930 na střešní terase newyorského hotelu. I další popis je více než heslovitý : „*Big Chief. Tenorista zazpíval a pozval nás do bytu k sobě. Big Chief slíbil mě udělati Chiefem*“.

Autorem útržkovité poznámky byl kurátor Moravského zemského muzea a přednosta Etnografického oddělení František Pospíšil. Co vlastně střešní scéna znamenala, se můžeme než dohadovat. Z kontextu Pospíšilova jednání však lze předpokládat, že se jednalo o počátek cílené mediální kampaně, která měla upoutat pozornost k jeho přednáškovému turné po amerických univerzitách a krajanských spolcích. První okruh měl propagovat československou vědu, pomocí druhého pak chtěl Pospíšil získat finance, které mu díky náročnému natáčení evropských mečových tanců zoufale chyběly. Vrchol všeho amerického snažení však představovala cesta do indiánských rezervací za účelem studia a dokumentace válečných tanců. Pózování ve společnosti indiánského náčelníka tak nebylo jen dobrým propagačním trikem, ale zároveň pokusem o získání přímluvce pro jednání s ostatními indiány. White Horse Eagle se měl ujmout úkolu pro získání souhlasu k filmování indiánských tanců, což bylo s ohledem na zákony platící v rezervacích zakázáno.

Fotografie je rovněž dokladem Pospíšilovy obrovské aktivity: Deset dnů po příjezdu do USA dokázal zorganizovat velkolepé fotografování, jehož výsledky pak využil v americkém, ale i v krajanském tisku. Za třináct dnů na to přednášel jako první Čechoslovák před auditoriem Americké akademie věd.

Hana Dvořáková

K dalšímu čtení a studování:

Dvořáková, H. 2006: *František Pospíšil, etnograf a filmař*. In: Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J. – Vykoupil, L. (eds.): *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 404–418.

Dvořáková, H. (ed.) 2008: *Hanák na Pacifiku. Zapomenutá osobnost Františka Pospíšila*. Brno: Moravské zemské muzeum.



Na fotografii zleva: tenorista Mason, manželka F. Pospíšila Šáry v trenčanském kroji, klavíristka doprovázející tenoristu Masona, neznámý muž, František Pospíšil v péřové čelence, sedící White Horse Eagle, náčelník z kmene oklahomských Osejdzů, propagátor indiánské kultury. Skupinový portrét – F. Pospíšil se společností, 1930 (datováno dle poznámek). Pozitiv 6,2 x 6,8 cm. Archiv Etnografického ústavu MZM Brno.

Z DĚJIN ROMSKÉHO DIVADLA NA STRÁŽNICKU

V minulosti žila na jihovýchodní Moravě v diaspoře relativně silná romská menšina, jejíž původně kočovné složky přecházely k usedlému způsobu života a v průběhu 19. století se stávaly polousedlíky a usedlíky. Na okrajích obcí, někdy na samém jejich rozhraní, se tak začaly objevovat první stálé, i když zpočátku jen velmi skromné příbytky Romů. Boudy a chatrče ze dřeva, rákosu či slámy a po nich také první domky z nepálených cihel zůstávaly zpravidla na obecních katastrech osamoceny, někde jich ale zvolna přibývalo a jejich seskupováním pak vznikaly osady, jimž vlastní obyvatelé říkali romane hela (doslovně romská místa), kdežto většinoví sousedé je označovali obvyklejším a nakonec všeobecně vžitým pojmenováním cikánské tábory. Takováto zvláštní sídliště stávala v menší nebo větší vzdálenosti např. u Bojkovic, Havřic, Luhačovic, Ostrožského Předměstí, Osvětiman, Starého Města, Strážnice, Svatobořic aj.

Osadu v předposledně uvedené lokalitě tvořilo podle statistického lexikonu obcí z roku 1935 celkem dvacet domků, o pět let později podle záznamu v městské kronice už dvacet devět domků. Příbytky byy srovnány ve třech, čtyřech řadách na prostranství za Skalickou branou a mávaly většinou jen jedinou obytnou místnost. Na základě sčítání lidu, resp. zvláštního soupisu romského obyvatelstva víme, že v nich bydlelo 53 osob roku 1921, 67 osob roku 1930 a 113 osob v roce 1941.

Osadníkům poskytovalo živobytí několik tradičních profesí. Z těch zaujímal přední místo tzv. malé čili cikánské kovářství. Dostalo se mu názvu podle toho, že kováři vyráběli řetězy, hřebíky a drobné železné nástroje, s nimiž obcházeli „své“ okruhy rolnických usedlostí a směňovali je tam za potraviny a jiné naturálie; někdy se podařilo zvláště zručným výrobcům získat zakázku i u vět-

ších podniků, takže zhotovovali např. háky na napínání kůží pro Baťovy závody v Otrokovicích, hřeby k přibíjení kolejnic na železniční pražce ČSD, speciální svorky pro Správu regulace řeky Moravy aj. Poptávka po tomto sortimentu trvala do svého nasycení, takže bývala u malých odběratelů dočasná, u velkých navíc pouze výjimečná.

Kovářská živnost tak ani při sebevětší pílí či chuti do práce nestačila zajistit všechny nezbytné prostředky k uhájení existence, a musela být proto doplňována nejrůznějšími přídavnými způsoby obživy. K nim patřila především výpomoc při sklizních obilí či okopanin u místních rolníků nebo na dvorech a statcích v bezprostředním okolí, dále sezónní nádeničina na stavebních, melioračních a podobných zemních pracích, domácí výroba a následný směnný obchod s drobným, na venkově žádaným zbožím (jakým byly třeba koše, metly, štětky apod.), jakož i nejrůznější služby, počítaje v to také provozování hudební činnosti. Staří lidé, zejména ženy, chodívali v čas velké nouze po ptaní.

Osadníci tvořili příbuzenské společenství zvané famelija, což byla jakási patriarchální velkorodina čítající houf úplných a neúplných nukleárních rodin, vzájemně spřízněných a propojených společným původem nebo manželskými svazky. Pospolitost tedy zahrnovala dědovské, otcovské, vnukovské, případně další generace, včetně všech přivdaných snach a přiženěných zeťů. Její jednotliví příslušníci používali po svém praotci Václavu Kýrovi, jenž zemřel roku 1842, jen velmi úzkou škálu příjmení, která po uplynutí jednoho století obsahovala tyto počty jmenovců: Kýr (89), Anger (11), Pajer (6), Klauda (5) a Kirš (2). Jiná než kýrovská rodová jména byla řídká a vyskytovala se v důsledku uzavírání prvních smíšených sňatků s partnery z odlišného etnického prostředí.

Všichni tito v podstatě Kýrové se hlásili při oficiálních cenzech k české národnosti. Hovořili mezi sebou romsky a se svými sousedy ve slováckém nářečí; romština

však byla na více než zřetelném ústupu a v čistší podobě přetrvávala nanejvýš mezi příslušníky starého pokolení. Jako celek vyznávali římsko-katolické náboženství a bývali bez výjimky křtěni a rovněž oddáváni ve strážnických kostelech u Panny Marie nebo u sv. Martina. Děti docházely vcelku pravidelně do obecné školy a některé navštěvovaly i místní měšťanku. Josef, syn kováře Františka Kýra, podobně jako Filoména, dcera studnaře Vincence Klaudy, absolvovali dokonce dvě třídy strážnického gymnázia.

Kýrovská famelija se dovedla rychle přizpůsobovat okolnímu světu a ve srovnání s famelijami z ostatních osad na jihovýchodní Moravě vykročila na tuto cestu jako jedna z prvních, ne-li vůbec první. Strážničané tudíž považovali a přijali romské sousedy velmi záhy za své, žili s nimi rovnoprávně a ve shodě a očividně je odlišovali od příslušníků cizích, zejména olašských komunit vstupujících na moravskou půdu ze západního Slovenska. Dokládá to mj. i pohlednice (s fotografií skupinky romských žen s dětmi, jež postává před svými typickými domky), kterou vydal už roku 1901 E. Daum pod příznačným názvem *Pozdrav ze Strážnice: Naši cikáni*.

Strážnickým Kýrům se přibližovali v hospodářské a společenské propojenosti s okolní populací, stejně jako v celkové vzdělanosti a kulturní úrovni, i někteří další Romové, po dlouhou dobu usazení a rozptýlení v menších počtech rovněž v jiných nedalekých obcích, jako třeba Danielové v Lideřovicích, Louce a v Petrově, Dychové v Sudoměřicích a ve Tvarožné Lhotě, Ištvaní v Radějově, a zvláště Kubíci v Hrubé Vrbce, Kněždubě, v Lipově a ve Velké nad Veličkou. Zde všude se časem vytvářely tu více, tam méně příznivé okolnosti pro perspektivní sociální adaptaci a integraci romské menšiny s neromskou většinou.

Za této situace se na Strážnicku zrodila ve třicátých a na počátku čtyřicátých let minulého století věc jinde v českých zemích nevidaná, když totiž tamní romská mládež začala ze záliby provozovat

svěbytná divadelní představení. U kolébky těchto aktivit v bezprostřední blízkosti a pak i v samotné Strážnici stanuli dva vrstevníci (narozeni v jednom a téže roce 1895) – strážnický František Kýr a petrovský Jan Daniel. Jeden i druhý měli zkušenost z veřejného vystoupení, kterou nabyli při daleko široko známém přenosu z Velké nad Veličkou. Účinkovali tam spolu s vrbeckým Jožkou Kubíkem a jeho hudci v reportáži *U cikánů na Slovákku*, kterou roku 1932 vysílalo brněnské rozhlasové studio.

První z těchto pomyslných kmotrů ochotnického divadla byl kovářem, druhý se živil sezónní zedničinou a prodával různé lidové umělecké předměty, mezi nimiž tehdy nabízel k prodeji i rukopis romského slovníku a gramatiky. Zkomponovali společně text, hudbu a písně ke hře *Cikánčina věštba*, kterou pak nastudovali s romskými herci, zpěváky a tanečníky z Petrova a Sudoměřic a před rokem 1939 předváděli na mnoha místech po obou stranách moravsko-slovenské hranice. Hra o třech dějstvích zobrazovala na pozadí všedního příběhu ze života romských kočovníků jejich bídu a ústrky, ale také lásku ke svobodě a k dalekým cestám, stejně jako harmonii a soulad s přírodou.

Oba autoři rovněž patronizovali činnost ochotnického souboru *Hudebně pěvecká družina*, který vznikl po roce 1939 ve Strážnici jako pokračovatel jejich dřívějších uměleckých aktivit.

František Kýr bděl nad hudební stránkou souborového repertoáru, zatímco jeho syn Josef (*1919) a po něm synovec František (*1914) zpracovávali po vzoru *Cikánčiny věštby* několik nových scénářů a ujali se také jejich režirování.

Podle snímku hodonínskému fotografa Ludvíka Olejníčka vystupovalo v souboru kromě hudebníků nejméně dvanáct členů s rovným počtem chlapců, oblečených ve svátečních kalhotách a bílých košilích, a dívek, nastrojených ve slováckých krojích. Nejstaršímu z nich bylo dvaadvacet a nejmladšímu sedmáct roků. S výjimkou dvou členů souboru, jed-

noho z Petrova a druhého z Kněždubu, rekrutovali se všichni zbývající z omladiny strážnických Kýrů.

Pro hlavního iniciátora a zasloužilého aktéra měl zpravodaj Moravského slova jen samou chválu: *Cikán František Kýr je přičinlivým kovářem. Se svým synem stojí u kovadliny od rána do pozdního večera a oba jakoby neznali únavy. Jejich ruce dovedou velmi zručně vyrábět různé kovářské výrobky a to tak svědomitě, že Kýr je vyhledávaným mistrem. Sotva však odloží po chudé večeři lžici, usedá do koutku svého příbytku a do notových linek zachycuje svoji hudební fantazii. Složil několik zdařilých pochodů a valčíků, které byly provozovány slováckými cikánskými kapelami.* Pochvalná slova byla na místě a jejich opravdovost mohli bez váhání stvrdit i sběratelé lidových a v tom rovněž romských písní, např. učitelé Martin Prášek nebo Hugo Nosek, s nimiž tento znamenitý zpěvák a cimbalista vícekrát ochotně spolupracoval.

O Františkovu synu Josefovi byla v denních zprávách Lidových novin uveřejněna jakoby na pokračování neméně pochvalná slova: *Jeho syn zase založil ochotnické těleso, jež pro zábavu a poučení cikánů pořádá koncerty, hraje divadla apod. Napsal také tři divadelní kusy, jejichž motivy čerpal vesměs ze života svých soukmenovců.*

Jedna z těchto her Josefa Kýry se jmenovala *Hrob na poušti*. Hlavní hrdina, romský houslista, předvádí své umění před publikem na zámku. Přitom se do něho zamiluje zámecká paní a uprchne s ním. Její manžel však uprchlíky vypátrá, houslistu zabije a ženu si přivede nazpět domů. Po dvaceti letech překvapí mladý zámecký pán v rodinném parku romského houslistu a schylujícímu se zápasu mezi nimi zabráni v poslední chvíli poznání, že jsou nevlastními bratry.

Romové neznají generační problém, přesto však mezi Františkem Kýrem ml. a Janem Danielelem na jedné a Josefem Kýrem a Františkem Kýrem ml. na druhé straně vyvstalo zpočátku určité napětí – „staří“ zakladatelé se totiž stracho-

vali, aby to, co kdysi dávali dohromady, jejich „mladí“ nástupci nepokazili. Obavy a rozpaky se ale ukázaly jako naprosto zbytečné. Původní hry se sólovými i sborovými zpěvy a tanci, které se ocitly na repertoáru *Hudebně pěvecké družiny*, setkávaly se u publika s příznivou odezvou, a byly proto vítané a žádané.

Vždy v sobotu či v neděli nasedli členové strážnického souboru na kola a odjeli do některé ze sousedních obcí, kde potom v sokolovně, v hostinci, nebo jen tak pod širým nebem představili některou ze svých her. Po jejím odehrání, potěšení přátelským přijetím a diváckým úspěchem, vrátili se zpět do svých domovů, aby se tam ve skrovných podmínkách, ale o to s větším nadšením pustili do příprav na další příští vystoupení.

Závěrečné představení uspořádali na jaře roku 1942, když ve strážnickém hostinci *U černého orla* sehráli o velikonočních svátcích jakousi romskou *Maryšu*, v níž byl poněkud pozměněný obsah. Podle matčina přání vstoupil jeden ze dvou jejích synů do semináře. Když se po letech jako kněz vrací do rodné obce a zjistí, že jeho někdejší milá byla mezitím provdána za jeho bratra, vzniká mezi sourozenci konflikt, který skončí osudovou bratrovraždou.

Hra se jmenovala *Matčin odkaz* a musela být pro velký úspěch vícekrát reprizována. Jejím autorem a režisérem byl František Kýr, který v této práci navázal a vystřídal svého bratrance Josefa. Chodil do strážnické měšťanky, stal se – jak jinak než kovářem, byl aktivním sportovcem a soustředěně se zajímal o výchovnou práci mezi Romy. Snil dokonce o získání divadelní licence, která by mu umožňovala se souborem pořídat zájezdy už nejenom po venkově, ale i do různých měst, jmenovitě do Prostějova, Zlína nebo Olomouce. V rozhovoru s reportérem Národního středního stručně naznačil smysl plánované, nikdy však neuskutečněné zájezdové činnosti: *Dokázali bychom, že vskutku něco dovedeme.*

Hudebně pěvecká družina strážnických Kýrů vzbuzovala všeobecný zájem

a zaslouženou pozornost. V poskytování informací o ní se předháněl nejenom brněnský, ale i celostátní periodický tisk. Sluší se upozornit vedle hojných kurzívek a noticек alespoň na následující novinové články: *O cikánech civilisovaných*, Moravské slovo, 10. 2. 1940, s. 3, *Cikáni s lepší stránky*, Večerní České slovo, 16. 2. 1940, s. 3, *Cikánské ochotnické spolky*, Národní listy 7. 3. 1940, s. 3, *Cikáni s lepší stránky*, Polední list 13. 3. 1940, s. 3, *Cikánští ochotníci*, Polední list 24. 4. 1942, s. 3, *Divadlo cikánského rodu Kýrů*, Národní střed 24. 5. 1942, s. 3, *Vzorná cikánská obec*, Lidové noviny – večerní, 4. 7. 1942, s. 6 aj.

Ochotnická divadelní představení pořádali petrovští a sudoměřičtí Romové před druhou světovou válkou jednorázově, ve Strážnici se však staly divadelní produkce tamních Kýrů opakovaným a pravidelným jevem po dlouhou dobu čtyř let. Tato záslužná činnost byla však roku 1943 násilně překažena. Členové *Hudebně pěvecké družiny* spolu s ostatními příslušníky kýrovské famelije a dalších romských rodin byli zavlečeni do cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau. Nucenou táborovou koncentraci přežili pouze dva ze všech divadelních nadšenců a ochotníků, František Kýr ml., jenž po návratu do vlasti působil v lidosprávě a ve Svazu Cikánů-Romů, a Jan Daniel ml., který se přestěhoval a pracoval v Rohatci.

Ctibor Nečas

Literatura:

- Glacner, F. (1973): *Historie cikánského (romského) divadla na území dnešní ČSSR*. Diplomová práce. Filozofická fakulta UJEP Brno.
- Holý, D. (1984): *Mudrosloví primáše Jožky Kubíka*. Praha: Supraphon.
- Nečas, C. (2005): *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno: Matice moravská.
- Volavý, V. (1968): *Za Jožkou Kýrem (1915–1968)*. Národopisné aktuality 5, č. 3, s. 129–130.
- Zeman, K. V. (1932): *Jak jsme dělali cikánskou reportáž*. Radiojournal 10, č. 24, s. 8 a 39.

FLAMENCO A JEHO CESTA Z ANDALUSIE (NEJEN) NA MORAVU

Flamenco. Většina z nás si tento pojem spojí se Španělskem, španělským tancem, cikánskými tanečnicemi, ohnivými barvami a rozevlátými sukněmi. Vybaví se nám zvuk kytary, rychlý klapot podpatků nebo snědí tanečnici s uhrančivými pohledy. Někdo si také vzpomene na vějíře, kastaněty, teskný zpěv nesoucí se nad Andalusí, toreadora bojujícího s býkem či bujarou španělskou fies-tu... Dnes je možné zajít na flamencové představení nejen ve Španělsku, ale také ve Francii, Německu, České republice, Rusku, Kanadě či na Taiwanu a také můžete na pódiu ve španělských *cuevas* potkat japonskou tanečnici. Jaká byla cesta flamenca od zpěvu při rodinných cikánských oslavách po současné mezinárodní kurzy tance po celém světě?

Flamenco je něčím, co se rodí v srdci, co dokáže rozjitřit smysly, co probouzí cit (Arbelos, 2002, 9). Slovo „flamenco“ většinou v našich myslích evokuje představu tanečnicků tančících za doprovodu kytary (případně zpěvu). Avšak flamenco znamenalo nejprve zpěv, byly to písně a jejich zpěváci, které postupně začali doprovázet kytaristé (od pouhého udání prvního tónu písně až k technicky vytříbeným kytarovým partům), a k nim se teprve přidávali tanečníci. Flamenco není jen tanec, je to kus historie, která se odehrála na území Španělska, je to vzpomínání na bídu, hlad, ale také oslava života, je to životní styl spojený se specifickou kulturou. Alespoň v Andalusii.

Přesný původ flamenca, první píseň tohoto stylu či první interpreti – to jsou otázky, jež pravděpodobně nebudou nikdy přesně objasněny či definovány. Nicméně to není problém, který by bránil v šíření a rozvoji flamenca.



Patricia Guerrero, výjimečná flamencová tanečnice, tančí ve speciální flamencové sukni, tzv. bata de cola, Albaycín (Granada). Foto T. Vrbová 2008.

Pro cizince (sama jsem toho byla mnohokrát svědkem) bývá obtížné flamenco, od první chvíle seznámení se s ním, obdivovat a uznávat. (Nikoli zřídka bývá prvotní reakcí smích, někdy hraničící až s výsměchem, více či méně nápadné ťukání si na čelo či rovnou odchod z představení.) Flamenco se totiž v mnohém odlišuje od toho, co si obvykle lidé pocházející odjinud než ze Španělska představí pod pojmy jako píseň, rytmus, melodie či tanec.

Flamencové písně nemají strukturu, kterou jsme zvyklí běžně poslouchat. Jedná se spíše o popěvky, obvykle o čtyřech slokách, které na sebe ne vždy zcela tematicky navazují, ke zpěvu se přidá kytara, případně tanec, což má ještě zdůraznit smutek, bolest či naopak radost vyjadřovanou zpěvem. Rytmicky jednodušší melodie se počítají na čtyři doby, ale hraje se, zpívá a tančí také v rytmu počítaném na pět, šest či dvanáct dob. Rytmus udává kytara, která při představení nechybí nikdy. Bez kytary není flamenco. Mezi další nástroje, které doprovázejí zpěváky a tanečníky, patří tzv. *cajón* (bicí nástroj původem z Peru, který pro flamenco „objevil“ slavný kytarista Paco de Lucía), občas flétna či housle. Pokud je v hudební skupině více zpěváků, ti, kteří právě nezpívají, udávají rytmus tleskáním, tzv. *palmas*.

Nosným pilířem flamenca je zpěv. Zpěvák začíná, většinou po kytarovém úvodu, jakýmsi bolestným nářkem, počátečním křikem (*quejío*), kterým si „nastavuje“ hlas pro píseň, kterou bude zpívat, a současně také na to, co se bude dít, emočně připravuje své posluchače. Vlastní píseň zpracovává témata jako život, smrt, bída, láska spolu se všemi možnými radostmi i bolestmi. Témata i melodie flamencových písní jsou převážně ponuré, tragické. Pokud je tempo písně pomalé, ke konci často dochází ke změně rytmu a zrychlení. Styl flamencového zpěvu mně osobně místy připomíná naše halekačky. Zpěvák či zpěvačka nezřídka končí píseň ve stoje, jakoby v transu, s maximálním nasazením svého hlasu, s posledními

zásobami dechu a doprovodnými gesty umocňujícími prožitek interpreta. Divák či posluchač takového vystoupení buď nevěřicně kroutí hlavou, nebo se nechá strhnout do podobného transu, v jakém se pohybuje sám umělec.

Porozumění flamencu nezávisí jen na hudebních či tanečních znalostech jedince, nýbrž na vnímavosti každého člověka; flamenco je totiž forma, v níž emoce hrají důležitější roli než estetika. U flamenca není tolik podstatná preciznost, s níž umělec interpretuje určitou formu hudby či tance, nýbrž jeho schopnost vyvolat emoce u diváků a posluchačů. Pochopitelně, jinak bude vnímat píseň Španěl, který porozumí jejímu textu, a jinak cizinec, který španělsky neumí, ale důležité je právě to, co interpreti flamenca cítí a jak své pocity dokáží přenést na své publikum. Minimálně od té doby, kdy flamenco definitivně opustilo intimní prostředí kruhu rodiny a blízkých přátel a stalo se předmětem komercializace.

Historie flamenca, jak je známe dnes, čítá jen něco málo přes dvě stě let; v posledních padesáti letech pak dochází k hlubšímu studiu tohoto umění.

Obtížnost dopátrat se skutečných kořenů flamencového umění pramení zejména z nedostatečné hudební dokumentace o historii flamenca. Zmínky o počátcích flamenca se objevují v literatuře z 18. a 19. století; autoři však nebyli hudební experti, a proto jejich popisy či zmínky nejsou příliš přesné. Ještě z dřívějších dob lze informace čerpat z legend a lidových vyprávění.

Nepřesnosti, nejasnosti, dohady

Flamenco bývá často považováno za španělský lidový tanec. Regionální španělské tance se flamencovému stylu sice velmi podobají, ale o flamenco se nejedná. Umění flamenca bývá také označováno jako umění cikánské. Andaluští Cikáni¹ (*Gitanos*) rozhodně mají velký podíl na vzniku a podobě flamenca,



Vystoupení taneční skupiny v rámci Fiesty del Barrio (slavnost čtvrti Realejo), Granada. Foto T. Vrbová 2008.

ale pokud by byli jeho výhradními tvůrci, jak to, že flamenco vzniklo právě a jen na jihu Španělska?

Cikáni přišli do Španělska až z indického Pándžábu, odkud odcházeli v období mezi osmým a devátým stoletím. Během své cesty přešli Persii, Střední východ, Egypt, Řecko, Maďarsko a Francii, odkud se rozptylovali mnoha směry, až několik kmenů doputovalo do Španělska. Tito noví obyvatelé Iberského poloostrova byli charakterističtí mj. svým nápadně barevným oblečením, tanečním a zpěvným uměním, neznámým jazykem, který používali, schopností opracovávat kov a také neexistencí písemných památek či jakýchkoli záznamů své vlastní historie.

V době příchodu do Španělska Cikáni neměli žádné vlastní hudební dědictví, ale vládli neobyčejnou schopností interpretace, takže brzy přijali za své a upravili podle svého melodie a zpěvy místního lidu v oblastech, v nichž se usídlili.

Území dnešního Španělska bylo po několik staletí místem, kde vedle sebe a spolu žili lidé různého náboženského vyznání. Dodnes můžeme obdivovat historické památky původu nejen křesťanského, ale také židovského a arabského. Je tedy dost dobře možné, že se nová hudba tvořená Cikány smísila s rytmy maurskými a židovskými.² Na andaluských folklorních základech tak Cikáni vytvořili nové umění – flamenco.

Od konce 15. století, ve spojení s *reconquistou*³ katolických králů Isabely a Ferdinanda, byli ze Španělska vyhoštěni muslimové a Židé, kteří odmítli konvertovat, a Cikáni začali být pronásledováni pro styl života, který vedli. Až do konce 18. století vycházely různé zákony a nařízení, jejichž cílem bylo „odcikánštění“ obyvatel pod hrozbou pronásledování. Cikáni se stěhovali do oblastí s nízkou hustotou obyvatel, pokud zůstávali ve městech, bylo to v jejich okrajových částech; tak vznikly velké cikánské osady na okrajích měst jako Sevilla, Cádiz, Jerez a Granada (dnes významná centra flamencové kultury).

Výraz „flamenco“

Ve svém současné významu se termín flamenco poprvé objevuje v monografii o Cikánech vydané britským dobrodruhem Georgem Borrowem v Londýně roku 1841. Borrow použil termín flamenco pro označení lidu (Cikánů), se kterým několik let žil; nikoli však jeho hudby (srov. Arbelos, Caballero, Urbanová).

Existují tři hlavní teorie, které se snaží objasnit původ výrazu flamenco: První odkazuje k odvozenině z arabského slova *felahmengu*, jehož význam je „zpěv osamělého venkovana“. Druhá, o něco méně podporovaná teorie spojuje flamenco s chováním stejnojmenného ptáka, který při svém svatebním tanci dělá kroky a pohyby podobné těm, jež jsou částí andaluského cikánské tance. Konečně podle třetí teorie termín flamenco odkazuje k původním obyvatelům oblasti Flander, kteří byli u španělského dvora známi svým výborným zpěvem; odtud pak Španělé nazývali dobrý zpěv slovem flamenco (srov. Arbelos 2002, s. 28).

Vývoj flamenca

Počátky flamenca, resp. období jeho postupného vzniku, můžeme zařadit přibližně do doby mezi polovinou 18. a 19. století. Je charakteristické dvěma výrazy: tvoření – v tomto období se ustalovaly první flamencové hudební tvary – a intimita; to, co se s flamencem a kolem něj dělo, se dělo uvnitř rodinných jednotek, jen těžko přístupných někomu zvenčí. V této době vznikaly na okrajích měst cikánské osady, kde se u příležitosti oslav a slavností Cikáni scházeli, zpívali a tančili. Z tohoto období se rovněž datuje první písemná zmínka o slavnosti takového typu – konané v Trianě, čtvrti andaluského města Seville. Svědectví podal folklorista Serafín Estébanez Calderón ve svém díle *Escenas andaluzas* z roku 1846.

Kromě Seville byla v první polovině 19. století významnými flamencovými centry také další andaluská města – Jerez de la Frontera a Cádiz. Flamenco se zde přerodilo do podoby umění plného

energie, napětí, emocí, vášně, hrdosti, autentičnosti a tajemství. V této době také začal flamencový tanec pronikat mezi ostatní španělské tance, které se rozvíjely ve školách a byly předváděny publiku na veřejných místech.

Zájem a zvědavost, které slavnosti s neznámými zpěvy a tanci přitahovaly, podnítily komercializaci flamenca. Z této idey se v někdejších hospodách zrodily první *cafés cantantes* (zpívající kavárny).

V polovině 19. století se flamenco začíná profesionalizovat, za poslech zpěvu či zhlédnutí tanečního vystoupení se platí. Flamenco tak již přestává být určeno výhradně pro soukromé oslavy či sešlosti, a dostává se k širšímu publiku. V tomto tzv. zlatém věku flamenca získává na divácké popularitě zejména tanec. Kytara se ustálila coby doprovodný nástroj a všichni flamencoví umělci měli díky veřejnému působení další motivaci zlepšovat své umění – kdo lépe zpíval, hrál či tančil, mohl vydělat víc peněz. Veřejná produkce a konkurence tak vedla ke zdokonalování a čistění jednotlivých forem flamenca, které se v tomto období šíří také za hranice Španělska.

Jako reakci na rozvíjející se odlehčenou formu flamenca, která počátkem 20. století způsobovala pomalé vytrácení se autentického flamenca, básník Federico García Lorca spolu se skladatelem Manuelem de Falla organizují v Granadě roku 1922 El Concurso Nacional de Cante Jondo (Národní soutěž ve flamencovém zpěvu). Celá událost měla jak zastánce, tak kritiky (ze soutěže byli vyloučeni profesionální zpěváci); jisté ale je, že se jednalo o významný počín na flamencové scéně.

Následné období tzv. flamencové opery (název „opera“ byl jen obchodnickou zástěrkou pro flamencové kabarety) je charakterizováno jako největší odklon od původního *cante jondo* a snahou o co možná největší líbivost. Flamenco ztrácelo na své umělecké kvalitě, na jejíž úkor se prosazovala snaha o komerční úspěšnost. Postupně od flamencových souborů, které se svým repertoárem

často objížděly celé Španělsko, odcházeli významní flamencoví umělci, kteří zpočátku byli zárukou alespoň částečné autentičnosti a kvality.

V šedesátých letech 20. století dochází k obnovování tradičního flamenco. Jedny z prvních podnětů vycházejí z Francie, od španělských uprchlíků z občanské války. Vycházejí filmy, knihy a nahrávky zpěvu autentického flamenco (které se o pár let později dostávají i do Španělska). Ve španělském Jeréz de la Frontera je založena katedra flamencologie. Rodí se flamencové festivaly.

S osmdesátými léty se objevuje fenomén *flamenco nuevo* (nové flamenco). Už ze samotné podstaty flamenco, množství a různosti kultur, které se v něm zrcadlí, je flamenco předurčeno k otevřenosti novým interpretacím a směrům – jak hudebním, tak tanečním. Dnes čelí výzvě zachovat si svou ryzost, a přitom si neodepřít možnost obohacení o prvky jiných hudebních či tanečních stylů. Je možné se setkat s flamencem smíšeným s jazzem, salsou, orientální hudbou či world music, nicméně flamenco s kytaristou a zpěvákem zůstává rovněž živé.

Flamenco dnes... a zítra?

Lidé v různých zemích postupně flamenco objevují a ono se stává stále známějším a oblíbenějším. V Andalusii je mnoho tanečních škol, které nabízejí kurzy flamenco pro cizince, často „v balíku“ s jazykovým kurzem, nebo kurzem o španělské kultuře. V Granadě, Seville, Jeréz de la Frontera, Madridu, tam všude cizinci (resp. hlavně cizinky) jezdí, aby se naučili alespoň trochu tančit či se zdokonalili ve flamencovém umění. V jedné místnosti se potká Finka s Japonkou a Izraelkou, ve vedlejším tanečním studiu možná právě podupávají Češky a zcela určitě potkáte také Němky. Tanečních kurzů flamenco se cizinci zúčastňují nejvíce, nicméně učit flamenco se jezdí také kytaristé a zpěváci. Španělští učitelé flamenco si zájem cizinců pochvalují; jsou hrdí na to, že část jejich kultury je dostatečně zajímavá také pro

lidi z jiných koutů světa. Mezi ostatními Španěly jsem se však několikrát setkala také s opačným názorem, nechápali, jak někdo, kdo nepochází z Andalusie nebo alespoň ze Španělska, se může flamencem zabývat. Jednou moje nesmělé prohlášení, že se zkusím učit flamenco tancovat, působilo na společnost jako vystoupení cirkusového (ne moc dobrého) klauna. Ale existují Španělé, kteří zájem cizinců o flamenco oceňují a obdivují jejich odhodlání.

Flamencová kultura je v Andalusii spojena s nočním životem, tancem, zpěvem, fiestami. Účastníci flamencového vystoupení mnohdy následně pokračují v zábavě v neformálním stylu, kdy tančí a zpívá i ten, kdo o sobě tvrdí, že tančit ani zpívat neumí, ostatní alespoň vytleskávají rytmus.

V České republice je v několika měsících možné navštěvovat flamencové taneční kurzy většinou vedené českými lektorkami, ale také Španěly, např. formou workshopů. Ale kurzy a občasnými

vystoupeními u nás flamencové prostředí zatím v podstatě začíná i končí. Ano, občas v našich krajích vystoupí španělský soubor, v létě se už pravidelně v Boskovicích u Brna koná festival Iberica. A občas se spolu s vystoupením či tanečním seminářem, který vede hostující španělský lektor, zorganizuje také malá fiesta. Nejsou u nás ale bary, ve kterých by se scházeli kytaristé společně se zpěváky, kde by se do flamencové atmosféry zapojovali lidé tak, jako se zapojují při besedách u cimbálu do atmosféry folklorní. Což je vzhledem k tradici a historii zcela pochopitelné.

Je flamenco u nás v těchto letech něčím módním? Procházíme teď módní vlnou flamenco, jako již pár let procházíme módou břišních tanců? Za jak dlouho začne zájem opadat? Jak dlouho vydrží tanečníci či tanečnice flamenco tančit? Známe tanečnice, které se přes flamencový tanec dostaly ke stále častějším dovoleným ve Španělsku i ke studiu španělštiny. Z těch by určitě měli Španělé, hrdí



Účastníci týdenního flamencového kurzu v Boskovicích, srpen 2008. Foto T. Vrbová.

na šíření své kultury, radost. Známe ale také tanečnice, které si po prvních hodinách kurzu pořídily velké květy do vlasů, ještě větší a barevnější náušnice, dlouhé flamencové sukně, a chodí tak na taneční tréninky. Jakou cestou u nás flamenco bude pokračovat dál? Budeme si hrát na lehkovážnou krásnou Carmen? Bude vzhled důležitější než provedení tance? Jaké taneční prvky do flamenca přibudou u nás? Vznikne české flamenco?

Flamencový tanec je velmi technicky náročný, současně jej však nelze redukovat pouze na techniku. Výraz tváře, síla a směr pohledu, pocity, které tanečník v sobě má a předává je publiku. Co všechno je možné flamencu odepřít, aby ještě zůstalo flamencem? Můžeme mluvit o flamencu, když namísto živého kytaristy a zpěváka doprovází tanečnice na pódiu reprodukováná hudba z CD přehrávače? Bude někdy u nás flamenco „žít“? Nebo tady bude po nějakou dobu flamenco jen existovat?

Tereza Vrbová

Poznámky:

1. Příchod Cikánů do Španělska se datuje kolem roku 1425. Z této doby pochází dokument, v němž jim král aragonský Alfonso V. dovoluje vstup na svá území.
2. Např. některé nápěvy zpívané během židovského svátku Yom Kipur jsou téměř shodné s úvodními nářky u zpěvu *siguiriyas* (srov. Arbelos 2002, s. 18).
3. Postupné opětovné nastolování křesťanství jako jediného uznávaného náboženství na španělském území.

Literatura:

- Álvarez Caballero, A. et. al. (1999): *El flamenco en la cultura española*. Murcia: Universidad de Murcia.
- Arbelos, C. (2002): *El Flamenco contado nocturno*. Madrid: Maeva.
- Urbanová, E. (1983): *Španělské tance*. Praha: SPN.
- Vrbová, T. (2008): *Flamenco, Španěle a cizinci*. Diplomová práce. Fakulta tělesné kultury UP Olomouc.

MY A TI STAŘÍ. BYDLENÍ STAŘŠÍCH GENERACÍ NA MORAVSKÉ VESNICI NA ZAČÁTKU TŘETÍHO TISÍCILETÍ

Co to je DCHB

Během posledních asi pěti let vyrostly v řadě jiho- a východomoravských lokalit tzv. domy s chráněnými byty, nebo také domy s chráněným bydlením. Oficiální název je trochu dlouhý, ale poměrně výstižný – domy poskytují ubytování těm, kdo už sami a zcela bez pomoci nejsou schopni zajistit si v plné míře všechno to, co žití a bydlení vyžaduje (vaření, nákupy, teplo, úklid, praní, opravy domu...). V jazyku státní správy je zaužívaná zkratka DCHB, obecně se tomuto typu sociální služby říká většinou penzion.

Generační segregace a ghetizace není věc nijak nová ani ve městech, ani na venkově. Instituce starobinců či chudobinců, kteréžto pojmy často splývaly, je prastará, ale v případě domů s chráněným bydlením jde o segregaci kvalitativně i kvantitativně na jiné, vyšší úrovni. Rezident si zde musí bydlení, tedy nájem, elektřinu a vodu, platit a hradí si i další

poskytované služby jako donášku obědů, praní a žehlení prádla, úklid, eventuálně i služby kadeřnice nebo pedikérky. A zřizovatel DCHB si klade i další podmínky, za jakých byty žadatelům přiděluje: zohledňována je sociální potřebnost, základní soběstačnost, přednost mají občané dané obce atd. Na oplátku tyto domy nabízejí daleko větší soukromí a volnost, než jako tomu bylo či je v „klasických“ domovech důchodců. Např. obyvatelé zde mohou libovolně přijímat návštěvy a ty zde mohou dokonce i přespat.

Jak se tam bydlí

Výstavba těchto domů je financována z fondů ministerstva místního rozvoje (Uherský Ostroh, Babice, Dolní Němčí), charity (Uherský Brod, Suchá Loz) nebo strukturálních fondů Evropské unie, ale vždy s nemalým podílem obecních peněz. A obce i města se těmito stavbami (asi právem) na svých webových portálech patřičně chlubí. Architektonické kvality těchto domů jsou celkem přijatelné; dům v Podolí u Brna získal dokonce cenu Stavba Jihomoravského kraje za rok 2007. Tam, kde jsou DCHB umístěny



Dům s chráněnými byty v Uherském Ostrohu, otevřen v roce 2008. Foto H. Beránková 2009.

v centru obce, stává se z nich vedle kostela a hospody další stavební dominantou lokality (Dolní Němčí). Kvalita samotného bydlení je už trochu spornější: odosobněné hotelové chodby, strohé společné prostory, všudepřítomný bílý plast. Každá bytová jednotka má malou předsiň a místnost se sprchou a záchodem; v jednopokojových bytových jednotkách žije vždy jeden rezident, dvoupokojové jsou určeny manželským (nebo jiným) pářím. Součástí vnitřního vybavení je kuchyňská linka, ale další vybavenost (pečicí trouby, garnýže apod.) závisí samozřejmě na finančních možnostech zřizovatele. Ke každé bytové jednotce přísluší v přízemí nebo v suterénu sklepní prostor, společná je garáž a místnost na uložení jízdních kol. Se sterilitou a relativně velkorysostí společných prostor kontrastuje vnitřní vybavení. Jejich poddimenzovanost je evidentní na první pohled. Obyvatelé si je totiž zařizují vlastním nábytkem, třeba obrovskými ložnicovými soubory s třídlíny skříňmi.

Bytové jednotky jsou projektovány tak, aby se mohly lehce upravit jako bezbariérové. Tato polovičitost ovšem už teď obyvatelům se sníženou mobilitou ztěžuje život – mezi jednotlivými místnostmi jsou prahy, rozměr a umístění dveří stěží dovolí chůzi s francouzskými holemi, pohyb na vozíku by byl vyloučen zcela.

Ve výzdobě bytů vedle předmětů suvenýrového charakteru převažují fotografie dětí a vnuků nebo zemřelého životního partnera; není snad třeba zdůrazňovat, že mezi obyvateli DCHB, ve shodě s demografickými statistikami, převažují ovdovělé ženy.

Jak se tam žije

O stránku společenskou a duchovní se zřizovatelé DCHB starají rovněž – tzv. motivační a aktivizační programy zahrnují společné modlitby (v domech zřizovaných charitou především), společné čtení, besedy, kulturní vystoupení, dokonce i muzikoterapii, fyzická cvičení, jazykové kurzy. Pouze ojediněle DCHB (Babice, okres Uh.Hradiště) nabízí vel-

kou zahradu využitelnou nejen pro pasivní odpočinek, ale i pro aktivní pěstování zeleniny či květin.

Řadě starých lidí DCHB umožní na sklonku života bezstarostné a v některých bodech i kvalitnější bydlení, než měli dříve. Zaznamenáníhodný je fakt, že se sem vrací bydlet ti, kteří ze své rodné vesnice z nejrůznějších důvodů odešli do většího města. Ve výzkumné sondě (leden 2009, dům s chráněnými byty Uherský Ostroh a Dolní Němčí) se obyvatelé sami vyjadřovali o svém bydlení přímo nadšeně. Zejména oceňovali bez starostí a bez fyzické námahy zajištěné teplo, jehož význam velkoměstští obyvatelé odkojení ústředním topením naprosto nedokáží docenit (*Barák sem dala děckám, nech sa včil starajú oni, já mám teplo a klid. Slávka, 68 let*). Teprve po delší debatě připouštěli některá omezení – na prvním místě to byl nedostatek prostoru ve vlastní bytové jednotce. Ale někdy byly zaznamenány i postřehy dost nečekané a nepředvídatelné (*Děšťová voda na vlasy, tá ně velice chybí... Pavla, 83 let*).

Bezvýhradně pozitivně oceňují možnosti bydlení domech s chráněným byd-

lením i respondenti žijící dosud ve vlastních domech a bytech (*Teplo tam mají, střechu nad hlavu také, tož co by chtěli. Lubomír, 63 let*). Až jakýsi pocit úlevy zazníval především u střední generace, od níž se očekává, že bude materiálně i konkrétní fyzickou prací podporovat své děti a vnuky, a starost o rodiče je již nad její síly. Ojedinělý byl názor o nutnosti utváření a třibení mezigeneračních vztahů v každodenním soužití (*Kde sa dnes ti mladí naučijú tolerovať druhého? Božena, 53 let*).

Zatím nemáme k dispozici interdisciplinární výzkum a dostatečný časový odstup k vyhodnocení všech stránek tohoto spolunažívání starších generací. Domy s chráněným bydlením jsou na moravské vesnici jevem opravdu novým: dosud ještě nevykristalizovaly sousedské vztahy mezi jednotlivými obyvateli, svůj vztah k nim hledá i okolí. Namísto by tedy bylo položit si několik otázek, na něž by mohl hlubší etnografický a sociologický průzkum přinést odpovědi: jak se formují vztahy mezi jednotlivými obyvateli v domě s chráněným bydlením, jak tráví svůj čas, jaká je kvalita vztahů v ro-



Interiér jednopokojového bytu. DCHB Uherský Ostroh. Foto H. Beránková 2009.

dině, která takovým způsobem starost o své rodiče či prarodiče vyřešila, jaký je regionální výskyt tohoto způsobu bydlení a jak se do toho promítají takové veličiny, jako je ekonomická úroveň regionu nebo religiozita obyvatel.

Za základní znak tohoto typu bydlení, ale zároveň znak nejdiskutabilnější, považují to, že jsou zde sestěhováni lidé, kteří by ještě mohli být aktivně účastní v rodinných nebo lokálních mikroekonomických strukturách – nikoliv z nutnosti, ale především a hlavně pro zlepšení či udržení vlastního psychického i fyzického zdraví. Pozitivní stránky DCHB jistě převažují. Přesto si dovoluji názor, že by nemělo být samozřejmou a všeobecně přijímanou normou, že starší generace jsou ze zorného pole těch mladších takto elegantně odstraněny.

Helena Beránková

Literatura:

- Glosová, D. (ed.) 2006: *Bydlení pro seniory*. Brno: Era.
Vidovičová, L. 2008: *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno: FSS, MPÚ.
<http://www.ageismus.cz>

K ŽIVOTNÍMU JUBILEU JANA PARGAČE

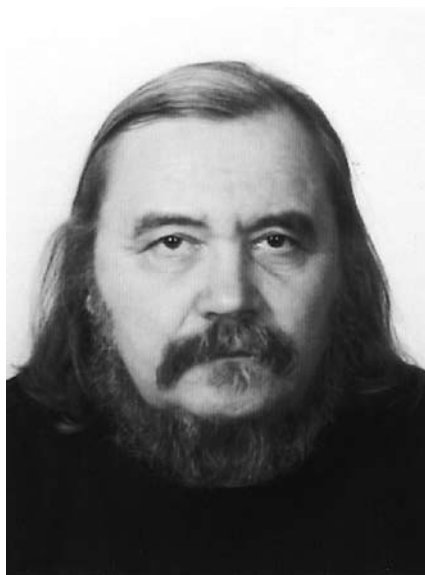
Na prahu roku 2009 oslavil významné životní jubileum pražský etnolog PhDr. Jan Pargač, CSc. Narodil se 1. ledna 1949 v Ostravě-Vítkovicích a své dětství prožil v malebném kraji pod Radhoštěm, prostředí, které dalo národopisu řadu zdatných odborníků. Po složení zkoušky dospělosti na gymnáziu ve Frenštátu pod Radhoštěm se rozhodl pokračovat ve studiu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, obory národopis a prehistorie. Studium úspěšně zakončil v roce 1973 složením státních závěrečných zkoušek a obha-

jobou diplomové práce *Socio-kulturní podmínky uzavírání manželství na moravsko-slovenském pomezí*. Po absolutoriu vysoké školy nastoupil nejdříve jako asistent, později aspirant do Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV, kde mu byla v roce 1980 na základě obhajoby kandidátské disertace (*Tradice v kulturním a společenském životě nymburské vesnice*) přiznána vědecká hodnost CSc. Na centrálním oborovém ústavu pracoval jako odborný pracovník (v odděleních Střediska vědeckých informací a Vesnice) až do roku 1981, kdy se rozhodl posílit pedagogický sbor na rodné alma mater a vrátil se v pozici odborného asistenta na Katedru etnografie a folkloristiky FF UK. Zde mu byl po složení rigorózní zkoušky přiznán titul PhDr., a zde se – po náhlém úmrtí kolegy Jaroslava Štastného – začal aktivně věnovat povinností vysokoškolského pedagoga.

V pedagogické činnosti J. Pargače jsou patrné dvě etapy. První (1981–1989) se vyznačuje participací v „tradičním“ oborovém konceptu výuky (kurzy Lidové zemědělství, Lidová kultura v současnosti, Lidová řemesla, Etnické skupiny

v Československu, Metody a techniky terénního výzkumu, Etnografický seminář, Terénní praxe) a druhá (od roku 1990) je charakteristická invenční metodologicko-metodickou, tematickou a areálovou orientací (kurzy Úvod do etnologie, Ekonomická antropologie, Náboženství a magie, Etnologický seminář, Etnologie Střední Asie). J. Pargač se aktivně podílel na vedení studentských výzkumných týmů studujících kulturní aktivity a postoje obyvatelstva českého velkoměsta, venkova a jejich sociální kontext (Česko-švýcarský grant, 1989–1996) i týmů dokumentujících relikty tradiční lidové kultury na území ČR (Podpora tradiční lidové kultury MK ČR, 2004–2005). Odborné zkušenosti J. Pargače předává posluchačům pre- i postgraduálního studia také při přípravě postupových (bakalářských), diplomových (magisterských) i doktorských (disertačních) prací.

Pedagogická práce J. Pargače je úzce provázána s jeho prací výzkumnou. Na základě projektu Grantové agentury ČR č. 404/07/0433 řeší téma *Světské a náboženské proudy v emancipaci národů Střední Asie a Kazachstánu od konce 19. století a jejich vztah k Evropě* a jako spoluřešitel se podílí na řešení grantu č. 404/050355 (*Pastevecká společnost v procesu modernizace ve střeasíjských republikách bývalého SSSR*), pozornost ovšem věnuje i dalším oborovým tématům. Jeho zaměření a specializaci lze výstižně ilustrovat prostřednictvím bibliografických odkazů: *Ústav etnologie FF UK v 90. letech* (in: Holubová, M. – Petráňová, L. – Woitsch, J. /eds./: *Česká etnologie 2000*. Praha 2002, s. 27–32), *Antropologie marginálních oblastí R. Vorbricha: terénní výzkumy horalů v severním Kamerunu a marockém Atlasu* (in: Tomandl, M. /ed./: *Studia Ethnologica XI*. Praha 2002, s. 37–50), *The National Minority Groups in the Territory of the Czech Republic: General Characteristics and Some Current Problems* (in: Tomandl, M. /ed./: *Ethnological Scripts: 1990–2002*. Praha: 2003, s. 83–89), *Mechanism of In-*



tegration of Local Communities in Czech Urban Society: The Case of Prague (tamtéž, s. 89–98, spolu s M. Toman-
dlem), *Tradice – lidový islám – islami-
zace: k problematice islamizace v post-
sovětské středoasijské společnosti* (in:
Tomandl, M. /ed./: *Studia Ethnologica*
XII. Praha 2004, s. 37–50), *Ekonomická
antropologie: tradiční a nová témata*
(in: Tomandl, M. /ed./: *Studia Ethnologica*
XIII, Praha: 2005, s. 53–64), *Pastevecká
společnost v proměnách času: Kyrgyz-
stán a Kazachstán* (Praha 2006, spo-
lu s P. Kokaislem a kol.), *Mahallas: The
Central Asian Residential Communities
and Ethnocultural Processes* (Deák, D.
/ed./: *Ethnologica Actualis Slovaca* VII.
Journal of Ethnographical Research. Tr-
nava 2007), *Lidé z hor a pouští: Tádžikis-
tán a Turkmenistán* (Praha 2007, spolu
s P. Kokaislem); *Bibliografie Střední Asie
a Kazachstánu a státě k nacionálnímu
hnutí v Kazachstánu* (v tisku), *Střední
Asie a Kazachstán: historie, etnicita, ja-
zyky* (v tisku; spolu s F. Vrhelem).

Nedílnou součástí aktivit J. Pargače
je také práce organizační. Osobní kvality
a dispozice – smysl pro proporce, spo-
lehlivost, kreativita a komunikativnost –
ho předurčily k výkonu řady pedagogic-
kých i vědeckých funkcí: tajemníka Ústa-
vu etnologie FF UK (1989–1994), člena
vědecké rady Etnologického ústavu AV
ČR (1991–2000) a člena redakční rady
časopisu *Český lid* (1992–2001). V při-
tomné době působí v postavení zástup-
ce ředitele Ústavu etnologie FF UK, je
členem oborové rady a členem komise
pro doktorské zkoušky.

Krátké zamyšlení nad činností Ja-
na Pargače nemůže pochopitelně zdo-
kumentovat činnost oslavence komplex-
ně. Naším záměrem bylo prezentovat
spíše náčrt profesního portrétu osobnos-
ti bohatýrského ustrojení, člověka lidsky
kvalitního, obecně váženého a ctěného.
Milý Jene, přejeme Ti srdečně do dalších
let pevné zdraví, mnoho tvůrčích úspě-
chů a pohodu v osobním životě.

Miloš Tomandl

ZA ANTONÍNEM SATKEM

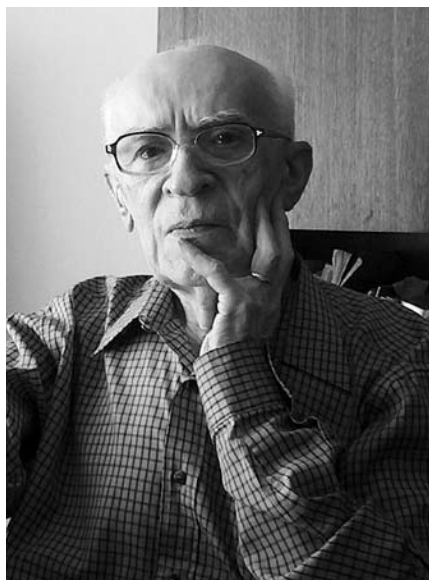
Když profesor Antonín Satke nastou-
pil v roce 1948 na opavské gymnázium
a začal tam vyučovat češtině a ruštině,
měl jsem to štěstí, že jsem patřil k je-
ho prvním žákům. Všichni jsme záhy
poznali, že před námi stojí nevšední,
ušlechtilá osobnost, jejíž postoje vybíze-
jí k následování. Jeho hodiny věnované
ruské literatuře se neomezovaly na živo-
topisy spisovatelů a hledání sociálních
motivů v jejich dílech, profesor Satke
nás seznamoval také s myšlenkovými
proudy různých dob a začleňoval uměl-
ce do evropského filozofického myšlení.
Se sympatiemi jsme zjišťovali, že se náš
učitel v divokých padesátých letech ne-
drží striktně osnov a že s námi probírá
i autory, o kterých se mělo mlčet. Přitom
dováděl rozsáhlé znalosti nejen o li-
teratuře, ale o kultuře vůbec. Jeho ana-
lýzy uměleckých děl měly přímo vysoko-
školskou úroveň a jeho zásluhou jsme
se naučili aspoň částečně literární díla
rozebírat a lépe jim rozumět.

PhDr. Antonín Satke, CSc., začal se
zkoumáním slezských dialektů, ale záro-

veň svůj zájem soustavně soustřeďoval
na folklor. Už v padesátých letech jezdil
po slezském venkově, hledal lidové vy-
pravěče a zapisoval jejich vypravěčský
repertoár. Pro pana profesora bylo typic-
ké, že na tyto výzkumy brávil i svoje žá-
ky. Já sám jsem měl možnost nahlédnout
do experimentální metody zkoumání fo-
netických realizací souhlásek ve Stěbo-
řicích. Zúčastnil jsem se s ním zápisů
u vypravěče Josefa Smolky a u spisova-
telky Ludmily Hořké. Gajdoše a zpěváka
Zogatu z Hřavý jsme měli příležitost sly-
šet dokonce v gymnáziu.

Antonín Satke se narodil 12. listo-
padu 1920 v Komárově u Opavy. Po
maturitě na obchodní akademii (1939)
v Ostravě byl za okupace totálně nasa-
zen v Ratiboři a od roku 1943 ve zbrojov-
ce v Chuchelně na Hlučínsku. Po válce
složil doplňující maturitu na ostravském
gymnáziu a přešel na Filozofickou fakul-
tu Karlovy univerzity. Tu ukončil už roku
1948 a pak učil na opavských středních
školách (pro gymnázium byl záhy poli-
ticky nespolehlivý). Od roku 1955 půso-
bil v Slezském studijním ústavu ČSAV
v Opavě. Pro tzv. protistátní činnost byl
roku 1961 odsouzen na čtyři a půl roku
do vězení. Po propuštění vykonával děl-
nická povolání, roku 1968 byl občansky
rehabilitován a mohl opět nastoupit do
Slezského ústavu ČSAV. V roce 1970
přešel do Ústavu pro etnografii a folklor-
istiku ČSAV v Praze, kde pracoval až
do odchodu do důchodu (1981). Po ro-
ce 1992 přednášel na Slezské univerzitě
v Opavě. Zemřel 30. listopadu 2008.

Jak už bylo uvedeno, jako středo-
školský profesor jezdil zapisovat lidová
vyprávění po celém Slezsku. Jeho zá-
pisy vynikají přesností, neztrácejí nic na
autentičnosti; také díky tomu, že zapiso-
val těsnopisem, později i na magnetofo-
ný pásek. Poprvé u nás pozorně sledo-
val rovněž reakce a mimiku vypravěče.
V objevené monografii *Hlučínský pohád-
kář Josef Smolka* (Ostrava 1958) dopro-
vázají jedinečné texty fotografické zábě-
ry vypravěče „v akci“. Ty nejlépe doklá-



dají bezprostřednost mluveného projevu, ukazují na vzrušenost a zaujetí vypravěčova podání, odhalují do jisté míry i duševní stav hrdinů. Smolkovu gestikulaci a mimiku využil k analýze vypravěčského stylu. Satke doložil, jak mluvčí při vyprávění povídky přetváří, jak dovede dialogizovat a využívat k tomu i mimojazykové prostředky. Podrobně také rozebral vliv posluchačstva na vypravěčův styl, probral improvizátorské obměny a aktualizace ve vypravování. Na konkrétním materiálu doložil, že mluvčí jinak povídání ztvárňuje, má-li před sebou děti, jinak když vypráví pohádku dospělým. Monografie o pohádkáři je u nás první knihou toho druhu a patří k tomu nejlepšímu, co vzniklo v evropském bádání.

Pozdější zápisy folklorní prózy shrnul v publikaci *Pohádky, povídky a humorky ze Slezska* (Ostrava 1984). Autor tu přinesl velké množství originálních lidových vyprávění, probral zvláštnosti próz z této oblasti a ukázal na jejich umělecké hodnoty. Pojednal také o historii sběru pohádek ve Slezsku a přinesl charakteristiky jednotlivých vypravěčů, odhalil, že u mladší generace nastoupily na místo delších vyprávění kratší anekdoty a vtipy.

Autor zde vysledoval, jak se ve vyprávěních odráží způsob života vypravěče v závislosti na regionu a v souvislosti s jeho zaměstnáním (zejména v souvislosti se zemědělskou, pasteveckou, hornickou činností). Je třeba zvlášť vyzvednout, že autor dovedl zjednodušenou transkripci na jedné straně přesně zachytit podstatné znaky slezských nářečí různých typů, na druhé straně umožnil číst tyto texty i lidem, kteří jinak nemají větší zkušenosti se složitými nářečními prepisy. Také proto jsou všechny Satkovy prepisy čtivé, a proto oblíbené i u široké čtenářské obce.

Dialektologové v souvislosti s výzkumem našich dialektů požívali v uplynulém půlstoletí ve stovkách venkovských lokalit různá spontánní vyprávění. Tyto jejich zápisy obsahují značné množství nejrozmanitějších mluvených projevů

(různé příhody ze života, popisy pracovních postupů, vylíčení smutných i veselých příhod), ale nenajdeme zde ani jedinou pohádku. Satkovy zápisy jsou tedy o to cennější, že jsou vlastně posledními záznamy před zánikem živé pohádky mezi lidem. Satke zachytil na poslední chvíli živá lidová vyprávění.

Jiný soubor ukázek z lidové prózy nese název *Úsměv a smích. Anekdoty a humorky slezského venkova a hornického Ostravska* (Karviná 1992). V něm jsou shrnuty právě ty kratší promluvy, jež jsou jakoby dalším vývojovým stupněm ustupující pohádkové a povídkové tvorby lidových vypravěčů.

K výročí A. Satka vyšla v roce 2005 v Národním ústavu lidové kultury ve Strážnici jubilantova bibliografie. Čítá na 320 položek. Kromě uvedených tří knižních publikací obsahuje desítky studií, statí i menších příspěvků, v nichž se autor zaměřil mj. na hornický humor a dělnický folklor, na vzájemné vztahy mezi literaturou a ústní slovesností, na rozklad staré klasické pohádky. Autor psal také o legendách v lidové tradici, o různých typech pohádek podle rozmanitých námětů. Zasvěcená jsou jeho pojednání o širších územních souvislostech a o krajové specifitě folkloru. Novátorské jsou jeho příspěvky o dětském vyprávění a o tzv. žakovském folkloru. Zajímal se také o některé lidové obyčeje (např. o koledování na Jablunkovsku, honění krále na Hlučínsku). Přínosná jsou jeho pojednání o ustálených počátcích a závěrečných formulích v pohádkách. Záslužné je i jeho vydání výboru z veršované a písňové tvorby Ludmily Hořké (*Tesknice*, Karviná 1992). V publikaci zhodnotil přínos této osobité, autodidaktické spisovatelky z Hlučínska a vyzvedl umělecké hodnoty její pozoruhodné tvorby.

Satkovu odbornou erudici dokládá rovněž bohatá recenzní činnost. Sledoval v ní nejen naši, ale zejména polskou, německou a ruskou etnologickou produkci.

Antonín Satke nebyl jen vynikajícím odborníkem v oblasti lidové ústní tvorby, pan profesor byl také – především – osobností, která se nikdy nesnížila k propagaci lživé ideologie. Stál pevně a nesmlouvavě proti přetvářce, pro všechny byl příkladem čestného, zodpovědného, morálně ušlechtilého člověka. Za svoje přesvědčení trpěl a poznal i žalářování. Věřím, že se na něm naplnila slova Písma: *Blaze těm, kdo jsou pronásledováni pro spravedlnost, neboť jejich je království nebeské*.

Jan Balhar

Dodatek k bibliografii Antonína Satka,

kteřá vyšla roku 2005 jako Bibliografická příloha Národopisné revue č. 19 – jedná se o hesla (pod značkou ast) ve třísvazkovém díle *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Hlavní redaktori S. Brouček a R. Jeřábek. Praha: Mladá fronta 2007.

In: Biografická část (sestavil R. Jeřábek): *Bukovanský Karel Jaromír* (s. 34); *Čep Tomáš* (38–39); *Handzel Karel* (63–64); *Horálek Karel* (79–80); *Hořká Ludmila* (81); *Klímová Dagmar* (111–112); *Kurková Vlasta* (130); *Lelek Cyprian* (136–137); *Nehýbl Jaroslav* (156; s R. Jeřábkem); *Rohel Jan* (187–188); *Salichová Helena* (190–191); *Sivek Alois* (198–199); *Sokolová Gabriela* (203–204); *Strnadel Bohumír* (210; s R. Jeřábkem); *Šajtar Drahomír* (217); *Šustek František* (227); *Vluka Josef* (249).

Heslo *Satke Antonín* (191–192; J. Pospíšilová – R. Jeřábek).

In: Věcná část: *exemplum* (204); *facetie* (205); *horní duch* (263); *hornický folklor* (265–266); *humorka* (292; s D. Klímovou); *Jenovéfa* (331; s R. Jeřábkem); *Kocourkov* (373); *lhář* (476); *Magelona* (521); *mariánský kult* (532–533); *poustevník* (785); *Záhořovo lože* (1188–1189); *zloděj mistr* (1219); *žid v lidové tradici* (1239–1240).

Sestavila Andrea Zobačová

KONFERENCE PAMĚŤ MĚSTA. MĚSTO A JEHO OBYVATELÉ VE 20. STOLETÍ

Městu a jeho obyvatelům je z hlediska společenských věd věnována relativně dostatečná pozornost a není to ani téma zásadně nové. Jmenovatelem, který určil a sjednotil příspěvky interdisciplinárně pojeté brněnské konference, byla individuální či kolektivní paměť. Ani tak se samozřejmě nedalo očekávat, že by předmět jednání bylo možné beze zbytku obsáhnout a vytěžit. Hlavní pořadatelem akce, která se ve dnech 6.–7. listopadu 2008 konala na půdě Moravského zemského muzea, v Dietrichsteinském paláci, bylo brněnské pracoviště Etnologického ústavu AV ČR, spolupořadatelé Archiv města Brna, Historický ústav FF MU Brno a Moravské zemské muzeum Brno.

V přednesených příspěvcích rezonovaly především interetnické vztahy, změny politických režimů a společenské katastrofy, což jsou témata pro střední Evropu zásadní a určující (mj. K. Popelková, J. Zajonc, P. Salner, M. Ferencová, I. Kotrbatá, E. Kurincová, M. Pelc), ale i témata méně dramatická, jako např. formování a způsob života městských socioprofesionálních nebo generačních skupin (K. Košťálová, M. Juřica, M. Vrzgulová, A. Zobačová). Některé příspěvky sledovaly, a to nejen okrajově, aktivity městských samospráv nebo jiných, např. investorských, subjektů a jejich nejednoznačnou či dokonce problematickou úlohu ve formování identity městských obyvatel (J. Darulová, A. Bitušiková, L. Lenovský). A mnohostranná pozornost byla věnována také vztahu ke konkrétnímu místu – budově, ulici, parku či vodnímu toku (mj. D. Drápala, J. Vitvarová, J. Čermáková). Na konferenci byla potěšitelná hojná účast mladších badatelů, kteří zpracovávali např. úlohu médií (J. Machek, P. Skopal a P. Sczepanik).

Etnologové, historikové i sociologové často používají shodné a ověřené metodologické postupy, ale odlišně zpracová-

vají získané informace, odlišně je interpretují a soustředí se na vlastní předmět studia. Vzájemná konfrontace těchto přístupů a interpretací je pak jediné obohacením společných témat bádání. V příspěvcích bylo možné sledovat i vývoj výrazového instrumentáře ovlivněný mezioborovou spoluprací (např. soukromý archiv – ego archiv – biologický archiv).

Tato mezinárodní (česko-slovenská) konference byla jedním z výstupů grantového úkolu kolektivu vedeného Janou Noskovou z brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i. (*Kolektivní paměť města Brna. Její proměny a vývoj v průběhu 20. století*). Odbornou náplní i organizačně to byla akce dobře zvládnutá: každý blok příspěvků byl reflektován v živé diskusi, k ujasnění stanovisek či výměně názorů a navázání osobních kontaktů poskytl dostatečný prostor společenský večer. Jednání ve středu města bylo z mnoha důvodů velmi pohodlné, technika fungovala a umožnila ilustrovat jednotlivé přednášky promítanými fotografiemi či grafy a vizuálními prezentacemi.

Konferenční příspěvky budou v plné šíři publikovány v monotematickém čísle časopisu *Český lid* (3/2009), ve sborníku *Brno v minulosti a dnes* a v připravované monografii *Paměť a město*.

Helena Beránková

ETNOLOGICKO-SOCIOLOGICKÁ KONFERENCE V BAD WIESSEE

V malebném alpském podhůří se ve dnech 20.–23. listopadu 2008 konala mezinárodní vědecká konference *Die wissenschaftliche Selbstbeschreibung der sozialistischen Gesellschaft: Soziologie und Ethnologie/Ethnographie in Ostmittel- und Südosteuropa 1945–1989*, kterou pořádalo mnichovské *Collegium Carolinum*. Účastníci pocházeli především ze střední Evropy a z Balkánu (SRN, Polsko, ČR, Slovensko, Srbsko,

Bulharsko, Maďarsko a Rumunsko), východní Evropa zastoupena nebyla. Konference se v Bad Wiessee konají každoročně, na podzim 2008 se do spektra pořadatelů dostala i etnologie a její souvislosti v zemích východního bloku, tedy v období tzv. totality či komunismu.

Setkání začalo ve čtvrtek 20. listopadu prezentací knihy *Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen* Petra Lozoviuka (českého etnologa působícího v současnosti na Technické univerzitě v Drážďanech), v níž shrnul část výsledků svého bádání nad vztahy české a česko-německé etnografie v českých zemích před rokem 1945.

Páteční „maratón“ přednášek začal blokem Sociologie und Ethnologie im Staatssozialismus, v němž vystoupil pražský sociolog M. Voříšek, M. Buchowski z Poznaň a K. Kutiová z Pětikostel (Pécs), přičemž se zamýšleli především nad teoretickým směřováním obou disciplín v období „socialismu“. Po obědě následoval oddíl Wissenschaftliche Selbstbeschreibung und ideologische Steuerung, v něm se O. Matějka a J. Otčenášek z Prahy, L. Oates-Indruchová z Budapešti a M. Lazić z Bělehradu věnovali konkrétnějším střetům státní ideologie a etnologie a sociologie.

V sobotu 22. 11. se téma jednání přesunulo více do analýz transformací a pokusů o modernizaci etnologie a sociologie ve východním bloku v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Pod názvem *Die Deutung der sozialistischen Transformation* přednesli své příspěvky C. Nicolae Cotoi z Bukurešti, M. Sárkány z Budapešti a J. Nosková z Brna. Odpolední blok se tematicky zaměřil na postižení nových přístupů ve vnímání tradice a tradiční kultury a religiozity. Zazněly referáty N. Vukova a I. Iljeva ze Sofie, S. Voella z Marburku a Z. R. Nešpora z Prahy.

Konference byla zakončena v neděli 23. 11. dopoledním programem, jenž pod názvem Methodische Innovation

und Transfers přinesl více světla do současného pohledu na procesy aplikace „západních“ směrů a protireakcí východních režimů.

Na setkání vládla velmi přátelská atmosféra i organizace byla zcela v pořádku. Příspěvky byly přednášeny v angličtině a v němčině, po každém bloku následovala poměrně intenzivní diskuse. Vydání sborníku v režii Collegia Carolina se plánuje na rok 2009 a na financování konference se podílel Česko-německý fond budoucnosti a Johann-Gottfried-Herder-Forschungsrat.

Jaroslav Otčenášek

OHLÉDNUTÍ ZA VÝSTAVOU „NEZNÁMÍ EVROPANÉ“

Jedním z velkých omylů naší doby je domněnka, že téměř vše již bylo objeveno, že neznámé kmeny, jestliže vůbec existují, jsou ukryty na opačném konci světa. Spektrum náboženských či etnických menšin je pevně dáno a tento obraz je doplňován již jen v detailech. Civilizovaná a přelidněná Evropa pak s podobnými objevy téměř nepočítá. Valná část populace si při zmínce o menšinách vybaví příslušníky romské komunity, konfesně pak židy. Díky faktu, že se i v našich ulicích setkáváme s ženami, které mají hlavu zahalenou muslimským šátkem, jsme ochotni připustit, že se v našem nejbližším okolí pohybují vyznavači islámu.

Toto zaběhlé klišé vědomě narušuje výstavní a literární projekt dvojice rakouských tvůrců – fotografa Kurta Kaindla a spisovatele Karla-Markuse Gause, jejichž práce upozorňují na fakt, že našimi sousedy mohou být lidé z etnického hlediska zcela neznámí. Vždyť, co víme například o Arbareších – albánských přistěhovalcích žijících od 14. století na jihu Itálie? Kdo zná švédské Asyry? Tyto menšiny přitom neobývají nepřístupné amazonské pralesy, ale jsou součástí Evropy, která by nás z pohledu minorit již neměla příliš překvapit.

Přesto náměty fotografií Kurta Kaindla přináší nové informace i pro zavedené, včetně absolventů filozofických fakult. Od roku 1999 se tento přední rakouský fotograf vydává spolu se současným prominentním rakouským spisovatelem Karl-Markusem Gausem na cesty Evropou, aby ve světle přebujelých informací objevovali neznámé. Jejich cesty nevedou po zaběhnutých trasách cestovních kancelářů, ale do zapomenutých koutů, kde žijí „neznámí sousedé“. Výsledkem je početný soubor černobílých velkoformátových fotografií zachycujících život příslušníků menšin, které stojí stranou zájmu jak masových médií, tak často i odborníků: všední i sváteční chvíle v životě Arabešů v Kalábrii, Asyrů ve Švédsku, Aromunů v Makedonii, sefardských Židů v Sarajevu, memelských Němců na Klajpedě a na Krymu.

Kurt Kaindl představil tyto zapomenuté etnické enklávy a doplnil je texty Karla-Markuse Gause. Výstava v Etnografickém ústavu MZM (23. 9. – 22. 11. 2008) byla výběrem z celku, který dále zahrnuje východoslovenské Romy, Lužické Srby, Tatary v Polsku či tzv. relikt druhé světové války – „vlčí děti“ žijící v Polsku.

Brněnská výstava byla pro snadnější orientaci návštěvníka opatřena mapkami s lokalizací dané minority. Doprovodné texty ve výstavě byly realizovány v českém a v německém jazyce. Akce se konala pod záštitou veřejného ochránce práv JUDr. Otakara Motejla a celý projekt byl realizován ve spolupráci s Rakouským kulturním fórem v rámci Česko-rakouského kulturního podzimu Brno 2008.

Hana Dvořáková

VÝSTAVA TANCE A SLAVNOSTI 16.–18. STOLETÍ

Stejnomená výstava, kterou pořádá Národní galerie v Praze – Sběrka starého umění (Valdštejnská jízdárna 12. 12. 2008 – 3. 5. 2009), prezentuje ojedinělý

soubor obrazů, grafik, keramiky, plastik, ale i tanečních příruček a divadelních kostýmů, představujících fenomén tance v rozličných souvislostech a podmínkách jeho existence. Je třeba vyzdvihnout, že takto úzce specializovaný projekt nebyl dosud realizován v českých ani světových podmínkách. Výjimečnost projektu spočívá již v samotné volbě tématu a množství vystavených exponátů, k nimž se přidružuje volba způsobu jejich prezentace. Vymezené období je zvoleno záměrně s ohledem na skutečnost, že sledovaný časový úsek vhodně ilustruje jak vývoj zpracování motivu tance ve výtvarném umění, tak také historický vývoj znázorněných tanečních forem, přičemž kontrast výtvarných děl pojednávajících o dvorském tanci s výtvarnými díly zachycujícími tanec z prostředí venkova nepochybně patří k nejpřínosnějším momentům výstavy. Vyobrazení tanců z venkovského prostředí je zastoupeno významnými umělci jako byl Hans Sebald Beham, Daniel Hopfer, Johann Theodor de Bry, David II. Teniers apod., zastoupen je i jediný český autor, v jehož díle nacházíme motiv tance, Norbert Grund. Nezájemnou není ani skutečnost, že vystavené exponáty pocházejí z českých sbírek, nejčastěji uložených v Národní galerii v Praze, Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, Národním památkovém ústavu v Olomouci, Moravské galerii v Brně, Arcidiecézním muzeu v Olomouci a v Kroměříži atd. Každý z vystavených exponátů je opatřen podrobným komentářem, na jehož vypracování se vedle kunsthistoriků podíleli také odborníci taneční historie, etnochoreologie, hudební a divadelní vědy. Takto koncipovaná mezioborová spolupráce přináší vzájemně obohacující kritický pohled na umělecká díla, která jsou současně důležitým ikonografickým pramenem nejen pro obory taneční a hudební vědy. Výstavu doplňuje také řada doprovodných akcí, většinou komentovaných přednášek odborníků specialistů, nechybějí ani živé taneční produkce, které však bohužel zastupují pouze skupiny historického

tance, na předvedení ukázek z lidového tance se (z finančních důvodů) nedostalo. V polovině ledna 2009 byla navíc ve Schwarzenberském paláci otevřena doprovodná expozice nazvaná *Smím prosit? Tance a slavnosti v grafickém umění 18. století*.

Široká odborná i laická veřejnost jistě ocení také vydání katalogu výstavy (ed. Andrea Rousová, Národní galerie v Praze, 2008, 425 s.), který kromě reprodukcí všech (!) vystavených exponátů opatřených odbornými komentáři, obsahuje také soubor osmi studií nahlízejících na tento fenomén z pohledu vlastní specializace autora. Zde by stálo za podrobnější zvážení konkrétní vymezení témat a způsobu jejich zpracování, stejně jako výběr autorů, neboť úroveň publikovaných prací se pohybuje od odborně zpracovaných studií až po práce, které oporu v kritickém a analytickém přístupu k studovanému předmětu nemají. Stejně tak dochází ke zdvojování některých informací, čemuž by bylo přínosné se vyhnout a zaměřit pozornost směrem, který do problematiky vnáší nový pohled. Katalog byl vydán také v anglické verzi.

Shromáždění a publikování takového souboru výtvarných děl s taneční tematikou za přispění vhodně zvolené mezinárodní spolupráce je nepochybně unikátním, v mnoha ohledech přínosným počinem, mající značný význam pro širokou odbornou obec, kde otevírá nové možnosti dalšího badatelského působení.

Kateřina Černíčková

2. SOUTĚŽNÍ FESTIVAL FOLKLOR-NÍCH SOUBORŮ DAMBOŘICE 2008

V obci Dambořice, která leží v oblasti hanáckého Slovácka, přišli pořadatelé v roce 2006 s myšlenkou vzniku soutěžního festivalu folklorních souborů. Už první ročník se nesl ve znamení velkého zájmu ze strany diváků i účinkujících. Díky specifickému pojetí festivalu, které

nespočívalo pouze v prezentaci lidové kultury určitého regionu prostřednictvím vystoupení folklorních souborů, ale v různosti uchopení a předvedení předem daného tématu soutěžním způsobem, se tato akce stala divácky atraktivní.

Soutěžní festival folklorních souborů v roce 2008 nabídl celou řadu pořadů, programově zaměřených na domácí hanákoslovácký region. Diváci měli možnost seznámit se s jeho písněmi, hudbou, tancem, zvyky a krojovými specifiky. Od pátku 4. 7. do neděle 6. 7. se vedle folklorních souborů představily mužské a ženské pěvecké sbory, dechové hudby i cimbálové muziky. V dalších pořadech vystoupily také soubory a muziky z jiných oblastí (z Kyjovska, Luhačovic, Uherského Hradiště). Zahraničním hostům – folklorní skupině Mladost ze Slovenska, souboru Ancestros z Kolumbie a souboru Tharakiki Estia z Řecka – byl věnován samostatný pořad. Nechyběl průvod účinkujících obcí, který byl doplněn různými výstupy pouličního divadla. K vyhledávaným doprovodným akcím patřil jarmark s ukázkami tradičních řemesel nebo výstava cimbálů na obecním úřadě. Festival uzavřelo vystoupení muziky Hradišťan.

Festival se konal pod záštitou hejtmána Jihomoravského kraje. Zajištění akce po stránce organizační se od prvního ročníku výrazně zlepšilo. Většina pořadů proběhla v nově postaveném sportovně-kulturním areálu. Jediný problém měli pořadatelé s dodržením časového plánu programů, jejichž začátky se značně zpožďovaly.

Hlavní soutěžní pořad folklorních souborů s názvem *Neřesti* proběhl v sobotu večer. Autory programu byli Vilém Trumpeš a Ladislav Šimeček. Tematické zaměření jednotlivých vystoupení bylo inspirováno alegorickými sochami nefestí v Kuksu od barokního sochaře Matyáše Bernarda Brauna. Každý z osmi soutěžících souborů ve stanoveném časovém limitu předvedl připravené pásmo, které mělo vystihovat právě jednu z lid-

ských nefestí (Istivost, obžerství, zoufalství, lenost, nevěra a smilstvo, pomluvu, lehkomyšlnost nebo závist). O přízeň odborné poroty v čele s předsedou Lubomírem Tyllnerem soupeřily soubory Salajka z Dambořic, Pálava z Mikulova, Dolina z Ratíškovic, Důbrava z Dubňan, Slovácký soubor Kyjov, Hanýsek ze Šakvic, Vracovjan a Marýnka z Vracova. Jednotlivá vystoupení uváděl originálním a svérázným způsobem moderátor v kostýmu šaška Ladislav Šimeček z Kyjova. Vítězem se stal Slovácký soubor Kyjov s pásmem „Nevěra – smilstvo“. Cenu publika získal místní soubor Salajka za předvedení nefestí „Istivost“. Vedoucí účinkujících souborů měli možnost probrat s porotou hodnocení svého vystoupení. Úroveň zpracování zadaného tématu a jeho interpretace byla u všech souborů velmi vysoká. Pořad měl u diváků, kterých přišlo do amfiteátru přibližně 1500, velký úspěch.

Soutěžní festival folklorních souborů se bude konat každý sudý rok. Příští ročník se uskuteční v Dambořicích začátkem července roku 2010.

Jarmila Vrtalová

15. ROČNÍK MFF KLATOVY

Je údělem většiny folklorních festivalů být vystaven vrtošivému počasí. Vedra a vzápětí nelítostný déšť provázely také jubilejní 15. ročník Mezinárodního folklorního festivalu v Klatovech ve dnech 10.–13. 7. 2008, jenž se tradičně konal v době tamější pouti. Uznání patří zejména dětem v nedělním odpoledním bloku, jejichž vystoupení bylo nejvíce stíženo prudkým lijákem. Mrákovský Mráček s výtečným zpěvákem Matějem Šlajsem, domácí Šumavánek, děti z Postřevkova, slovenského Martina (Turiec), ze Skoronic a vzdáleného Inguška (Sunža) sklídily potlesk věrného publika, skrytého pod pestrobarevnými deštníky.

Co do programové skladby se festival za patnáct let mnoho nezměnil. Opět nabídl množství vystoupení na klatovském náměstí, sobotní dopolední koncert v arciděkanském kostele Nanebevzetí Panny Marie, v místním divadle pak večerní galakonzert, nedělní průvod městem a následná odpolední vystoupení. Hudba zněla až do nedělního večera, byť nakonec v místní sokolovně, kam se soubory a diváci uchýlili před neúprosným deštěm. Heslo „Tužme se“ nad pódiem této historické budovy se stalo výmluvným heslem, tentokrát pro příznivce folkloru.

Velká pozornost diváků byla soustředěna na brněnské hosty, a sice Vojenský hudební soubor Ondráš, který vystoupil počínaje samostatným pátečním koncertem ve všech následných programových blocích. Ve výtečné formě hrající a tančící početný soubor očekávání diváků nezklamal. Archy s podpisy na podporu o zachování tohoto tělesa stvrzovali svými podpisy i návštěvníci Klatov. Vysokou míru stylizace jsme sledovali u souboru Villa San Bernardo z Chile, vrcholnou profesionalitu tanečních kreací u ingušské Sunži, z nichž zejména tance „džigitů“ zaujaly svými temperamentem.

Snad více než jindy se letošního festivalu zúčastnily třígenerační soubory z malých lokalit, přinášející autentičtější podobu folkloru. Na úrovni krojové i interpretační zaujal Blatácký soubor ze Ševětína, Děcka ze Skoronic (jejich zpěv mariánských písní v arciděkanském kostele Nanebevzetí Panny Marie patřil nejsilnějším dojmům), jakož i ničím nezaměnitelný projev tanečníků a muzikantů z „dolního“ a „horního Chodska, garantovaný soubory z Mrákova a Postřekova s výtečně hrajícími dudáckými kapelami – mrákovskou Dřímlovou a postřekovskými „sekáči“. Ze zahraničních souborů se této linii autenticity, opřené o záchrannou sběratelskou práci v terénu, nejvíce přiblížil maďarský Kiss Balaton, jenž předvedl písně a tance Sedmihradska a okolí Kolozsváru. Sympatie patřily i v Klatovech oblíbené Hradecké cimbálové muzice, domácímu Šumavanu a pardubické Lipce. Také v roce 2008 si festival, dostupný všem návštěvníkům krásného města rozprostřeného v podhůří Šumavy, zachoval svoji nezaměnitelnou atmosféru.

Marta Ulrychová

JUBILEJNÍ KONCERT BRNĚNSKÉHO JAVORNÍČKU

Svatí pochodují aneb Od jara do jara byl titlek jubilejního koncertu dětského folklorního souboru Javorníček, který odezněl 9. listopadu 2008 v brněnském Mahenově divadle. Koncert inspirovaly dva rozhodující motivy – jubileum a věnování. Před padesáti lety založili Javorníček manželé Josef a Marie Čápovi společně s Vladimírem Burianem. A právě Josefu Čápovi, který byl nejen zakladatelem, ale především tvůrcem souboru, Javorníček jubilejní koncert věnoval. Za své někdejší rozhlasové aktivity jsem sledoval a k mikrofonu přiváděl zpěváky a muzikanty odrostlé – tedy také Javorníky. Na koncert Javorníčku jsem šel pln zvědavosti, co dokáže odnož velkého souboru. Dokázali mnoho – od těch nejmenších až po ty skorodospěláky vytvořili plynulé pásmo plné proměn a dětské živelnosti. Celý program sledoval střídání obřadních a obyčejových praktik tradičního lidového roku a děti jej naplňovaly radostnou dychtivostí.

Ještě jednou jsem se s Javorníčkem potkal 22. listopadu ve Folklorice na ČT 2. Také zde šly záběry z jubilejního koncertu, ale podstata pořadu vycházela z letního tábora, který tento soubor každoročně prožívá uprostřed přírody v jižních Čechách. Děti tu odpočívají od nácviků a městského stereotypu, i tady ale pro radost tancují, hrají a zpívají. Ty dvě polohy – městská a přírodní – spolu dobře ladí a smelují téměř dvě stovky (!) aktivních Javorníčat s těmi, co po léta děti umělecky i lidsky usměřňují. Dnes je jim v čele Marie Čápová, manželka nedlouho před koncertem zvěčnělého zakladatele souboru – Josefa Čápa. Režii jubilejního koncertu měla Alena Schauerová.

Jaromír Nečas



Z jubilejního koncertu Javorníčku. Foto P. Horký 2008.

JISKRA SLAVILA PADESÁTINY

V den státního svátku 17. 11. věnoval Soubor písní a tanců Jiskra plzeňským divákům hned dva koncerty – odpolední a večerní, v nichž oslavil padesát let svého trvání. V režii vedoucího souboru Miroslava Škardy se na jevišti Velkého divadla J. K. Tyla představil úctyhodný počet sto třiceti účinkujících, počínaje nejnižší věkovou kategorií – Jiskřičkou vedenou J. Bískovou, J. Nejdlovou, L. Bajarovou a J. Staškem přes stávající kmenový soubor až po nejzkušenější tanečníky, zpěváky a muzikanty, kteří působí pod názvem Jiskra 58, a to s vedoucími K. Bickem, V. Černou a K. Vostřím. Dlužno dodat, že se všichni včetně dětí pohybově i zvukově dobře vyrovnali s prostorem, v němž mohli vystoupit pouze jako hosté. Také scénografie, jež byla zcela v rukou souboru, dobře evokovala atmosféru tradičních zákoutí venkova jihozápadních Čech.

Tříhodinový program moderovaný M. Vondráčkovou a J. Markupem byl pojat jako vlaková jízda do cílové stanice. Bylo tak naznačeno dlouholeté spojení souboru se závodním klubem ROH Železničářů v Plzni. Pohyb po časové ose směrem do minulosti, probíhající v souladu s jízdním řádem vloženým do tištěného programu, končil v roce založení (1958). Pomyslný vlak projel mnoha zastávkami, v nichž oba průvodci připomněli významné osobnosti včetně zakladatelky souboru F. Sýkorové. Zatímco bývalým členům byl dán prostor pro samostatné vystoupení (takto se znovu představili bývalý vedoucí M. Šimandl, zpěváci N. Thierlová, M. Polcar, P. Kukla a další), doyen – tanečník M. Kadlec a dudák J. Konrád – se aktivně zapojili do mnoha výstupů a ukázali, že jsou v Jiskře stále platnými členy a respektovanými osobnostmi. Znovu se na jevišti Velkého divadla objevily staré choreografické a hudební vstupy, byla připomenuta účast na domácích a zahraničních festivalech, významná ocenění, umělecké aktivity spjaté s roz-

hlasem, televizí, spolupráce s našimi předními etnochoreology, mapujícími v osmdesátých letech pomocí videozáznamu taneční folklor na území západních Čech. Nebyla opomenuta ani práce organizační, jejíž výsledek představuje dvanáct ročníků mezinárodního folklorního festivalu, včetně jeho začlenění mezi prestižní festivaly CIOFF. Tyto události též Jiskra prezentovala zveřejněním archivní dokumentace v podobě přehledné výstavy v divadelním foyeru. Večerní tříhodinový koncert byl důstojnou oslavou tělesa, které v současné době vykonává mnoho pro reprezentaci svého města i celého regionu.

Marta Ulrychová

DOROTHEE HEMME – MARKUS TAUSCHKE–REGINABENDIX(EDS.): PRÄDIKAT „HERITAGE“. WERTSCHÖPFUNGEN AUS KULTURELLEN RESOURCEN. Studien zur Kulturanthropologie/Europäischen Ethnologie, Bd. 1. Berlin: Lit, 2007, 367 s.

Sborník nabízí šestnáct příspěvků, které se zabývají problematikou kulturního dědictví. Hlavním podnětem k jeho vydání byl dle sestavovatelů fakt, že problematika kulturního dědictví, resp. označování kulturních artefaktů, nemateriálních kulturních praktik a technik etikou „kulturní dědictví“ a procesy s tímto označováním související a po něm následující nabývají v současné době velké relevance. Navíc chtěli sestavovatelé sborníku čtenářům v Německu zprostředkovat pohledy odborníků ze zemí, v nichž výzkum této problematiky probíhá déle (především Severní Amerika, Pobaltí a Skandinávie).

Autory studií nejsou pouze etnologové a kulturní antropologové, ale též zástupci historie, kulturní historie a sociologie. Stejně tak do publikace nepřispěli pouze němečtí badatelé, ale i vědci z USA, Estonska, Bulharska a z Islandu

– proto jsou některé příspěvky publikovány v angličtině, k ostatním jsou připojena anglická abstrakta.

Sborník je rozdělen tematicky promyšleně do pěti částí. V první části jsou obsaženy studie, které se věnují pojmu a konceptu kulturního dědictví a zkoumají ho v teoretických a historických souvislostech (Bernhard Tschofen, Dorothy Noyesová, Astrid Swensonová, Valdimar Tr. Hafstein). Věnují pozornost sémantice pojmů, protikladnosti v deklaracích UNESCO, kulturním transformacím (nejen kulturních artefaktů a jejich významu, ale i míst, ke kterým se vážou) a kulturnímu dědictví jako systému interakcí, upozorňují na zájem o kulturní dědictví jako typický jev pozdní moderny (vedle nárůstu zájmu o paměť, znovuobnovování tradic atp.).

Druhý oddíl sborníku tvoří příspěvky o UNESCO, o organizaci nejúžeji spjaté s programy týkajícími se kulturního dědictví. Diskutuje se v něm především o konceptech a vývojových liniích „kulturního dědictví“ vytvářených v rámci této organizace. Peter Strasser se věnuje problematice termínu světové dědictví, postulovanému v roce 1972, Frank André Weigelt sleduje proměnu koncepcí UNESCO od „culture property“ (Haagská konvence 1954) ke „cultural heritage“ (Konvence o světovém dědictví 1972), a konečně Anne Meyer-Rathová se kriticky zabývá terminologií používanou organizací UNESCO při vytváření koncepcí na ochranu nemateriálního kulturního dědictví, sleduje proměny konvencí z roku 1972 a 2003 (konvence k zachování nemateriálního kulturního dědictví) a v jejich rámci přesun od „mimořádné světové hodnoty“ k „reprezentativitě a interní relevanci“, od „autenticity“ k „tradování a dalšímu rozvoji“, od „státu a UNESCO“ ke „komunitám a jednotlivcům“.

Následují dva oddíly erudovaných empirických případových studií, v nichž se jednotliví autoři zaměřili jednak na lokální aktéry a jejich roli v procesech souvisejících s kulturním dědictvím, jed-

nak na konkrétní kulturní praktiky kolem vzniku a využití kulturního dědictví. Kristin Kuutmaová zvolila tři příklady z pobaltských zemí, aby ukázala, jak různí aktéři využívají program Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity k prosazování vlastních cílů, jak celý proces žádání o zapsání na tuto listinu transformuje dosavadní kulturní zkušenost a přetváří ji v „dědictví“. Markus Tauschek sleduje podrobně karneval v Binche, který je od roku 2003 zapsán na listinu Mistrovských děl ústního a nehmotného dědictví lidstva. Nevšimá si pouze jeho vývoje po roce 2003, ale sleduje neustálé narůstání hodnoty karnevalu od 19. století, procesy, kterými se vytváří „outstanding value“, a spojení s turismem. Podobně analyzuje Dorothee Hemmeová ve svém článku dopad prohlášení pohádek bratří Grimmů za součást „Memory of the World“ – sleduje historické instrumentalizace tohoto díla až po současnost a analyzuje, jak se z díla stává „značka“ a jak je využito především v turistickém průmyslu. Caroline Kollweová sleduje proměnu předkolumbovských památek ze sakrálních objektů k ceněným památkám minulých časů při budování jednoho obecního muzea v jižním Mexiku; problém zasadila do širšího rámce budování lokální identity. Podobně ukazuje Milena Benovska-Sabkova na třech případech, jak mohou být folklorní a literární tradice využity při budování lokální identity v Bulharsku. Sybille Franková zvolila jako hlavní téma svého článku *Check Point Charlie v Berlíně* a ukazuje, jak je tento prostor součástí sporů mezi využitím v turistickém průmyslu a jako místa paměti/pamětí pro obyvatele Berlína. Gisela Welzová věnuje konečně pozornost politice UNESCO a její ochraně regionálně specifických výrobků, procesům a jednání lokálních aktérů, které tato politika s sebou přináší, a to na příkladu kyperského syra halloumi.

Posledním oddílem je souhrnná studie spoluvydavatelky sborníku R. Bendixové, která nabízí jakýsi výhled a dává

k diskusi možné otázky a přístupy, jimiž by se kulturní antropologie mohla věnovat problematice kulturního dědictví. To se pohybuje v rámci trojúhelníku daného pojmy společnost – politika – ekonomika. Kulturní dědictví, resp. kultura nemá pouze hodnotu ideologickou (např. při vytváření identity), ale je hodnotou a zdrojem i v ekonomice – především v rámci turistického průmyslu. Podle Bendixové jsou zásadní aktéři a jejich zájmy – jednak při přidávání hodnoty jednotlivým segmentům kultury (jen tak se z kulturních artefaktů stává dědictví), jednak při jejich stálém přehodnocování. Kulturní dědictví pak může být použito i jako prostředek legitimizace.

Kulturní dědictví není – je vytvářeno. To je základní „rezoluce“, která je přijímána téměř všemi autory příspěvků. Editorům sborníku se tak podařilo vytvořit sevřený soubor statí – nejen díky tomu, že jich většina vychází z dané premisy, ale také proto, že se jejich naprostá většina vztahuje k dílům americké antropoložky Barbary Kirshenblatt-Gimblett, v současné době nejcitovanější autorky zabývající se problematikou kulturního dědictví.

Domnívám se, že sborník je zajímavý, a to i pro českého čtenáře díky tomu, že: 1. stejně jako v Německu má i u nás tradici diskuse o folklorismu (k této diskusi se nakonec někteří z autorů obrazejí, rekapituluji ji, reflektují, promýšlejí nově pojmy jako např. tradice); 2. i u nás existují památky UNESCO – diskuse o nich jsou samozřejmě součástí globálních diskurzů o kulturním dědictví, ale zároveň je ve sborníku poukázáno na lokální interpretace a lokální instrumentalizace kulturního dědictví, které jsou u nás zatím málo zkoumány; 3. jednotlivé studie ukazují, jakou zodpovědnost nesou vědci – to, co je mimo jiné požadováno organizací UNESCO, jsou expertízy odborníků, vědců – jsou to tedy oni, kteří dané procesy nejen studují, ale i spoluvytvářejí.

Jana Nosková

MARTINA PAVLICOVÁ: LIDOVÁ KULTURA A JEJÍ HISTORICKO-SPOLEČENSKÉ REFLEXE (MIKROSOCIÁLNÍ SONDY). Brno: Ústav evropské etnologie FF MU, 175 s.

Nedávno vydaná publikace Martiny Pavlicové vyniká zajímavou koncepcí: klade si za cíl spojit poznatky a závěry z terénních výzkumů s úvahami nad vývojem oboru nesoucího dnes název evropská etnologie. Tomuto specifickému přístupu nahrává skutečnost, že předmět zkoumání se proměňoval nejen v těsné souvislosti s celkovým vývojem společnosti, ale také s vývojem oboru, jehož formování je třeba hledat již v národopisných snahách druhé poloviny 19. století. Tento fakt pak zpětně ovlivňoval to, jak autorka přistupovala ke studiu zvolených témat, zejména pomocí retrospektivního pohledu, který je staví do širších historických a sociálních souvislostí. Se zvoleným přístupem pak velmi dobře koresponduje zaměření výzkumu na dvě odlišné lokality z tzv. uherskohradištského Dolňácka, kam jsou vedeny mikrosociální sondy: zcela běžné obce Břestek, která nepřitahovala a dosud nepřitahuje zájem badatelů a národopisných pracovníků, a naopak obce Hluk, která na sebe poutá již více jak jedno století pozornost širší veřejnosti díky dnes již věhlasné tradiční jízdě králů. Pro autorku se stala přitažlivou skutečnost, že ačkoli jsou obě obce součástí jednoho moravského etnografického regionu, vymezeného v odborné literatuře na přelomu 19. a 20. století, a v obecných společenských souvislostech se od konce 19. století vyvíjely obě lokality podobně, je pro etnologa, který mapuje zejména lidovou kulturu a její vývoj, jejich obraz různý. Za hlavní odlišnost považuje v tomto případě působení kulturního a společenského fenoménu folklorismu, který Břestek téměř nezasáhl, ale v Hluku se naopak lidová kultura vyvíjela a proměňovala v těsné souvislosti s ním, takže pod jeho vlivem dostávala řada prvků lidové tradice jiný ráz a význam.

Příkladem vývoje tradice v Břestku se stala postava osobitého kapelníka, lidového muzikanta, který byl nezbytnou, ale přirozenou součástí místní společnosti a spoluvytvářel hudební podhoubí vesnice. Vzpomínky na hudebníka Josefa Slezáka se staly prostředkem k nahlédnutí do části lidové kultury vybrané oblasti v první polovině 20. století, zejména v meziválečném období, které vyvrací některé myšlenkové stereotypy spojované s vytvářením obecného obrazu o hudební kultuře Slovácka, dosud považovaného za živý region tradiční kultury. Podstata hudební kultury v Břestku a okolí se totiž v tomto období již více přimykala k populární kultuře, která na venkov pronikala z městské společnosti a jejíž šíření bylo usnadněno již dřívější proměnou nástrojové tradice a vkusových hledisek.

Sonda využívá metodu oral history doplněnou dalším studiem dávající problematice širší kontext. Vzpomínky, které jsou součástí kulturní paměti společnosti, byly vedeny nejen jako vzpomínání na vlastní prožitek, ale na obraz, který se dochoval v paměti místní společnosti, sledováno je tak vyprávění příběhu někoho jiného. Cílem je zobrazení kulturního jevu, který by jinak historie nezaznamenala – je zachycen jako součást sociálních vazeb v lokalitě, jako život člověka v plynutí tzv. „malých dějin“. Takto koncipovaným studiem se potvrzuje skutečnost, že klíčovou roli v kulturních dějinách sehrály výrazné osobnosti, jejichž vklad do obecného vývoje zůstal často anonymní právě proto, že byl badateli určité doby opomenutý. Autorka zde zároveň poukazuje na to, že u nás stále ještě zůstává etnologií nepodchycená ta část každodenní kultury člověka, která vybíhá za hranice kultury tradiční, ale přitom je spojena více s běžným životem většiny lidí než mnohé projevy folklorismu. Zdůrazňuje, že linie folklor – folklorismus je v odborné literatuře dnes sledována mnohem častěji než linie kultura lidová – kultura masová. Příčinu vidí v tom, že preference estetičnosti či originality je v badatelských náhledech zakódována

hlouběji než hledání souvislostí v řádu každodennosti pod povrchem jevů masové kultury.

Smyslem druhé mikrosociální sondy Obřad, obyčej, zvyk – rituál? zaměřené na sledování tradiční jízdy králů v obci Hluk bylo zachytit momenty, které pomohou odkryt principy transmise tradičních projevů a jejich význam v současné společnosti. Výchozí úvahou byla skutečnost, že jízda králů v Hluku se stala symbolem živé lidové kultury právě díky společenské podpoře v podobě folklorismu spojeném s osvětovou činností, která hrála významnou roli i v oficiálních kulturně-politických složkách státu. Získala také poměrně brzy institucionální zázemí, které se navíc vždy prolínalo s působením vědeckým a uměleckým, což vedlo často ke spolupráci odborníků s lokálním národopisným hnutím a do jisté míry k preferování estetických hodnot lidové kultury.

Sledování jevu je vedeno v historické perspektivě, která ukazuje nejen na prolnutí s rovinou folklorismu, ale je zároveň obrazem lidové kultury, který o ní vytváří obor národopisu a etnologie. Autorka poukazuje na nutnost chápat historické studium lidu jako živý organismus, který lze sledovat v nejrůznějších současných podobách a formách, a kde jen detailním výzkumem lze určit změny jeho vývoje. Zdůrazněn je však také význam nositele tradice ve vztahu k okolnímu světu a hodnocení jevu je tak prezentováno jak z hlediska společnosti jako celku, tak z pohledu jednotlivce, který jej svými postoji a schopnostmi dále utváří a proměňuje. Autorka nakonec charakterizuje dnešní podobu jevu z hlediska jeho klasifikace současně jako obřad, zvyk, obyčej a rituál, v souladu s tím, jak jsou tyto pojmy užívány v dosavadní domácí oborové literatuře. Neodpovídá tím však na otázku nastolenou názvem kapitoly, která tak plní roli jen jakési výzvy a má spíš symbolický význam. Větší důraz byl v samotné studii kladen na otázky transmise jevu a na jeho aktéry. Bylo snahou zachytit v jejich výpovědích momenty, které pomáhají odkryt principy transmi-

se tradičních projevů a zároveň jejich význam v současné společnosti. Smyslem bylo zdůraznit, že podobné jevy nejsou konstantami kulturní paměti, ale proměnnými, v nichž hraje rozhodující roli osobnost nositele ve vztahu k okolnímu světu. Ten, podle autorky, předává nejen vlastní podobu či představu o podobě projevu, ale zejména etický a emocionální odkaz tradice, který je podpořen jejími formálními znaky, jež ji zasazují do prostředí a tvoří strukturu, která dává danému projevu vnější tvar.

Zde se však nabízí polemická otázka, zda tato struktura a její analýza neposkytne více než jen vnější tvar a jakou výpověď může nabídnout její další sledování v podobě kvalitativního výzkumu. Možná, že k rozuzlení mnoha souvislostí by napomohlo také přehodnocení překrývajících se pojmů rituál – obřad, obyčej – zvyk s ohledem na způsoby označování podobných jevů v mezinárodním badatelském kontextu. Dlouhodobější studium v synchronní perspektivě by zřejmě také rozšířilo možnosti interpretace jevu. Tento další možný postup je ostatně autorkou naznačen uvedením citace z práce B. Faye (Současná filosofie sociálních věd. Multikulturní přístup) uzavírající úvahu o významu etnokulturního jevu, která předjímá kognitivní a symbolickou dimenzi studia.

Práce M. Pavlicové je zajímavým prolnutím několika rovin studia, které spočívá v propojení materiálu obou případových studií s pohledem staršího národopisného bádání v úzké výseči dobového zájmu a s možnostmi dnešní etnologie. Důsledně využívání domácí odborné produkce přispívá k vytváření obrazu vývoje oborového myšlení v souladu s předmětem studia, práce tak mapuje genezi a paradigmata disciplíny utvářející se v národním kontextu a významným způsobem zachycuje její specifické rysy. Obě případové studie tak zapadají do okruhu prací, které přispívají ke zhodnocení jednotlivých etap vývoje oboru, který se utvářel jako součást širšího dobového a národního diskurzu.

Daniela Stavělová

HANA DVOŘÁKOVÁ (ED.): HANÁK NA PACIFIKU. ZAPOMENUTÁ OSOBNOST FRANTIŠKA POSPÍŠILA. Brno: Moravské zemské muzeum, 2008, 220 s.

Nejen jako vhodný vánoční dar se na sklonku roku 2008 objevila v prodejně Moravského zemského muzea v Brně (MZM) publikace věnovaná etnografovi, filmovému dokumentaristovi a muzejnímu kurátorovi Františku Pospíšilovi (1885–1958). Kolektivu autorů pod editorským vedením Hany Dvořákové se v ní vyčerpávajícím způsobem podařilo vyplnit významnou mezeru v dějinách české etnologie – osobnost Františka Pospíšila byla totiž do dnešní doby v rámci dějin oboru především kvůli sporným životním postojům poměrně přehlížena, a to i přesto, že si jeho přínos k bádání o lidovém tanci, ojedinělá dokumentace menšin i novátorské metody výzkumu spojené s filmovým záznamem zasloužily větší pozornost už dříve. Je proto dobré, že odborné aktivity pracovníků Etnografického ústavu MZM v posledních několika letech přispěly ke zhodnocení této osobnosti, a to nejen z pohledu etnologického či muzejního, ale také včetně významných kauz Pospíšilova života osobního, které s výkonem jeho profese bezprostředně souvisely. Byly tak např. na základě archivních dokumentů vyvráceny tradované informace o jeho kolaboraci s nacistickým režimem.

Kniha je členěna do jedenácti kapitol z pera autorek, které se těsně před dokončením publikace setkaly na konferenci *František Pospíšil – neznámá osobnost české etnologie* pořádané Etnografickým ústavem MZM ve dnech 22.–23. října 2008. I když v díkci současného hodnocení výzkumných projektů není radno hovořit o publikaci jako o sborníku příspěvků z konference, vytištěné texty s těmi přednesenými souvisejí – v knize jsou ovšem rozšířeny, opatřeny normovaným poznámkovým aparátem a v celém svém rozsahu přeloženy do anglického jazyka (v jednom případě

do jazyka německého). Jedenáct soudobých autorských textů doplňuje Pospíšilova přednáška pronesená roku 1928 na Jubilejním kongresu Folklore Society v Londýně, která v knize přímo navazuje na příspěvek Dorothei McEwanové věnovaný korespondenci Františka Pospíšila s Aby Warburgem, uložené ve Warburgově institutu v Londýně. Právě účast badatelek z významných zahraničních institucí (kromě D. McEwanové se konference zúčastnila také Gerda Lechleitnerová z vídeňského Phonogrammarchivu) poukázala na význam osobnosti Františka Pospíšila za hranicemi našeho státu. Málokdo z českých představitelů oboru se totiž mohl v první polovině 20. století pochlubit tak rozsáhlou přednáškovou činností v zahraničí jako Pospíšil – s tím navíc souvisely i jeho známosti s předními zahraničními odborníky a členství ve významných profesních společnostech.

Pokud se chceme nad vydanou publikací zamyslet pohledem recenzenta, lze ocenit její populárně-vědecký charakter, aniž by texty ztrácely cokoliv ze své odbornosti. Informace o jednotlivých badatelských aktivitách F. Pospíšila jsou po základním přehledu v úvodní rozsáhlé studii H. Dvořákové konkretizovány v dalších kapitolách věnovaných rekonstrukci Pospíšilovy filmové studie *Mečové a válečné tance*, jeho angažovanosti na poli etnochoreologickém, dále jeho zvukovým nahrávkám z roku 1910, fotografické a muzejní činnosti, samostatná kapitola přináší poznatky o jeho přednáškové a studijní cestě do USA, kterou uskutečnil od listopadu roku 1930 do ledna 1931.

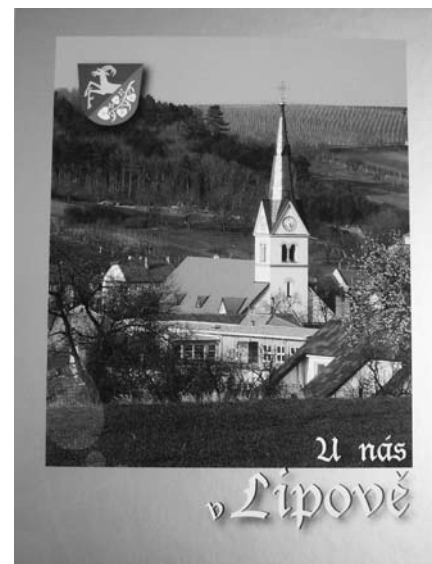
Kromě textové části má ovšem publikace významný přínos díky zařazení rozsáhlého a velmi zajímavého ikonografického materiálu souvisejícího s Pospíšilovým životem i jeho odbornými aktivitami. Škoda jen, že se nepodařilo více přizpůsobit grafiku, a řada fotografií tak zůstala pouze v podobě malých náhledů. K některým jsou podle mého názoru také poměrně nepřehledně vloženy jejich textové popisy, které by jistě stálo za to setřít v souhrnném přehledu vyobraz-

ní opatřeném číselnou posloupností, aby se v obrazovém materiálu celé publikace lépe orientovalo. Je to z mé strany ale jediná připomínka, která v žádném případě nesnižuje odbornou hodnotu edice, jejíž vydání podpořilo i Ministerstvo kultury.

Jan Blahůšek

JOSEF JANČÁŘ A KOL.: U NÁS V LIPOVĚ. Lipov: Obecní úřad, 2008, 244 s. (foliant, obrazová dokumentace nečíslovaná, DVD Lipov. Tradice a současnost lidové hudby hornácké obce. Grafická úprava Zdeněk Zapletal).

K lokalitě, které je rozsáhlá monografie věnována, vážou autora Josefa Jančáře rodinné svazky i léta působení v lipovském JZD, v němž našel po nuceném odchodu ze Slováckého muzea v Uherském Hradišti v době totalitních normalizačních čístek pracovní uplatnění. Ke spolupráci na knize si J. Jančář pozval několik dalších odborníků. Obsah reprezentativní a kvalitně zpracované publikace rozčlenil do sedmi kapitol. Ty, které pojednávají o přírodě



a krajině, v níž je Lipov situován, napsali Bohumil Jagoš spolu s Ivanou a Janem W. Jongpierovými, kapitola z pravěku Lipova je z pera archeologa Jaromíra Šmerdy, úsvitu dějin a nejstarším dějinám s ohlédnutím po událostech v obci vymezených letopočty 1848–1948 se ve dvou kapitolách věnoval historik Bedřich Čerešňák. Etnolog Josef Jančář pak zpracoval neobsáhlejší kapitoly o lipovských tradicích a nové historii obce. Část práce věnované lidové písni je dílem etnomuzikologa Dušana Holého.

K výrazné dokumentární hodnotě publikace přispívá oddíl příloh, jenž obsahuje: „Seznam obyvatel Lipova v urbáři strážnického panství z roku 1618“, „Seznam poddaných městečka Lipova podle lánského rejstříku z let 1669–1673“, „Stížnost Lipovjanů na útisk strážnické vrchnosti z roku 1678“, „Ze stížnosti Lipovjanů Moravskému zemskému tribunálu z roku 1679“, „5 pozůstalostních inventářů z konce 18. a začátku 19. století“, „Seznam osob podílejících se na správě obce (purkmistři, rychtáři, starostové, předsedové místního národního výboru, duchovní správci a ředitelé škol)“, „Medailony významných osobností pobývajících v Lipově“, „Statistické údaje o obci z roku vydání publikace“ a nakonec také ediční poznámku, výběr pramenů, výběr z literatury včetně přehledu služeb v obci Lipov v roce 2008.

Součástí publikace je DVD *Lipov. Tradice a současnost lidové hudby hornácké obce*, podávající obraz o bohatosti folklorních hudebních, pěveckých a tanečních tradic této lokality. Jeho jedenačtyřicet titulů uvádí film, který autor publikace natočil k 25. výročí vzniku JZD v Lipově. Jedinečný je záznam rozhovoru známé moravské etnochoreoložky Zdenky Jelínkové s vynikající lipovskou vypravěčkou a zpěvačkou Andělou Štípskou, která interpretuje poetické ztvárnění „ptačí řeči“.

Vydáním sličné a obsahem vzácné knihy v roce 650. výročí první písemné zmínky o Lipově prokázali tamní správcové věci veřejných moudrost, kterou po

nepochybném ocenění generace současníků ocení i generace budoucí.

Především jim je určeno poselství spisovatele Karla Čapka, které dominuje úvodu starosty Lipova Ladislava Franty: *Místní historie prohlubuje ten kousek světa, ve kterém žijeme, o rozměr minulosti; žijeme aspoň ve větším prostoru, rozšířeném daleko za ná. Žijeme silněji, dovedeme-li se ztotožnit se svou obcí, krajem.*

Karel Pavlišťák

MARIE PLAČKOVÁ: HLUCKÉ BESEDY ANEB JAK BÝVALO PRVÉJ. Hluk: Městská knihovna Hluk, 2007, 79 s.

Útlá vzhledem, leč objemná obsahem – kvalitně uspořádaným a obrazem bohatě dotovaným, vše do posledního puntíku věnováno jedné lokalitě – slováckému městečku Hluk. Tak lze velmi stručně charakterizovat publikaci Marie Plačkové, která zaujme na první pohled

příjemným podélným formátem, účelnou i přehlednou grafickou úpravou. Nejvíce ale výběrem a členěním prezentovaného materiálu jednoznačně vypovídajícím o tom, že autorka, která se v Hluku narodila a dnes „vládne“ městské knihovně, vnímá prezentovanou problematiku nejen prostřednictvím svých odborných vědomostí, ale především prizmatem životních zkušeností z bezprostřední osobní a tedy autentické účasti na veškerém dění v dané lokalitě. Je to zřejmé z názvu publikace i z některých názvů kapitol: „Jak si Hlučané stavěli své příbytky“, „Jak vypadal jarmak na hluckém náměstí“, „Jak to bylo se školou v Hluku“, „Práce a starosti našich předků“, „Starosti a práce hospodáře“, „Starosti hospodyně“, „Starosti a práce dětí“ atd. Samozřejmě, že jsou tu i „klasické“ kapitoly s názvy obvyklými pro publikace tohoto charakteru: „Zemědělství“, „Dopravní prostředky“, „Zdravotnictví našich předků“, „Kroj a jeho vývoj“, „Zvykoslovný průběh roku s poznámkou o původu jízdy králů“.

Slovesný folklor je dělen do tematických „besed“. Je jich pět a jsou věnovány



místní romské komunitě, čarodějnicím, strašidlům, hashrmanům a žitkovským bohyním. V souhrnné kapitole „Hlucké pověsti“ jsou uvedena regesta několika pověstí i pověrečných povídek.

Bohatý obrazový materiál je kvalitní a má opět v řadě případů osobitou vypovídací hodnotu. Mám na mysli například fotografie s anotacemi: Na lúkách, Dvůr domu č. 189, Matouš Míšek jede orat, Draní peří (včetně identifikace jednotlivých účastníků), Příprava na pečení, Dědáci v halenách, Jízda králů ve Šraňkách, Do kostela atd. V autorčině závěrečném poděkování nechybí zmínka o vstřícné ochotě Hlučanů poskytnout své rodinné fotografie a pomáhat s jejich identifikací.

Z uvedených skutečností, domnívám se, logicky vyplývá, že publikace *Hlucké besedy aneb Jak bývalo prvěj* patří k šťastným a velmi užitečným edičním počínům přinášejícím cenný národopisný materiál regionální, skýtající však možnost jeho širší interpretace.

Karel Pavliščík

FRANTIŠEK ŠALÉ (ed.): ZAHRAJTE NĚ, MAJSTRE... Boskovice: Albert, 128 s.

V sobotu 10. ledna 2009 oslavil v Blatnici pod svatým Antonínkem své sedmdesátiny Martin Hrbáč, tato již více než čtyřicet let uznávaná a vyhlášená primášská osobnost Horňácka. O radost z krásného životního jubilea se oslavenec podělil s rodinou, muzikanty a příznivci. Pro tuto zvláštní příležitost bylo však Hrbáčovi přichystáno ještě jedno překvapení, a to v podobě čerstvě vydané primášovy monografie s poetickým titulem *Zahrajte ně, Majstre...* Autorem je dlouholetý Hrbáčův obdivovatel František Šalé, který za vydatné pomoci své manželky Václavy načasoval vydání publikace na první polovinu ledna 2009, tedy přímo k jubileu horňácké folklorní legedy. Dlužno ještě připomenout, že

publikace byla vydána v boskovickém nakladatelství ALBERT, křest se uskutečnil 23. ledna 2009 v rámci III. ročníku Reprezentačního horňáckého plesu v Brně.

Kniha je kolekcí vzpomínkových střípů a gratulací Hrbáčovu srdci blízkých lidí, tj. rodinných příslušníků a celoživotních přátel. V úvodu zazní vzpomínka na první setkání z pera samotného autora publikace, rozhovorem s oslavencem, protkaným muzikantskými prožitky od prvních zkušeností až po současnost, pak pokračuje Jiří Plocek. Zpestřením je báseň z dílny primášova dlouholetého kamaráda Jiřího Pavlíka, v níž jsou zachyceni rovněž všichni jeho předchůdci a primášské vzory, z nichž nejvýznamnějším byl nepochybně Majstr Jožena Kubík, po němž byl právě Hrbáčovi tento titul přisouzen. Z rodinných příslušníků vzpomíná syn Martin a oba druží Hrbáčovi bratřenci Dušan a Luboš Holí. Svými srdečnými a humorem prosáklými črtami dále přispěli Jan Rokyta, Jiří Petrů, Jaromír Nečas, František Okénka či Břetislav Rychlík. Ondřej Havelka čtenářům objasnil v rozhovoru s autorem monografie své první setkání s Horňáčkem a M. Hrbáčem na sklonku roku 1977. Zhruba ve stejné době se s jubilantem setkal i hudební kritik Jiří Černý, jehož na dlouhá léta okouznil především Hrbáčův pěvecký projev. Celou kolekci vzpomínek uzavírá příspěvek primáše Petra Mičky, který detailně popisuje jak muzikantské osobnos-

ti, jimiž byl Hrbáč bezprostředně ovlivněn, tak celý rod Hrbáčů, a konečně také formování herního stylu a osobní charisma tohoto slavného horňáckého hudece. Další detaily Hrbáčova muzikantského zrání a životních peripetií zachycuje autor monografie František Šalé v doslovu výstižně nazvaném Curriculum musici.

Monografie je doplněna množstvím fotografií a dobových dokumentů, pomoci nichž autor dokresluje obsah celé publikace. Součástí je také zvukový nosič, na němž je prostřednictvím jednadvacetí záznamů z hudebního archivu NÚLK Strážnice (ve spolupráci s M. Hrbáčem vybral a sestavil Michal Škopík) zachycen průřez bohatým jubilantovým působením v letech 1957–2008. Zbývá tedy přát si, aby Martin Hrbáč ještě dlouho svým osobitým muzikantským projevem těšil celou svou rodinu, přátele i všechny věrné příznivce, jichž má opravdu mnoho a jejichž počet stále narůstá.

Petr Horehled'

VLADISLAVA BĚLÍKOVÁ (ED.): PÍSNĚ Z RUSAVY. SBÍRKA VALAŠSKÝCH PÍSNÍ ZAPSANÝCH FRANTIŠKEM TÁBORSKÝM A ALFONSEM WAISAREM V LETECH 1924–1926 S POZDĚJŠÍMI DOPLŇKY. Kroměříž – Zlín: Muzeum Kroměřížska – Krajská knihovna Františka Bartoše, 2006, 182 s.

Publikace zpřístupňuje zápisy z dosud jen v archivu existující sbírky lidových písní z Rusavy od Františka Táborského, autora jedné z nejstarších krajo- vých monografií o této rázovité valašské obci. Sbíрка uložená v Krajském muzeu v Bystřici pod Hostýnem je doplněna dalšími záznamy ze sbírek brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR. Celkem se k budoucím uživatelům sbírky dostává 236 písní z této jediné lokality. Zápisy pocházejí z různých období, což umožňuje sledovat vývojové proměny



repertoáru. Byly pořízeny v roce 1924, 1925, 1953 a 1956. Kromě Františka Táborského s Alfonsem Waisarem jsou jejich dalšími pořizovateli Jan Nepomuk Polášek a Radoslav Kubáník. Písňe jsou seskupeny podle abecedy do jednotlivých souborů podle svých zapisovatelů.

V úvodu jsou kromě pojednání o sběrateli a jeho práci zařazeny další kapitoly. Z monografie Rusava je to kapitola o zpěvačkách, u nichž F. Táborský zapisoval, dále je zde pojednání Emila Axmana o rusavských lidových písňích, chystané pro Hudební rozhledy. Tato studie však nebyla publikována. Příspěvek je zaměřen zejména na hudební stránku rusavských písňi. Autor upozorňuje např. na převahu mollových nápěvů. Axman ji označuje jako charakteristický znak rusavských lidových písňi, upozorňuje i na jejich postupný ústup v souvislosti se zánikem starých písňi.

Předností sbírky je uveřejnění velkého množství starých písňových zápisů s převahou milostných a žertovných písňi, ostatní druhy jsou zastoupeny sporadicky. Jde vlastně o podání tří rusavských zpěvaček. Pouze v největší sbírce jsou zaznamenány projevy více interpretů. V opise deponovaném v EÚ jsou písňe seřazeny do následujících oddílů v tomto pořadí a s těmito názvy: *Chudobný kraj, Rusava, Lásky, Z veselí, Tanec, V hospodě, Vojákem, Se zaťatou pěstí, Baladické, Nedozpívané*. Toto rozvržení se do sbírky nepromítlo, písňe jsou seřazeny abecedně.

Pokud jde o přepisy nápěvů, bylo by na místě zmínit se o zvláštním způsobu záznamu rytmického průběhu písňi v zápisech sběratele R. Kubáníka, popř. zdůvodnit, proč došlo ke změnám. V notaci lze najít řadu dalších nekommentovaných zásahů do hudební i textové stránky písňi (např. vynechání textu na s. 151 a 155, označení jiného textu jako variant, nesprávně vypsané repetice). Důvodem k těmto úpravám zřejmě byla hlediska ryze praktická, nicméně je neobvyklé tímto způsobem s folklorními prameny nakládat, aniž by se zdůvodnilo.

Do sbírky nebyly zařazeny taneční písňe z Rusavy, které jsou součástí jedné z rusavských sbírek deponovaných na brněnském akademickém pracovišti (sign. A 1144, s. 81–118). Část této signatury je publikována, a proto není důvod, aby byly pominuty i taneční písňe, které vlastně ani nelze jinak otisknout než jako hudební doprovod tanců, poněvadž popis tanečního pohybu u nich chybějí.

Vzhledem k tomu, že v recenzované sbírce jde o různé písňové celky, orientaci by prospěl rejstřík shrnující podle abecedy všechny písňe ve sbírce obsažené.

Publikace přináší poměrně velký soubor písňi z jediné lokality. Nabízí se tak možnost jejich obnovení prostřednictvím folklorního hnutí, neboť souborům a dalším tělesům je sbírka určena především. Potěší však nepochybně i další zájmece o valašský folklor, v současné době prezentovaný i v jiných edicích (Zdeněk Kašpar: *Zahrej ně, hudečku*; Metoděj Bakala: *Valašské písňe*).

Marta Toncrová

STUDIA ETHNOLOGICA XIV, ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE, PHILOSOPHICA ET HISTORICA. Praha: Karolinum, 2008, 202 s., ilustrace v textu, angl. resumé.

V pořadí čtrnáctý svazek vědeckého sborníku Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (ÚE FF UK) představuje širší odborné veřejnosti aktuální výsledky badatelského úsilí zaměstnanců ÚE FF UK a jejich externích spolupracovníků. Publikace je koncipována jako polytematická a z formálního hlediska ji tvoří pět samostatných oddílů: studie, materiály, zprávy, literatura a biografická poznámka.

Oddíl „Studií“ uvádí stať ředitele ÚE FF UK Františka Vrhela *Čestmír Loukotka a exotické jazyky. Část 2: Papua – Nová Guinea*. Autor v ní navazuje na své pojednání o Loukotkově amerika-

nistice (viz *Studia Ethnologica* XII) a výstižně analyzuje dílo významného českého etnolingvisty. Příspěvek Oldřicha Kašpara *Great Polemic Concerning the Position of the Native American and the Reflection of this Polemic in the 16th–17th Century in Bohemia* se zabývá reflexemi způsobu života a kultury původních obyvatel amerického kontinentu v dobových pramenech a publicistice. Teritorium Asie je ve sborníku zastoupeno článkem Jana Pargače *Krymští Tataři: etnická konsolidace, destrukce a hledání budoucnosti*. Text založený na rozboru ruské, ukrajinské a anglosaské literatury shrnuje poznatky o postavení Krymských Tatarů od 18. století do současnosti a dokladuje jejich snahu po „etnické nezávislosti“. Komparaci kulturně diferentních konceptů populární hudby se zabývá Rajko Muršič v práci *Live Popular Music Venues as Sites of Cultural Mediation: Views from Slovenia and Japan*. Autor upozorňuje, že místa živé produkce populární hudby jsou nejen místy společenského setkávání, ale také prostředím, ve kterém dochází ke „komunikaci“ mezi globálními hudebními proudy a jejich teritoriálními variantami. Relacím mezi tradičními a současnými projevy umění afrického kontinentu se věnuje Jacek Kukuczka v příspěvku nazvaném *Contemporary African Art: Dilemmas of Forms and Content*. Cílem statí je upozornit na problémy spojené s aplikací tradičních prvků v umělecké produkci současných afrických umělců. Leszek Dzięgiel článkem *Lure of the West and Bureaucratic Discouragement Passport Formalities in the Communist Poland* pokračuje v tematické řadě studií reflektujících zajímavé momenty ve způsobu života obyvatel Polské lidové republiky v 2. polovině 20. století (viz *Studia Ethnologica* IX a *Studia Ethnologica* X, XII a XIII). Sociolingvistickým aspektem interkulturní komunikace probíhající ve střední Evropě věnuje pozornost Leoš Šatava ve statí *Etnická identita a zájem o zachování lužickosrbského jazyka a kultury u studentů Lužickosrbského gymnázia*

v *Budyšině*. Text je pandánem autorova článku *Etnická identita a zájem o zachování lužickosrbského jazyka a kultury u žáků druhého stupně lužickosrbských základních škol* (viz *Studia Ethnologica* XIII). Metodickými postupy aplikovanými při přípravě exhibice vybraných artefaktů materiální kultury českých zemí osmdesátých a devadesátých let 19. století v zahraničí se zabývá Irena Štěpánová v práci *Renata Tyršová a mezinárodní výstava oděvů v Petrohradě*. Analytickou sondou do života pražské „vlastenecké společnosti“ je příspěvek Ludmily Sochorové *Henrietta von Rittersberg (1811–1880) a její svět: k tradici pražské vlastenecké rodiny 19. století*. Na informační potenciál dobového pramene pro studium kultury Tarahumara upozorňuje Zuzana Korecká v článku *Steffelův obraz náboženství*. Blok „Studií“ uzavírá kosmopolitně laděná práce Marcina Brockého *Semiotics of Altered Body Part* zabývající s kulturními konsekvencemi transplantace lidských orgánů.

Oddíl „Materiálů“ otvírá další kapitola informativně pojatého cyklu Miloše Tomandla reflektujícího „intelektuální zázemí“ vybraných univerzitních etnologických středisek (viz *Studia Ethnologica* XII a XIII). Tentokrát autor dokumentuje vědecko-pedagogické zaměření smluvního partnera ÚE FF UK Katedry etnologie a kulturní antropologie Univerzity ve Vratislavi. V obdobném duchu je komponován příspěvek Oldřicha Kašpara *Katedra etnologie a kulturní antropologie Filozofické fakulty v Lublani*. Specialista na oblast lidové architektury Lubomír Procházka sleduje v monotematicky zaměřené skice *Václav Šrámek a dokumentace lidového stavitelství východních Čech* tvorbu jednoho z pozoruhodných představitelů dokumentární kresby. Muzejním sbírkám a jejich prezentacím je zasvěcena stat' Oldřicha Kašpara *Etnografická muzea v Českém ráji*. Od téhož autora pochází i tematická charakteristika fondů *Hispanik a iberoamerikán v Piaristické knihovně v Litomyšli*.

Oddíl „Zpráv“ je ve sborníku zastoupen referencemi Miloše Tomandla (*Bibliografický soupis diplomových a rigorózních prací obhájěných na ústavu etnologie FF UK Praha v letech 2003–2004; Slovakia 2004: International Summer School for Protection of Cultural Heritage*), Oldřicha Kašpara (*Zpráva o stipendijním pobytu CEEPUS v Lublani*), Petra Janečka (*Reflexe ze stipendijní stáže CEEPUS v Krakově*), Zuzany Korecké – Františka Vrhela (*Zpráva o studijním pobytu na katedře etnologie a kulturní antropologie ve Vratislavi*) a Zdeňka Salzmannna (*Teaching Anthropology: Poland Panel Discussion*).

Do oddílu „Literatura“ přispěli: Miloš Tomandl (*Zeszyty Etnologii Wrocławskiej; Ich małe ojczyzny: lokalność, korzenie i tożsamość w warunkach przemian; Tradycja a społeczensko-politické zmeny na Slovensku po 2. svetovej vojne*) a Oldřich Kašpar (*Zemljedijni časa; MESS: Mediterranean Ethnological Summer School; Verba Hispanica*).

Sborník uzavírá „Biografická poznámka“ vypovídající o profesním zařazení, specializačních okruzích a kontaktních adresách členů autorského kolektivu.

Jak je z výše prezentovaného rámcového přehledu patrné, je nabídka čtrnáctého svazku *Studia Ethnologica* velmi pestrá a lze tedy předpokládat, že sborník nezůstane stranou pozornosti domácích i zahraničních členů etnologické obce.

Miloš Tomandl

VÝSTAVA HOMO FABER V PAŘÍŽI

Tak jenom doufám, že všechny ty kroky až sem do „Sálu ztracených kroků“ nebudou to jediné, co po výstavě zbudě... Nějak takto jsem uvažoval, když jsme balili poslední předměty do krabic a prohlíželi prázdný sál v sídle UNESCO (Salle des Pas Perdus), kde jsme ve dnech 18.–25. února 2009 prezentovali

výstavu *Homo faber*, pořádanou Stálou misí ČR při UNESCO, Ministerstvem kultury ČR a Národním ústavem lidové kultury. Cílem bylo představit dosavadní průběh projektu *Nositelé tradice lidových řemesel*, a také jaksi podvědomě i složit účty z našeho konání, jemuž dalo UNESCO určitý impuls a vzorové příklady konkrétních projektů. Vraťme se proto ještě kousek na začátek...

Rukodělná výroba a tradiční řemeslo provázely člověka od nepaměti a vytvářely přirozený rámec jeho životního prostředí. Dnešní industriální společnost oproti tomu nahradila původní různorodost výrobků strojovou uniformitou a tradiční řemeslo odsunula na okraj zájmu. S ohledem na tyto skutečnosti vznikl na půdě UNESCO program zaměřený na ochranu a podporu vynikajících znalců mizejících technologií, výrobních postupů a znalostí – *Žijící lidské poklady*. Česká republika navázala na tento program svou verzí nazvanou *Nositelé tra-*



P. Stoklasa předvádí výrobu štipaných holubiček na vernisáži výstavy *Homo faber*. Foto M. Šimša 2009.

dice lidových řemesel. Od roku 2001 tak oceňuje ministr kultury České republiky zmíněným titulem výrobce, kteří ovládají zánikem ohrožené technologie tradiční výroby, podílejí se na jejich uchování, šíření a předávání dalším generacím. Za dobu existence projektu byly oceněny téměř čtyři desítky řemeslníků a také byl postupně vytvořen celý systém ochrany a prezentace, který zahrnuje např. ochrannou známku, návrhy na obalové materiály výrobků, propagační tiskoviny a reprezentativní publikaci. Pravidelně jsou pořádány výstavy prezentující výrobky oceněných i dalších kvalitních řemeslníků z Čech, z Moravy a ze Slezska.

Všechny tyto záležitosti jsme měli na mysli při úvahách, jaké pojetí výstavy zvolit a na co se při prezentaci projektu soustředit. Nakonec zvítězila myšlenka, která stála na samém počátku zmíněného projektu – představit člověka a jeho práci, v níž se zhmotňují znalosti a letité

zkušenosti, často předávané z generace na generaci. Postupně pak krystalizovala myšlenka představit každého z oceněných na samostatném panelu, na němž bude zachycen v průběhu pracovního procesu, s výrazným detailem pracujících rukou. Tyto dvě hlavní fotografie měly dále doplnit snímky výrobků a krátký text. Postupně tak vznikla fotodokumentace a následně i panely celého spektra tradiční výroby: hrnčíře, tkalce, obuvníka, řezbáře, vyšivačky, tiskaře modrotisku, výrobce hraček, košíkáře, soustružníka, kováře, pletaře ze slámy a kukuřičného šustí, výrobce kamenných brousků a kovových pilníků a rašplí ad. Zajímavou a neuvěřitelně pestrou fotografickou mozaiku lidí a jejich práce, která zaplnila celý výstavní prostor, jsme doplnili desítkou vitrín s výrobky, jejichž jednoduché a přímé linie vytvářely určitý protipól k hravosti fotografií. Současně také opticky oddělily prostor využívaný k filmovým projekcím.

Jaká by to ovšem byla výstava o tradičních řemeslech bez konkrétních výrobců... Po celou dobu konání výstavy proto prezentovali svou práci Zdeněk Bukáček (výrobce soustružených hraček), Iveta Dandová (pletení z orobince), Blanka Mikolajková (pletení na rámu), Petr Stoklasa (výroba štípaných holubiček) a Jaroslav Sucháček (výroba kamenných brousků). Jejich práce budila zaslouženou pozornost a díky dílně Z. Bukáčka si návštěvníci mohli odnést vlastnoručně malovanou panenku.

Slavnostního zahájení výstavy se ujala trojice významných hostů, jimiž byl generální ředitel UNESCO Koichiro Matsuura, ministr kultury ČR Václav Jehlička a velvyslanec stálé mise ČR při UNESCO Petr Janyška. Ve svých projevech zmínili důležitost uchování živé tradice nemateriálního kulturního dědictví, které vytváří tolik potřebnou kulturní rozmanitost v dnešním globalizujícím se světě. Vernisáže se zúčastnilo několik desítek čestných hostů z řad diplomatů a úředníků UNESCO a k dobré náladě zahrála Cimbálová muzika Danaj ze Strážnice.

Pro zájemce je jistě potěšující zpráva, že po návratu z Francie byla výstava Národním muzeem v Praze opět instalována, a to v prostorách letohrádku Kiniských – Musaionu, kde bude ke zhlédnutí až do konce července. Doufám, že pro českého návštěvníka bude stejně přitažlivá, jako tomu bylo ve Francii.

Martin Šimša



Ze zahájení výstavy Homo faber – generální ředitel UNESCO Koichiro Matsuura, ministr kultury ČR Václav Jehlička a velvyslanec stálé mise ČR při UNESCO Petr Janyška, v pozadí CM Danaj. Foto M. Šimša 2009.

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/2009

(Revue für Ethnologie 1/2009)

Herausgegeben vom National Institut für Volkskultur

696 62 Strážnice, Tschechische Republik

tel. 00420- 518 306 611, fax 00420-518 306 615

E-mail: info@nulk.cz

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/2009

(Journal of Ethnology 1/2009)

Published by the National Institute of Folk Culture

696 62 Strážnice, Czech Republic

tel. 00420-518 306 611, fax 00420-518 306 615

E-mail: info@nulk.cz

Das Heft 2009/1 der Zeitschrift *Národopisná revue* (Revue für Ethnologie) behandelt das Thema „Wir und die anderen“ aus der Sicht der Ethnien. Michaela Ferencová richtet ihre Aufmerksamkeit auf die Beziehungen zwischen Slowaken und Ungarn in Nové Zámky/Slowakei; in ihren zwei Fallstudien analysiert sie die Situation um die örtlichen Denkmäler, die nicht nur ein Element des Wettbewerbs zwischen der slowakischen Bevölkerungsmehrheit und der ungarischen Minderheit darstellen, sondern auch ein Instrument interethnischer Beziehungen in der Stadt sein können (*Die Denkmäler in den slowakisch-ungarischen Beziehungen; ethnische Kämpfe in der Südslowakei und ihre Regelung*). Irena Jenčová befasst sich mit den Lebensbedingungen von Tschechen und Slowaken in London und den Wechselbeziehungen der Migranten aus diesen Ländern (*Institutionen und Beziehungen zwischen Slowaken und Tschechen in London*). Ivan Hlavatý präsentiert eine Untersuchung der griechischen Minderheit in Nordmähren mit Betonung der Situation der griechisch-orthodoxen Priester (*Griechisch-orthodoxe Priester in der griechischen Emigration in Nordmähren*), und Jarmila Pechová bringt historische Erkenntnisse über das Leben der Kinder in der deutschen Besiedelung im Raum Vyškov (*Das Kinderleben in den Gemeinden der ehemaligen Sprachinsel im Raum Vyškov*).

Die Rubrik „Fotografische Rückblicke“ (Hana Dvořáková) präsentiert eine Fotoaufnahme vom Aufenthalt des Völkerkundler František Pospíšil in Amerika aus dem Jahre 1930, auf der er u.a. mit dem Häuptling der Osage-Indianer aus Oklahoma abgebildet ist. Die Rubrik „Tradition im Wandel“ bringt Beiträge von Ctibor Nečas (*Aus der Geschichte des Roma-Theaters im Raum Strážnice*), Tereza Vrbová (*Flamenco und sein Weg aus Andalusien /nicht nur/ nach Mähren*) sowie Helena Beránková (*Wir und die Alten. Wie die älteren Generationen auf dem mährischen Dorfe Anfang des dritten Jahrtausends wohnen*).

Die „Gesellschaftschronik“ erinnert an das Jubiläum des Ethnologen Jan Pargač (*1949) und veröffentlicht einen Nachruf auf den Folkloristen Antonín Satke (1920–2008) mit einem Zusatz zu seiner Bibliografie. Die weiteren regelmäßigen Rubriken enthalten Berichte über Konferenzen, Ausstellungen, Festivals, Konzerte sowie Besprechungen neuer Bücher.

Journal of Ethnology 2009/1 deals with the theme “the others and we”, especially from the ethnic point of view. Michaela Ferencová concentrated on the relations between Slovaks and Hungarians in Nové Zámky in Slovakia; her two case studies describe the situation concerning the local monuments that are not only an element of rivalry between the Slovak majority and the Hungarian minority; they can become, however, an instrument of interethnic relations in the town (*Memorials within the Slovak-Hungarian Relations: Ethnic Struggles and Their Regulation in South Slovakia*). Irena Jenčová deals with the life conditions of Czechs and Slovaks in London, as well as with the mutual relations between migrants from these countries (*The institutions and the relations of Slovaks and Czechs in London*). Ivan Hlavatý presents the research on the Greek minority in Northern Moravia, emphasizing the position of Orthodox priests (*Orthodox priests in Greek emigration in Northern Moravia*) and Jarmila Pechová submits the historical knowledge on life of children at the German settlement in the Vyškovsko region (*Children's Life in the Villages of a Former Language Island in the Vyškovsko Region*).

Stopping with Photos section (H. Dvořáková) presents a photography from the American stay of ethnographer František Pospíšil in 1930, in which he is captured, apart from other personalities, with the chieftain of Osage Tribe from Oklahoma. Transferring Tradition column publishes the contributions by Ctibor Nečas (*The History of Romany Theatre in the Strážnicko Region*), Tereza Vrbová (*Flamenco and its road from Andalusia to (not only) Moravia*) and Helena Beránková (*Those old people and we. Habitation of older generations in Moravian village at the beginning of the third millennium*).

Social Chronicle remembers the anniversary of ethnologist Jan Pargač (born 1949) and publishes the obituary notice of folklorist Antonín Satke (1920–2008), with his bibliography enclosed. Other regular columns include the reports of conferences, exhibitions, festivals and concerts and the reviews of new book editions.

AUTOŘI STUDIÍ A ČLÁNKŮ NR 1/2009:

Mgr. Michaela FERENCOVÁ, PhD. (*1978) absolvovala archeologii a historii na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě a doktorandské studium etnologie v Ústavu etnologie Slovenskej akadémie vied v Bratislavě, kde v současnosti působí jako vědecký pracovník. Věnuje se problematice etnicity, nacionalismu, paměti a dějin etnologie.

Mgr. Irena JENČOVÁ (*1980) vystudovala etnologii na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě a v současnosti absoluuje třetí ročník interního doktorandského studia v Ústavu etnologie Slovenskej akadémie vied v Bratislavě. Věnuje se problematice migrace, partnerských vztahů a genderu.

Mgr. Ivan HLA VATÝ (*1957) absolvoval národopis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V současnosti pracuje jako etnograf ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, kde se věnuje tradicím Hané a národnostním menšinám, zejména řecké na Zlatohorsku, Jesenicku, Šumpersku a Krnovsku. Zabývá se také etnogenezí řeckého národa a návaznou problematikou Balkánu a východního Středomoří.

PhDr. Jarmila PECHOVÁ (*1958) vystudovala národopis na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, od roku 1983 pracuje v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Zabývá se problematikou lidových zaměstnání na Moravě, zejména řemesly a výrobami. V posledních letech se zaměřuje na komplexní výzkum bývalého německého jazykového ostrůvku na Vyškovsku.

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/2009, ročník XIX

(XLVI. ročník Národopisných aktualit)

VYDÁVÁ Národní ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR (IČ 094927)

Národopisná revue je odborný etnologický recenzovaný časopis, vychází čtyřikrát ročně vždy na konci příslušného čtvrtletí, pravidla recenzního řízení i veškeré informace pro autory příspěvků jsou zveřejněny na internetových stránkách <<http://revue.nulk.cz>>.

REDAKČNÍ RADA: Mgr. Jan Blahůšek, PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Hana Dvořáková, Mgr. Juraj Hamar, CSc.
doc. PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, PhDr. Vlasta Ondrušová,
doc. PhDr. Martina Pavlicová, CSc., PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., PhDr. Jana Pospíšilová, Ph.D.,
doc. Mgr. Daniela Stavělová, CSc., Mgr. Martin Šimša, PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.,
PhDr. Lucie Uhlíková, Ph.D., PhDr. Marta Ulrychová, Ph.D., PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

MEZINÁRODNÍ REDAKČNÍ RADA: prof. PhDr. Anna Divičan, CSc. hab. (Maďarsko), Dr. László Felföldi (Maďarsko),
Mag. Dr. Vera Kapeller (Rakousko), prof. Mila Santova (Bulharsko),
prof. Dr. habil. Dorota Simonides, Dr.h.c. (Polsko), Dr. Tobias Weger (Německo)

Šéfredaktor: Jan Krist

Redaktorka: Martina Pavlicová

Výkonná redaktorka a tajemnice redakce: Lucie Uhlíková

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

Datum vydání: 31. března 2009

ISSN 0862-8351

MK ČR E 18807

